

VAASAN YLIOPISTO

Humanistinen tiedekunta

Viestintätieteiden laitos

Hanna Holopainen

”Kirkkokuoro on varmaan edelleen se tärkein juttu.”
Pehmentely sanomalehti Kalevassa ja lehti uutisgenressä

Viestintätieteiden pro gradu-tutkielma
Vaasa 2007

SISÄLLYS

SISÄLLYS	1
TIIVISTELMÄ	7
1 JOHDANTO	9
1.1 Tutkimuksen tavoite	10
1.2 Aineisto	13
1.3 Tutkimusmenetelmä	15
2 PEHMENTELYN KEINOT JA PÄÄMÄÄRÄT	22
2.1 Diskurssi merkityksinä	23
2.1.1 Kielen merkityspotentiaali	23
2.1.2 Kielen tehtävät	24
2.2 Pehmentimet interpersonaalisen funktion toteuttajana	26
2.2.1 Metadiskurssista diskurssiin	27
2.2.2 Episteeminen modalisuus	30
2.2.3 Varmuusasteen lieventämiskeinot	31
2.2.4 Vuorovaikutuksellisten asenteiden osoittaminen	33
2.3 Yhteisö diskurssin rakentajana	35
2.3.1 Genre	36
2.3.2 Kohteliaisuus ja kasvot	37

2.3.3	Yhteisön ja kielen vuorovaikutus	38
3	TEKSTIN RAKENTUMINEN JOURNALISTISESSA DISKURSSIIHTEISÖSSÄ	42
3.1	Journalistisen yhteisön ihanteet ja toiminta	44
3.1.1	Ihanteet	44
3.1.2	Journalismin itsesäätely	47
3.1.3	Mediarutiinit	47
3.1.4	Uutiskriteerit	51
3.2	Lehtiuutisgenre ja lehtikieli	52
3.2.1	Juttu toimituksellisen aineiston ilmentymänä	52
3.2.2	Kotimaasta Tänään -osastolle	56
3.2.3	Lehtikieleen liittyviä piirteitä	60
3.3	Journalistisen diskurssiyhteisön arki	61
3.3.1	Mediaorganisaatio ja viihde	61
3.3.2	Toimittajan rooli	63
3.3.3	Yleisö	63
3.3.4	Lähteet	64
3.4	Journalistisen diskurssiyhteisön ideologiset ja kielelliset käytänteet	66
4	LEHTIUUTISGENREN PEHMENTELYN PÄÄMÄÄRÄT SANOMALEHTI KALEVASSA	69
4.1	Mallit ja tutkimuksen tausta	69

4.1.1	Pehmentelyn päämääristä tieteellisessä diskurssissa	69
4.1.2	Pehmentelyn päämäärät lehtiutisgenressä	71
4.1.3	Tieteellisistä journalistisiin pehmentimiin	74
4.1.4	Keinojen ja päämäärien etsiminen aineistosta	77
4.1.5	Rajaukset menetelmään	79
4.2	Pehmentelyn päämäärät suomenkielisessä lehtiutisgenressä	83
4.3	Sisältösuuntautunut pehmentely	85
4.3.1	Täsmällisyysuuntautunut pehmentely	85
4.3.2	Toimittajaa etäännyttävä pehmentely	87
4.4	Lähde- ja lukijasuuntautunut pehmentely	90
4.4.1	Lähteen häivyttäminen	92
4.4.2	Pehmentely lähteen lausunnoissa	92
4.4.3	Lähteiden kasvot ja yhteyden korostaminen	95
4.5	Pehmentimet lehtiutisgenressä	97
4.5.1	Varaukset ja rajoittimet aineistossa	99
4.5.2	Pehmentimet eri päämäärätyypeissä	104
4.6	Diskurssikäytänteet pehmentelyssä	110
5	PÄÄTELMÄT	113
	LÄHTEET	119
	LIITTEET	
	Liite 1. Tutkimusaineisto osastoittain	125

KUVIOT

Kuvio 1. Tutkimuksen vaiheet.	16
Kuvio 2. Diskurssin yhteisöllisen rakentumisen malli.	17
Kuvio 3. Rajaukset interpersonaalisen metadiskurssin funktioiden malliin.	19
Kuvio 4. Interpersonaalisen metadiskurssin funktiot.	28
Kuvio 5. Diskurssin rakentuminen journalistisessa diskurssiyhteisössä.	39
Kuvio 6. Lehtiuutisgenren diskurssin kuvaaminen tässä työssä.	42
Kuvio 7. Journalismin tietoteoreettisen tausta.	45
Kuvio 8. Mediarutiinit ja niiden rajat.	48
Kuvio 9. Sanomalehtigenren toimitettu aineisto.	53
Kuvio 10. Juttutyypit sanomalehdessä.	56
Kuvio 11. Aineiston sijoittuminen juttutyypijaotteluun.	57
Kuvio 12. Pehmentelyn taustatekijät journalistisessa diskurssiyhteisössä.	68
Kuvio 13. Pehmentely tieteellisessä diskurssissa.	70
Kuvio 14. Lähtökohta lehtiuutisgenren pehmentelyn luokittelulle.	72
Kuvio 15. Aineistossa käytetyt verbit.	80
Kuvio 16. Päivitetty lehtiuutisgenren luokittelumalli	82
Kuvio 17. Suomenkielisen lehtiuutisgenren päämääräluokittelu.	84
Kuvio 18. Pehmentelyn päämäärät suomenkielisessä lehtiuutisgenressä.	98
Kuvio 19. Pehmentimet aineistossa keinoittain.	99
Kuvio 20. Varmuusasteen lieventämiskeinojen jakautuminen aineistossa.	100
Kuvio 21. Varmuusasteen lieventämiskeinot päämääräluokittain.	104
Kuvio 22. Laadulliset rajoittimet päämääräluokittain.	105
Kuvio 23. Määrälliset rajoittimet päämääräluokittain.	106
Kuvio 24. Ajalliset rajoittimet päämääräluokittain.	107
Kuvio 25. Varaukset aineistossa päämääräluokittain.	108
Kuvio 26. Toimittajaa etäännyttävät henkilöviittaukset aineistossa.	109

TAULUKOT

Taulukko 1. Modaalisuuden lajit.	31
Taulukko 2. Varaukset lehtiutisgenressä.	75
Taulukko 3. Rajoittimet lehtiutisgenressä.	76
Taulukko 4. Henkilöviittaukset lehtiutisgenressä.	77
Taulukko 5. Päivitetty henkilöviittausten luokittelu.	83
Taulukko 6. Pehmentely suomenkielisessä lehtiutisgenressä	111

VAASAN YLIOPISTO**Humanistinen tiedekunta**

Laitos:	Viestintätieteiden laitos
Tekijä:	Hanna Holopainen
Pro gradu-tutkielma:	”Kirkkokuoro on varmaan edelleen se tärkein juttu.” Pehmentely sanomalehti Kalevassa ja lehtiutisgenressä.
Tutkinto:	Filosofian maisteri
Oppiaine:	Viestintätieteet
Valmistumisvuosi:	2007
Työn ohjaaja	Anita Nuopponen

TIIVISTELMÄ

Tässä tutkimuksessa selvitetään, millaista on pehmentely suomenkielisessä lehtiutisgenressä. Tavoitteeseen pyrittiin tarkastelemalla, onko kyseisessä genressä pehmentelyä, sekä mitkä ovat tämän pehmentelyn päämäärät ja keinot eli pehmentimet. Pehmentely-käsite liittyy yhteisön lieventävään kielenkäyttöön, jossa suojellaan vuorovaikutustilanteessa osapuolten kasvoja. Suomenkielisen lehtiutisgenren pehmentelyä kuvattiin rakentamalla oma malli.

Tutkimusaineisto koostui sanomalehti Kalevan 30 jutusta ajalta 10.–19.1.2006. Aineistossa oli kolmen eri osaston pääjuttuja, jotta lehtiutisgenren pehmentelystä saatiin kattava kuva. Koska Kaleva on valtakunnallisesti tunnustettu maakuntalehti, voidaan näin tehdä lehtiutisgenreä koskevia yleistyksiä.

Menetelmä koostui neljästä osasta. Ensin kuvattiin journalistisen diskurssiyhteisön kielenkäytön rakentumista. Näin selvitettiin pehmentelyn rooli diskurssiyhteisössä sekä pehmentelyyn liittyvät eettiset ja vuorovaikutuksen säännöt. Seuraavaksi rakennettiin päämäärä- ja keinoluokittelu kolmessa portaassa. Ensin luotiin alustava malli aineiston luokittelua varten. Toisessa portaassa tutkittiin puolta aineiston osaa ja etsittiin siitä pehmentelyä. Tämän perusteella tarkennettiin mallia. Kolmannessa portaassa malli vahvistettiin koko aineistolla.

Hypoteesit olivat, että suomenkielisen lehtiutisgenren pehmentelyssä päämääriä ovat tarkkuuden vaikutelman lisääminen, väitteen arviovuustuun siirtäminen lähteelle ja kirjoittajan häivyttäminen tekstistä. Analyysi osoitti, että päämäärät ovat tarkkuuden vaikutelman lisääminen, väitteen arviovuustuun siirtäminen lähteelle sekä mielipiteen esittäminen. Pehmentimiä ovat varmuusasteen lieventämiskeinot ja henkilöviittaukset. Varmuusastetta lievennetään epätasällisyyden, epävarmuuden tai mielipiteen osoittamiseksi. Henkilöviittaukset taas liittyvät lähteen väitteisiin viittaamiseen.

AVAINSANAT: pehmentin, pehmentely, lehtiutisgenre, diskurssikäytänteet

1 JOHDANTO

”Lähestyvien talviolympialaisten ei uskota sinällään lisäävän kovinkaan merkittävästi erityyppisten digisovittimien myyntiä.” Näin alkaa sanomalehti Kalevan *Kotimaa*-osaston pääjuttu 16.1.2006. Koska kyse on uutisesta, voisi ajatella, että lause kertoo asian neutraalina, arvottomana ja suoranaisena totuutena. Lähempi tarkastelu muuttaa kuvaa.

Otsikossa on käytetty ilmaisuja *ei uskota sinällään* ja *kovinkaan merkittävästi*. Kirjoittaja on lisännyt totuuden kuvaukseen ilmaisuja, jotka kertovat joko siitä, että toimittaja ei tiedä asioiden oikeaa laitaa, tai ettei hän välitä niitä kertoa. Lauseen sävy muuttuisi heti, jos asian ilmaisi suoraan: ”Lähestyvät talviolympialaiset eivät lisää merkittävästi erityyppisten digisovittimien myyntiä.” Tässä lauseessa asia todetaan, kun taas edellisessä virkkeessä oli mukana sanomaa lieventäviä tekijöitä.

Lehtikieli ja uutinen on totuttu näkemään eräänlaisina instituutioina, välineinä neutraalille maailman kuvaamiselle. Kun katsoo edellä olevaa, täytyy käsitystä hieman muuttaa. Toimittajakin voi tuoda tekstiin mukaan epävarmuuttaan tai asenteitaan. Eikä lukija edes välttämättä huomaa lieventämistä. Lieventelevä kielenkäyttö ei näyttäisi kuitenkaan olevan journalistisen yhteisön ihanteiden mukaista, onhan tarkoituksena, että toimittaja kertoisi maailmasta juuri sellaisena kuin se on. Yleensä toimittajaa, joka osaa kirjoittaa kärkevästi arvostetaan myös oman yhteisön sisällä.

Koska yhdessä esimerkissä oli jo paljon lieventävää aineistoa, on todennäköistä, että sitä on muuallakin lehtikielessä. Tällaista kielenkäyttöä kutsutaan kielitieteen termein pehmentelyksi. Eivätkä lieventämisen keinot, pehmentimet varmaankaan jää kielen monimuotoisuudessa vain muutamaan. Tässä lähdetään tarkastelemaan erilaisia epätarkko-

ja, epävarmoja ja hämääriä ilmaisuja, jotka todennäköisesti jäävät piiloon paitsi lehden lukijalta myös toimittajakollegoilta.

1.1 Tutkimuksen tavoite

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, millaista on suomenkieliseen lehti uutisgenreen liittyvä pehmentely (*hedging*, suom. Luukka 1995: 35). Tavoitteeseen pyrin tutkimalla:

- 1) onko suomenkielisessä lehti uutisgenressä pehmentelyä,
- 2) mitkä ovat pehmentelyn päämäärät ja
- 3) millaisia pehmentelyn keinoja eli pehmentimiä (*hedge*, *softener*, suom. Luukka 1995: 35) lehti uutisgenressä käytetään

Pehmentely-käsite viittaa tässä tutkimuksessa sellaiseen lieventävään kielenkäyttöön journalistisessa diskurssiyhteisössä, joka suojelee vuorovaikutustilanteessa kirjoittajan tai vastaanottajan kasvoja¹. Tässä tutkimuksessa pehmentely nähdäänkin eräänä kohteliaisuuden strategiana. (ks. Luukka 1995: 91–92; kohteliaisuudesta Markkanen & Schröder 1997: 10.)

Tutkimuksen kohteena on kirjoitettu diskurssi eli teksti, jonka tuottajasta käytän termiä kirjoittaja. Diskurssiyhteisöllä tarkoitan yhteisöä, jolla on julkiset ja yhteiset viestintäpäämäärät ja tietoa päämääriensä saavuttamisen keinoista eli genreistä (ks. Swales 1990: 9, 24 – 27). Tarkastelen lehti uutisgenren diskurssia tällaisena yhteisössä vakiintuneena kielenkäyttötapana. Tutkimukseni kohteena ei siis ole yksittäisen kirjoittajan tyyli, vaan genre (ks. genren määritelmät Fairclough 2003:29 ja Bhatia 2004: 24).

Olen valinnut lehti uutisgenren, koska siihen kuuluu suurin osa toimituksellisesta aineistosta. Lehti uutisgenreä ovat kovat uutiset, erikoisalojen uutiset ja featureartikkelit (Bell 1991:13). Tutkin lehti uutisgenreä koskevan diskurssin ilmentymiä, juttuja (ks. Huovila

¹ Kasvot määritellään julkiseksi itsekunnioitukseksi, jonka yhteisön jokainen jäsen haluaa osaltaan säilyttää (Brown & Levinson 1987: 61).

2001: 101). Uutinen taas on journalismin vakiintunein diskurssin muoto, jonka tarkoituksena on kertoa lukijoille ajankohtaisista asioista objektiivisesti, siis tosiasioihin pohjautuen (Bruun, Koskimies & Tervonen 1989: 52). Käytän käsitettä journalistinen diskurssi viitatessani toimitukselliseen aineistoon kokonaisuudessaan, erotukseksi lehti uutisgenren diskurssista.

Pehmentelyn päämäärät riippuvat kielenkäytön kontekstista. Esimerkiksi tieteellisessä diskurssiyhteisössä pehmentelyllä voidaan rajoittaa tiedon tarkkuutta, välttää sitoutumista väitteeseen tai saada vastaanottaja hyväksymään teksti. (Hyland 1998: 187–189; 245.) Tässä tutkimuksessa kieltä käytetään journalistisen diskurssiyhteisön kontekstissa, johon kuluvat mediaorganisaatio, lähteet ja lukijat (ks. Shoemaker & Reese 1996: 109)

Lehti uutisgenren pehmentelyyn liittyvää tutkimusta on vähän, eikä sitä ole tehty suomenkielisestä diskurssista. Tieteellisen diskurssin pehmentely on laajimmin tutkittu ala, tosin siinäkin suomenkielisten tekstien tutkimus on vähäistä. Tutkimusta on tehty enimmäkseen englannin- ja saksankielisistä teksteistä (ks. Markkanen & Schröder 1997; Schröder & Zimmer 1997). Englanninkielistä tieteellistä diskurssia on tutkinut muun muassa Hyland (1998). Luukka (1992; 1995) teokset taas edustavat tämän alan suomenkielisen diskurssin tutkimusta.

Lehti uutisgenreä on tutkittu lähinnä englanninkielisistä sanomalehtiteksteistä. Osassa teoksista on vertailtu journalistista ja tieteellistä diskurssia keskenään (Bybee 1994; Grabe & Kaplan 1997). Tällöin journalistisesta diskurssista ovat valikoituneet sekä pääkirjoitukset että uutistekstit (ks. Biber & Conrad 2003). Lähelle tällaista vertailututkimusta on myös Varttalan (2001) englantilaisen filologian väitöskirja, jossa on tutkittu pehmentimien käytön eroja popularisoiduissa tieteellisissä teksteissä ja perinteisissä tutkimusartikkeleissa.

Suomenkielisen journalistisen diskurssin tutkimusta edustaa esimerkiksi Katajamäki (1998). Hän on nykysuomen pro gradu-työssään tutkinut journalistiseen diskurssiin kuuluvaa pääkirjoitusten varauksellisuutta kohteliaisuuden näkökulmasta. Pääkirjoitukset eivät kuitenkaan kuulu tutkimaani lehti uutisgenreen. Varsinaisesti lehti uutisgenreen sijoittuva tutkimus on Zuckin ja Zuckin (1985) englanninkieliseen uutisointiin keskittyvät artikkeli. Nojaan tähän tutkimukseen soveltaessani tieteellisen diskurssin tarpeisiin luotuja malleja lehti uutisgenreen.

Zuck ja Zuck (1985) näkevät, että pehmentely uutisgenressä pyrkii vastaamaan journalismin ihanteisiin ja eettisiin ohjeisiin (emt. 172–180). Koska uutistuotannon perinteillä ja käytännöillä näyttäisi olevan yhteislänsimäinen historia ja arvopohja (ks. Reunanen 1983), pehmentelyä voi löytyä myös suomenkielisestä lehti uutisgenrestä. Tätä vahvistavat myös Kalevan toimituspäällikön havainnot, joista keskustelin hänen kanssaan kesälä 2004. Hän oli huomannut, että lehtijutuissa käytetään toisinaan lieventäviä ilmaisuja, jonka seurauksena jutun tärkein ajatus tai kärki saattaa kadota.

Journalistisessa diskurssissa ja lehti uutisgenressä pehmentely on erilaista kuin aikaisemmin laajemmin tutkitussa tieteellisessä diskurssissa. Biber ja Conrad (2003) näkevät, että englanninkielisessä tieteellisessä tekstissä on kaksi kertaa enemmän pehmenteleviä adverbiaaleja kuin uutisjutuissa. Tosin lehti uutisgenrellä on muita juuri tälle genrelle tyypillisiä pehmentelykeinoja. (Emt. 64.)

Varttala (2001) toteaa, että pehmentelyn erot tieteellisissä tutkimusraporteissa ja popularisoiduissa tieteen teksteissä johtuvat tekstin tuottaja–vastaanottaja-suhteen välisistä eroista. Populaaritekstien heterogeenisen ”suuren yleisön” odotukset ovat erilaiset kuin homogeenisen tiedeyhteisön. (Emt. 263). Journalististen tekstien vastaanottajakunta lähenee heterogeenisyytensä (ks. Shoemaker & Reese 1996: 192) vuoksi popularisoidun tieteellisen tekstin yleisöä.

Aikaisemmasta tutkimuksesta käy ilmi, että lehtiutisgenressä pehmentelyllä on neljä päämäärää. Pehmentelyllä voidaan antaa vaikutelma tarkkuudesta tietojen puuttuessa tai johtopäätösten ollessa epäselviä. Päämääriä voivat olla myös väitteen arviiovastuun siirtäminen lähteelle sekä kirjoittajan tai lähteen häivyttäminen tekstistä. (Zuck & Zuck 1985: 172–176.)

Kokemukseni kolmevuotisen toimittajaurani ajalta on, että lähdettä häivytetään harvoin. Pikemminkin lähteen esilletuominen on hyvin tärkeää, jotta vastuu sanotusta ei siirry lehdelle (ks. Tuchman 1978: 95). Jos asia on lähteelle asemansa vuoksi hyvin arka, saattaa lehdessä esiintyä ilmaisu *Kalevan saamien tietojen mukaan*. Lähdettä suojellaan kuitenkin vain erikoistapauksissa. Uutisen on yleensä oltava ainutlaatuinen ja lehden oma, niin sanottu skuuppi, eikä lähde anna lupaa julkaisuun omalla nimellään. Tämän taustan valossa oletan, että uutisgenren suomenkielisessä pehmentelyssä päämäärät ovat **tarkkuuden vaikutelman lisääminen, väitteen arviiovastuun siirtäminen lähteelle ja kirjoittajan häivyttäminen tekstistä**.

1.2 Aineisto

Aineistoni (liite 1) koostuu sanomalehti Kalevan 30 pääjutusta ajalta 10.–19.1.2006, joista 10 on *Kotimaa*-osastolta (lyhenne K), 10 *Politiikka*-osastolta (lyhenne P) ja 10 *Tänään*-osastolta (lyhenne T). *Kotimaa*-osastolla kerrotaan koko Suomea koskettavista uutistapahtumista. *Politiikka*-osastolla keskitytään paitsi valtakunnalliseen politiikkaan myös Pohjois-Pohjanmaan ja Pohjois-Suomen poliittisiin kysymyksiin. *Tänään*-osasto taas edustaa ihmisläheistä näkökulmaa. Osastolle valikoituu kevyitä, päiväkohtaisia aiheita, kuten syntymäpäivähaastatteluita. Valitsin juuri nämä kolme juttutyyppiä, koska ne oman kokemukseni mukaan edustavat erilaisia variaatioita lehtiutisgenrestä. Näin pyrin saamaan kattavan kuvan genren diskurssista ja siinä ilmenevästä pehmentelystä. Juttujen pituus vaihtelee 2000 merkistä 5000:een.

Kotimaa-osaston jutut edustavat kovien uutisten luokkaan kuuluvaa tavallista uutista, jossa on kärjen lisäksi varsinainen uutiasia ja uutistausta. (Huovila 2001: 102). Niissä tärkein asia esitetään heti jutun kärjessä mahdollisimman suoraan ja jutun loppua kohti asioiden tärkeysjärjestys vähenee (ks. Okkonen 1986: 188). Kovat uutiset edustavat uutisen tunnusmerkillistä tyyliä. Ne ovat uutistoiminnan sydän, joita käytetään muun toimittajien aineiston vertailupohjana. (Bell 1991: 14–15). Niillä tarkoitetaan ihmisyydelle tärkeää uutisointia. (Okkonen, 1986: 119.)

Politiikka-osaston jutut luokittelen lehti uutisgenreen kuuluviksi erikoisalojen uutisiksi. Ne kuuluvat tässä tutkimuksessa kovien uutisten joukkoon, tosin sisältäen featureartikkelien piirteitä. Tällöin niissä on kovaa uutista vapaampi kirjoitustyyli, eivätkä ne ole tiukasti aikasidonnaisia. (ks. Bell 1991: 14–15). Osastolla on *Kotimaa*-osaston tapaan kärkeviä aihe- tai tapahtumajuttuja (ks. Okkonen 1986: 44), mutta osa jutuista perustuu virkamiesten, poliitikkojen ja puolueiden aatteelliseen mielipiteenvaihtoon. Siten niiden lähtökohta eroaa *Kotimaa*-osaston pyrkimyksestä kuvata faktoja mahdollisimman objektiivisesti.

Tänään-osaston pääjutuissa tärkeintä ei ole asioiden esittäminen tärkeysjärjestyksessä, vaan niiden kuvaaminen lehden lukijoita kiinnostavasti tai viihdyttäen. Bellin (1991) jaottelussa *Tänään*-osaston jutut kuuluvat featureartikkeleihin. Puhutaan myös pehmeistä uutisista (*soft news*; ks. Okkonen, 1986: 119) tai human interest -jutuista (McQuail 2000: 339).

Tässä tutkimuksessa koko lehti uutisgenreä koskevia yleistyksiä tehdään yksittäisen sanomalehden perusteella. Katson, että sanomalehti Kalevan vakiintuneet kielenkäyttötavat noudattelevat suurelta osin journalistisen ammattikunnan vakiintuneita tapoja siitäkin huolimatta, että jokaisella lehdellä on myös oma toimintalinjansa. Kalevan voi sanoa olevan suuren yleisön lehti, sillä se on levikiltään Suomen neljänneksi suurin ja

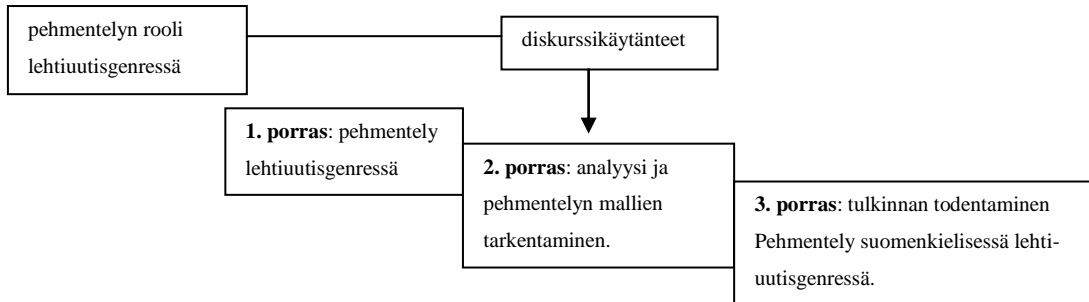
Pohjois-Suomen suurin seitsemänpäiväinen sanomalehti (Inoa 2007; Kaleva Plus 2007). Vuoden 2006 tilastoissa Kalevan levikki oli 82 000 lehteä. Kolmanneksi suurin seitsemänpäiväinen lehti vuonna 2006 oli Turun Sanomat, jonka levikki oli yli 112 000 lehteä. (Levikintarkastus 2007.)

Vaikka Kalevaa luonnehditaan maakuntalehdeksi, sen uutiset ylittävät valtakunnallisen uutiskynnyksen eli sitä siteerataan valtakunnallisissa välineissä säännöllisin väliajoin. Katson, että lehden runsaan lukijakunnan ja valtakunnallisen kynnyksen ylittävät omat aiheet merkkinä siitä, että Kaleva edustaa lehtiutisgenreä hyvin. Myös Kalevan journalistisesti ammattitaitoinen henkilökunta puhuu tämän edustuskelpoisuuden puolesta. Bhatia (2004) listaa genren erääksi piirteeksi, että sen käytöstä ja hyödyntämisestä tietävät vain ammattilaiset, eivät aloittelijat tai ulkopuoliset tekijät (emt. 23). Kalevan toimittajien ”toimittajuutta” on käsitelty muun muassa Lintula (2005).

Kalevan jutut valikoituivat kohteekseni myös oman työkokemukseni kautta. Olen ollut lehdessä kesätyöntekijänä ja myös talvisin tuuraamassa vuosina 2004–2006. Täten minulla on myös käytännön kokemusta lehden toimintakulttuurista ja juttujen laatimisprosessista.

1.3 Tutkimusmenetelmä

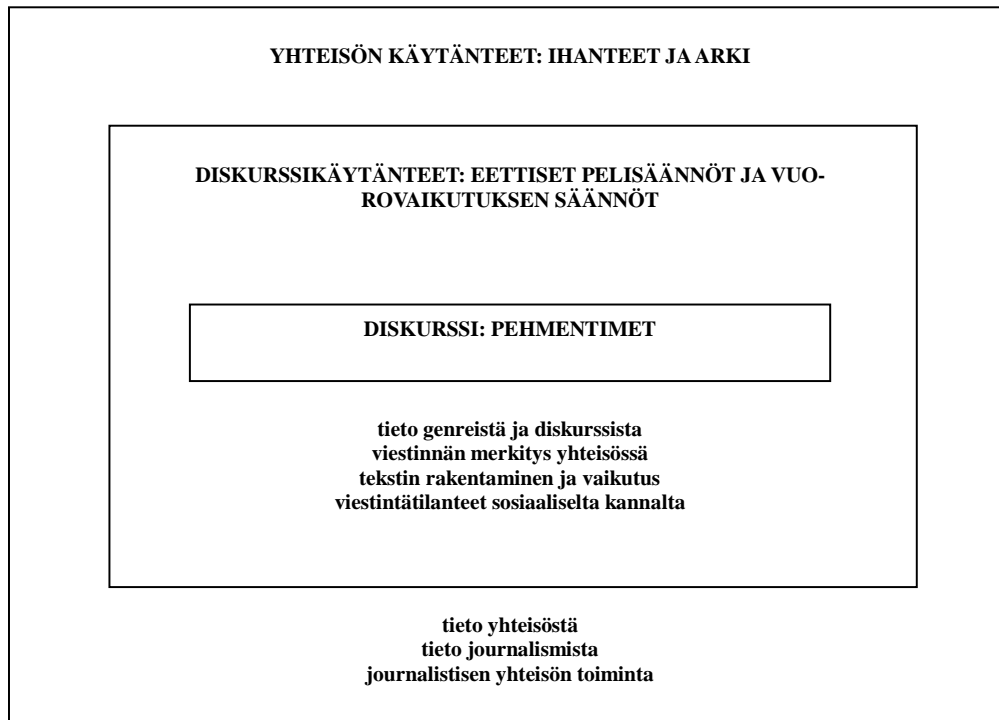
Kuviossa 1 on esitetty tutkimukseni kulku. Selvitän sekä pehmentelyn roolin, päämäärät että keinot lehtiutisgenren diskurssissa. Kuvaan mallin esittämällä tavalla niin lehtiutisgenren diskurssin rakentumista kuin suomenkielisen lehtiutisgenren pehmentelyä. Ensin selvitän, mikä on pehmentelyn rooli lehtiutisgenren diskurssissa. Sen jälkeen luon kuvauksen pehmentelystä suomenkielisessä lehtiutisgenressä kolmen portaan kautta. Kuvaus tarkentuu jokaisella portaalla.



Kuvio 1. Tutkimuksen vaiheet.

Pehmentelyn roolia journalistisessa diskurssiyhteisössä tarkastelen Luukan (1995: 76) **diskurssin yhteisöllisen rakentumisen mallin** avulla. Mukailtu kuvaus mallista on esitetty kuviossa 2. Mallia käyttämällä saan selville paitsi tietoa pehmentelyn olemassaolosta myös diskurssiyhteisön viestintäpäämääristä. Keskityn nimenomaan lehtiutisgenren kuvaamiseen.

Diskurssin yhteisöllisen rakentumisen malli on alun perin rakennettu tieteellisen yhteisön kielenkäytön tutkimiseen (tieteellisen genren). Se pohjautuu kuitenkin yleisluontoisin viestintäteorioihin ja siten voin soveltaa sitä myös lehtiutisgenreen. Malli perustuu näkemykselle, että pehmentelyn asema yhteisön kielenkäytössä saadaan selville tarkastelemalla sen viestintätapoja ja -tilanteita eli **diskurssikäytännöitä** (Luukka 1995: 123 – 125). Diskurssikäytännöt (*order of discourse*, suom. Luukka 1995: 65) ovat yhteisöllinen, sosiaalinen tapa järjestää ja kontrolloida kielen vaihtelua. (Fairclough 2003: 24.) Yhteisön diskurssikäytännöt saadaan selville kuvaamalla, millaisia ovat niihin vaikuttavat yhteisön **käytännöt**, siis ihanteet ja arki. (Luukka 1995: 123–125.)



Kuvio 2. Diskurssin yhteisöllisen rakentumisen malli (ks. Luukka 1995: 76).

Yhteisön kuvaus etenee tässä työssä kuvion 2 uloimmalta kehältä sisempään, yhteisön käytänteistä diskurssiin. Ihanteet saan selville journalismin oppikirjoista (Okkonen 1986, Bruun, Koskimies & Tervonen 1989), arjen taas journalismin sosiologisesta tutkimuksesta (mm. Tuchman 1978; ja Shoemaker & Reese 1996). Diskurssikäytänteistä eettiset pelisäännöt liittyvät ihanteisiin, vuorovaikutuksen säännöt taas arkeen. (ks. Luukka 1995: 96.)

Diskurssikäytänteet määrävää millaiseksi yhteisön diskurssi muodostuu (ks. Fairclough 2003: 24–25). Pehmentelyn rooli ja päämäärät kumpuavat eettisten pelisääntöjen ja vuorovaikutuksen sääntöjen välimaastosta. Pehmentelyn rooli määräytyy sen mukaan, miten suuri merkitys viestinnällä on yhteisössä. Diskurssikäytänteet ovat tähän viestintään liittyviä päämääriä. Vuorovaikutuksen sääntöjen nähdään liittyvän kohteliaisuuteen, ja

kohteliaisuuden tarve taas johtuu eettisten viestintäsääntöjen noudattamisesta. (ks. Luukka 1995: 96.)

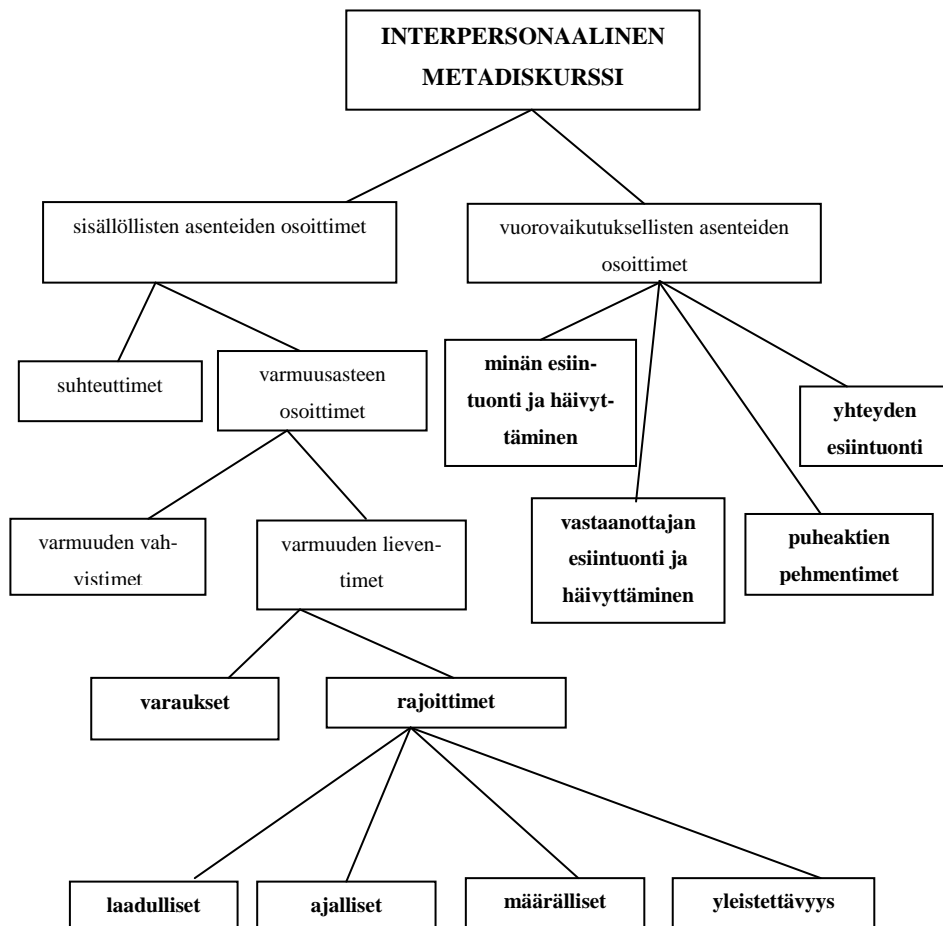
Kun olen kuvannut journalistista diskurssiyhteisöä ja sen diskurssikäytänteitä, luon diskurssin luokitteluun sopivan mallin. Kuviossa 1 tähän viittaavat kolme numeroitua porrasta. Luukka (1995: 75) on käyttänyt omassa tutkimuksessaan informanteja, eli tietentekijöitä vuorovaikutuksen sääntöjen ja lopulta diskurssin kuvaamiseen. Tästä tutkimuksesta olen rajannut informanttien haastattelun pois. En voi siis pitää edellisessä vaiheessa selvittämiäni diskurssikäytänteitä suoraan diskurssin pehmentelyn päämäärinä². Täten minun on haettava journalistisen yhteisön diskurssikäytänteille vahvistusta aineistosta. Tätä lähestymistapaa tukee Faircloughin (1989) ajatus diskurssin ja sen rakenteiden vuorovaikutuksesta. Rakenteet muovaavat diskurssia, mutta myös diskurssi muovaa rakenteita. (Emt. 17.)

Tätä ennen luon lehtiuutisgenren pehmentelyn päämäärien ja pehmentimien alustava mallit. Kyse on diskurssin kuvaamisen **ensimmäisestä portaasta**. Alustavien mallien tarkoituksena on helpottaa aineiston luokittelemista. Päämäärien alustavaan luokitteluun yhdistän kaksi mallia. Hyland (1998) jakaa pehmentelyn sisältö- ja lukijasuuntautuneeseen (emt. 184, 186). Zuck ja Zuck (1985) taas näkevät pehmentelyn päämääriä olevan tarkkuuden vaikutelman antaminen, väitteen arviiovastuun siirtäminen lähteelle sekä kirjoittajan tai lähteen häivyttäminen tekstistä. (172–176.)

Pehmentely ilmenee kielessä pintatason keinoina, pehmentiminä, joita varten luon myös oman mallinsa ensimmäisessä portaassa. Pehmentimiä etsin soveltaen Luukan (1992) interpersonaalisen metadiskurssin mallia. Malli on esitelty kuviossa 3. Siinä luetellaan keinoja, joiden tarkoitus on osoittaa tekstin tuottajan asenteita esitettyjä asioita tai teks-

² Myös Hyland (1998) näkee tutkijoiden näkemykset tarpeelliseksi, kun kuvataan diskurssiyhteisön käyttämää pehmentelyä (259).

tin vastaanottajia kohtaan. Keinot jaetaan sisällöllisten asenteiden ja vuorovaikutuksellisten asenteiden osoittimiin. Sisällöllisiä asenteita diskurssissa osoittavat suhteuttimet sekä varmuusasteen osoittimet. Varmuusasteen osoittimet taas jaetaan varmuuden vahvistimiin ja varmuuden lieventimiin. Viimeksi mainittua luokkaa edustavat varaukset ja rajoittimet. (Emt. 86–88.)



Kuvio 3. Rajaukset interpersonaalisen metadiskurssin funktioiden malliin (vrt. Luukka 1992: 88).

Vuorovaikutuksellisia asenteita osoittavat paitsi minän ja vastaanottajan esiintuonti ja häivyttäminen myös yhteyden esiintuonti ja puheaktien pehmentimet. (Luukka 1992: 88.) Pehmentelyyn liitän varmuusasteen osoittimista varmuuden lieventimet sekä vuorovaikutuksellisten asenteiden osoittimet soveltuvin osin. Käytän tutkimuksessani näistä kahdesta luokasta termejä varmuusasteen lieventämiskeinot ja henkilöviittaukset (ks. Luukka 1995: 36, 40). Olen lihavoanut kuviosta 3 tähän tutkimukseen soveltuvat osat. Koska kuvion 3 malli on tarkoitettu tieteellisen diskurssin tutkimiseen, tarkennan sitä Zuckin ja Zuckin (1985) englanninkielisen lehti uutisgenren pehmentelyn luokittelulla.

Toisessa portaassa etsin aineistostani pehmentelyä tarkennettujen mallien mukaan. Tarkastelen tässä vaiheessa myös mitä journalistisen yhteisön diskurssikäytänteisiin liittyviä päämääriä aineistosta löytyy. Lähtökohtani diskurssin tutkimiseen on funktionaalinen, jolloin kielen muotoja käsitellään kielen tehtävästä eli päämäärästä käsin. (ks. Luukka 1995: 22.) Kielen pintatason elementit tunnistan pehmentimiksi, kun ne tähtäävät tietyn päämäärän toteuttamiseen. Pehmentely ilmenee diskurssissa tekstin pintatason piirteinä (*surface features*). (Hyland 1998: 102, 155).

Tutkimusaineistoni jakautuu kahteen osaan, jossa kummassakin on 15 juttua. Ensimmäistä osaa käytän suomalaiselle lehti uutisgenren pehmentelyn päämäärien ja pehmentimien mallin rakentamiseen. Toista osaa käytän todetakseni saavutetun tulkinnan oikeaksi (ks. Eskola & Suoranta 1998: 64). Lisään tähän **kolmannen portaan** analyysiin myös aineiston ensimmäisen osan.

Aloitin aineiston analyysin 10.1.2006 ilmestyneestä lehdestä. Jotta saisin vertailukelpoisia tuloksia, jaan ennen tekstien läpikäyntiä lauseiksi noin kuukauden aineiston. Sovellan Korhosen ja Vilkun (2005) lauseen määrittelyä. Lause nähdään sanojen ja lausekkeiden muodostamaksi rakenteelliseksi kokonaisuudeksi, jonka osien välillä vallitsee erilaisia riippuvuus- ja määrittysuhteita. Finiittiverbi määrittää lauseen. Sen keskeinen

tuntomerkki on kieliopillinen persoona. Tämä tarkoittaa, että verbi kongruoi³ perussubjektin kanssa. Kyseessä voi olla myös passiivimuoto tai muu yksipersonainen muoto.

Aineistoni koko perustuu havaintojen kylläntymiseen. Aineistoa on riittävästi, kun uusista tapauksista ei nouse enää tutkimusongelmien kannalta tärkeää tietoa. (Eskola & Suoranta 1998: 62). Käyn läpi yhden sanomalehden kerrallaan. Koska lähestymistapani on funktionaalinen, etsin tekstistä kielenkäyttöä, jonka päämääränä on ilmaisun pehmentäminen. Suhteutan kielenkäytön koko ajan kontekstiinsa. Analysoin pääjutut siten, että ensin etsin pehmentelyä *Kotimaa*-osastolta, sitten *Politiikka*-osastolta ja viimeiseksi *Tänään*-osastolta. Kun olen käynyt läpi kaikki lehden jutut, siirryn seuraavaan lehteen.

Tutkimuksessa poimin teksteistä kaikki löytämäni pehmentimet riippumatta siitä, ovatko ne samassa lauseessa vai eivät. Sen jälkeen lasken jokaisen sellaisen lauseen jossa on käytetty yhtä tai useampaa pehmentelyn keinoa. Tällä tavoin saan tekstilähteestä selville sekä eri pehmentelyn keinojen määrän että pehmentelyn keinoja sisältävien lauseiden määrän.

³ Kongruenssi on kieliopillista yhdenmukaisuutta ja mukautumista. Kongruenssia havaitaan samaan konstruktion kuuluvien sanojen ja lausekkeiden välillä. Esimerkiksi (Korhonen & Vilkuna 2005).

2 PEHMENTELYN KEINOT JA PÄÄMÄÄRÄT

Kieli ei ole pelkästään sanojen asettamista peräkkäin vaan eräs sosiaalisen toiminnan muoto. Yksi tapa luoda vuorovaikutussuhdetta kirjoittajan ja lukijan välille on sanoman lieventäminen. (Williams 1990: 126.) Hübler (1983) määrittelee **pehmentimet** manipulaatiivisiksi keinoiksi, joiden avulla kirjoittaja voi epäsuorasti sanoa vähemmän kuin tarkoittaa. Niiden tarkoituksena on tehdä ilmaisusta lievämpi ja hyväksyttävämpi vastaanottajien silmissä. (Emt. 23.)

Pehmentely taas on vuorovaikutus- ja viestintästrategia, johon näitä keinoja käytetään. (Markkanen & Schröder 1997: 5). Se antaa kirjoittajalle varan tehdä poikkeuksia ja perääntyä sanomastaan sekä mahdollisuuden olla kohteliaasti eri mieltä (Williams 1990: 126). Pehmentelyn avulla voidaan paitsi myöntää väitteiden rajoituksia ja epävarmuutta myös antaa oikeus muille yhteisön jäsenille osallistua tiedon vahvistamiseen (Hyland 1998: 184–185).

Kielen merkitykset tulevat todeksi tekstin tuottajan ja vastaanottajan välisessä vuorovaikutustilanteessa, eli **diskurssissa** (Stubbs 1985: 9). Merkitykset taas kumpuavat kielenkäytön tehtävistä ja tavoitteista. Käsittelen tätä funktionaalista lähtökohtaa luvussa 2.1. Pehmentelyn liitän nimenomaan kielen interpersonaaliseen funktioon ja pehmentimet väitteen varmuusasteen lieventämiskeinoihin ja henkilöviittauksiin (ks. Luukka 1995: 30–41) luvussa 2.2.

Diskurssi tarkoittaa myös koko yhteisön todellista kielenkäyttöä. Se on sosiaalisesti järjestetty yhteisön tapa käyttää kieltä. (Fairclough 2003: 24). Pehmentelyllä on tällöin koko yhteisön jakama päämäärä. Esimerkiksi Hyland (1998) on tutkinut tieteellisen yhteisön käyttämää pehmentelyä. Käsittelen luvussa 2.3. diskurssiyhteisön tapaa jäsentää tekstiä ja keinoja pehmentelyn päämäärien löytämiseksi.

2.1 Diskurssi merkityksinä

Ajatus siitä, että kielen muotoa on tutkittava tehtävästä käsin, sisältyy systeemilingvistiikkaan, joka on tunnetuin funktionaalinen kieliteoria. (Luukka 1995: 22.) Sen perusteet esittelen luvussa 2.1.1. Kielen tehtävistä kerron luvussa 2.1.2.

2.1.1 Kielen merkityspotentiaali

Systeemilingvistiikka tarkastelee paitsi yhteisön kielenkäyttöä myös merkityspotentiaalilin mahdollistamia yksilöllisiä eroja. (Luukka 1995: 22). Se lähtee ajatuksesta, että yhteisön säännöt ja normit välittyvät ja ne opitaan vuorovaikutuksen avulla. Vuorovaikutuksen väline, kieli, opitaan kokemuksen kautta ideologian ja arvojärjestelmien sävyttämissä ihmissuhteissa. Kieltä ei edes olisi olemassa ilman vuorovaikutusta ja sosiaalista **kontekstia**. Kun ihminen käyttää kieltä, hän nojaa tietämykseensä vuorovaikutuksellisista säännöistä, ei siis abstrakteihin kielioppisääntöihin. Kieli muovaa ja luo sosiaalista systeemiä, mutta sosiaalinen systeemi myös luo kieltä. (Halliday 1978: 13–16; Halliday & Hasan 1989: 5.)

Systeemilingvistiikassa kieli on merkityksiä välittävä systeemi, **merkitysjärjestelmä**, joka rakentuu merkkien, kuten sanojen avulla. Sanat saavat merkityksensä tapahtumista ja tilanteista, joihin ne viittaavat. Merkitysjärjestelmä ei ole yksittäisten merkkien jono vaan pikemminkin suhteiden verkko, **merkityspotentiaalien järjestelmä**. Kieli merkityspotentiaalina sisältää kaikki ne mahdolliset merkitykset, joista kielenkäyttäjä voi valita toimiessaan vuorovaikutustilanteessa. (Halliday 1978: 21,39,122; Halliday & Hasan 1989: 3–4,5.)

Teksti on sosiaalisen vuorovaikutuksen eräs muoto. Mikä tahansa elävä kieli kontekstissaan on tekstiä. Se voi olla kirjoitettua tai puhuttua, ja esiintyä myös muissa kuviteltavissa välineissä. (Halliday & Hasan 1989 10.) **Konteksti** ja teksti ovat saman prosessin

eri puolia. On olemassa teksti ja siihen liittyvä toinen teksti (co-text). Toisaalta konteksti viittaa myös ympäristöön, jossa teksti toimii. Konteksti on ennen tekstiä, eli tilanne on rakennettu ennen siihen liittyvää diskurssia, vuorovaikutustilanteessa todentuvaa tekstiä. (Halliday 1978: 13–16; Halliday & Hasan 1989: 5, 10.)

Halliday & Hasan (1989) käyttävät käsitettä **tilannekonteksti** viitattaessaan tekstin välittömään käyttöympäristöön. Teksti voi olla kytköksissä käsillä oleviin tapahtumiin ja jo aikaisemmin tapahtuneisiin asioihin. Viimeksi mainittu toteutuu esimerkiksi tarinoita kerrottaessa. Tilannekontekstin kautta viestintätilanteen osallistujat saavat tietoa paitsi jo välitetyistä merkityksistä, myös niistä merkityksistä, jotka aiotaan välittää. Se auttaa tekemään ennusteita merkityksistä ja siitä, kuinka ihmiset kommunikoivat keskenään. (Emt. 6–7, 10.)

Tässä tutkimuksessa konteksti nähdään kaksisuuntaisena tapahtumana. Voidaan myös ajatella, että on olemassa **tuottamisen** (*context of production*) ja **käytön** konteksti (*context of use*) (Nystrand 1987: 200, 206–207). Kirjoittaja suuntaa viestinsä yleisölle, joka tulkitsee tekstin omasta kontekstistaan. Tähän tulkintaan tekstin tuottaja pyrkii vaikuttamaan retorisiin keinoihin. (Nystrand 1982: 2–3.) Oikeat keinot hän voi saavuttaa ”asettumalla” siihen kontekstiin, jossa tekstiä käytetään. Kirjoittajan ja lukijan välillä on sanaton sopimus, jonka pohjalta kirjoittaja rakentaa tekstinsä. Tämän sopimuksen pohjalta kirjoittaja on luo yhteyden tekstin vastaanottajaan, esittää uuden tiedon tutussa kontekstissa, kertoo tekstin rakenteesta ja katkoo tiedon käsiteltäviin palasiin. (Nystrand 1987: 205–207.) Kieltä käytetään siis tietyn tehtävän toteuttamiseksi.

2.1.2 Kielen tehtävät

Kirjoittaja valitsee tekstiä tuottaessaan tietyn strategian sen mukaan, millaiselle yleisölle hän haluaa sanomansa välittää. Tämä strategia voi olla joko tiedostettu tai tiedostamaton. (Luukka & Markkanen 1997: 16.) Kun puhutaan tähän tavoitteeseen liittyvästä

merkityspotentiaalista, on kyseessä kielen **funktionaalinen potentiaali**. Kielen funktiot tarjoavat ikään kuin kanavan, jonka kautta tekstin taustalla olevat merkitykset saadaan mukaan tekstiin. Funktioita on kolme: tekstuaalinen, ideationaalinen ja interpersonaalinen. (Halliday 1978:70.) Funktio ei ole vain kielen käyttöä vaan kielen ominaisuus. Jokainen teksti on multifunktionaalinen ja sitä voidaan tarkastella kaikista edellä mainituista näkökulmista. (Halliday & Hasan 1989: 17, 23.)

Tekstuaalinen funktio edustaa kirjoittajan tekstinmuodostusmahdollisuuksia, se todentaa kieltä. Se on niiden tekstuaalisten merkitysten kokoonpano, jolla välitetään kielen muita merkityksiä, kuten kokemuksia (ideationaalinen funktio) tai asenteita (interpersonaalinen funktio). (Halliday 1978: 112.) Tekstuaalinen funktio tekee joukosta sanoja tekstiä, erotuksena keinotekoisista sanaviritelmistä (Halliday & Hasan 1989: 23).

Ideationaalinen funktio on kielen sisällön funktio ja edustaa kielen käyttäjää tarkkailijana. (Halliday 1978: 112). Tämä funktio voidaan jakaa eksperientiaaliseen (*eksperiental*) ja loogiseen (*logical*) funktioon. Kun kieli toimii kokemustemme kuvaajana, täyttää se eksperientaalista tehtävänsä. Kielen merkitys ilmaisee toimintaa ja piirteitä, jotka edustavat maailmaa sellaisena kuin sen koemme. Looginen funktio kuvaa tekstin loogisia suhteita, rakennetta. Loogiset suhteet on rakennettu kieleen ja ne ilmaistaan kielissä rinnastus- ja alistussuhteilla. (Halliday & Hasan 1989: 18–21.)

Interpersonaalinen funktio on kirjoittajan asenteisiin ja arvoihin liittyvä funktio. Se on kielen **osallistuva** funktio, jonka avulla tekstin tuottaja yrittää vaikuttaa toisten kontekstin osanottajien asenteisiin tai käyttäytymiseen. (Halliday 1978: 112.) Lause ei ole vain todellisuuden esittämistä vaan siihen sisältyy aina vuorovaikutusta kirjoittajan ja vastaanottajan välillä (Halliday & Hasan 1989: 20).

Widdowson (1986) näkee tekstin lingvististen vihjeiden kokoelmana, jonka lukija tulkitsee muodostaakseen tekstin merkityksen. Tekstin tuottamiseen käytetään kahdenlai-

sia akteja: **fokaalisia ja mahdollistavia**. Fokaaliset aktit ilmaisevat faktoja, ideoita ja näkökulmia, mahdollistavien aktien tarkoituksena on helpottaa edellisten tulkintaa ja välittää tulkintoja. Fokaalisia akteja käyttäessään kirjoittaja on tekstin tuottajan roolissa, mahdollistavat aktit taas asettavat kirjoittajan kuvitellun vastaanottajan rooliin. (Emt. 49.)

Mahdollistavat aktit paitsi välittävät asenteita esitettyjä asioita kohtaan myös ilmaisevat asennetta osallistujiin ja tilanteisiin (Luukka 1992: 85). Mahdollistavat aktit siis täyttävät samaa kielen **osallistuvaa** tehtävää kuin Hallidayn (1978: 112) interpersonaalinen funktio. Tässä tutkimuksessa käytän pehmentelyyn liittyvästä kielen tehtävästä juuri interpersonaalinen funktio -termiä.

2.2 Pehmentimet interpersonaalisen funktion toteuttajana

Tässä luvussa käsittelen suomenkielisiä pehmentimiä tieteellisessä diskurssissa Luukan interpersonaalisen metadiskurssin mallin (1992: 88) pohjalta. Tärkeimpiä pehmentimiä on kirjallisuudessa pyritty luettelemaan yli kielirajojen. Näitä ovat tiettyjen pronomien käyttö ja välttäminen, passiivisten ja geneeristen ilmaisujen käyttäminen, sekä tietyt pehmentimet, kuten modaaliset verbit, adverbit ja partikkelit. Kun mukaan lasketaan eräät retoriset ja tyylilliset keinot, on luettelo hämärärajainen ja pehmentelyä löydettävissä mistä tahansa ilmaisusta. (ks. Markkanen & Schröder 1997: 5–6.)

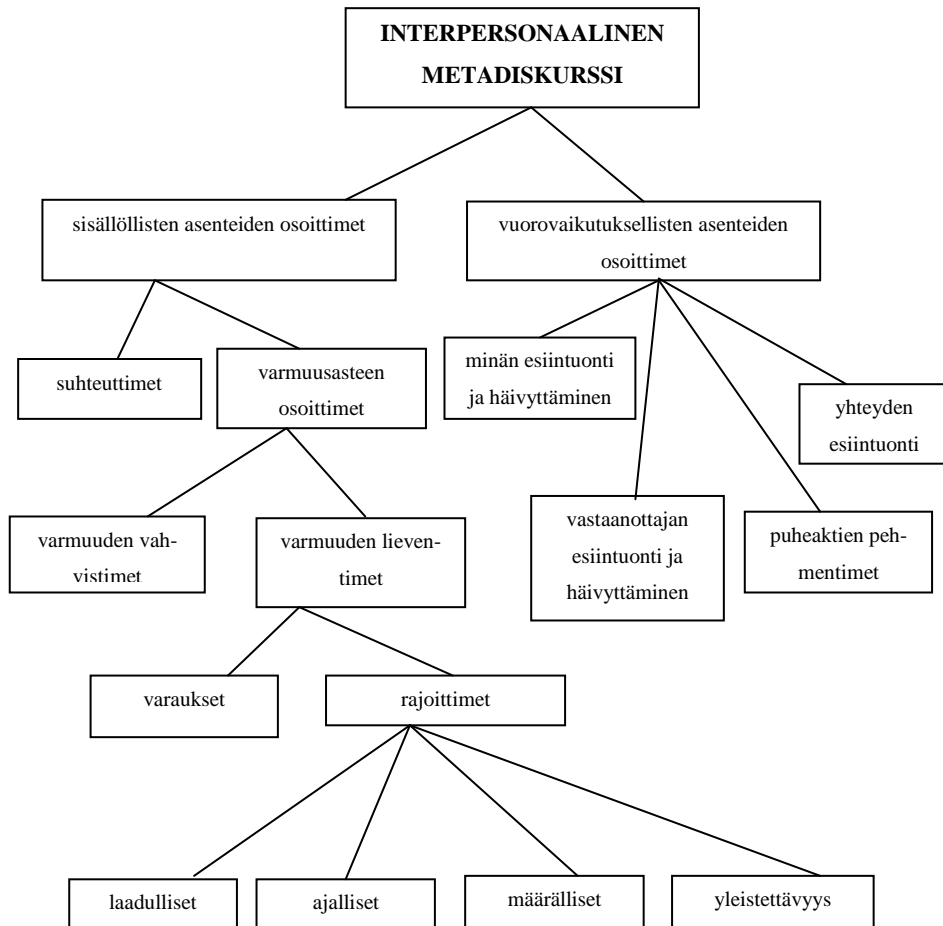
Luukka (1992) on rakentanut interpersonaalista **metadiskurssia** kuvaavan mallin, jossa käsitellään muun muassa näitä keinoja. Alaluvussa 2.2.2 pohdin, miksi malli sopii myös tämän tutkimuksen käyttöön. Luvuissa 2.2.3 ja 2.2.4 poimin siitä pehmentimiksi katsomani keinot.

Luvussa 2.2.2 ja 2.2.3 kerron varmuusastetta lieventävistä pehmentimistä ja niiden taustoista. Varmuusastetta lievennetään **episteemisen modaalisuuden** kautta. Se ilmaisee, kuinka varmana tai epävarmana asia esitetään ja mihin se tällä jatkumolla liitetään. (Markkanen & Schröder 1997: 6–11). Kuvailen ensin modaalisuutta sitten varmuusastetta lieventäviä pehmentimiä.

Henkilöviittauksissa kyse on tuottajan ja vastaanottajan välisen vuorovaikutuksen ilmenemisestä diskurssissa (Luukka 1992: 88; Luukka 1995: 39–44). Vuorovaikutuksellisten asenteiden osoittimiin liittyviä henkilöviittauksia kuvaan luvussa 2.2.4. Täsmennän pehmentimien kuvausta journalistisen diskurssiyhteisön tarpeisiin myöhemmin luvussa 4.

2.2.1 Metadiskurssista diskurssiin

Tässä tutkimuksessa kiinnostuksen kohteena on kirjoittajan ja hänen ympäristönsä vuorovaikutus ja sen näkyminen kielessä. Luukka (1992) kuvaa vuorovaikutuksen keinoja diskurssissa interpersonaalisen metadiskurssin funktioiden mallin avulla (emt. 88). Malli on esitetty kuviossa 4. Hallidaylaisista kielen funktioista metadiskurssi ilmentää tekstuaalista ja interpersonaalista funktiota (Crismore, Markkanen & Steffensen 1993: 40, 45). Kyse on siis siitä kielen osasta, joka strukturoi tekstiä, osoittaa tekstin tuottajan asenteita esittämäänsä asiaa kohtaan, pitää yllä vuorovaikutusta ja ohjailee tilannetta. Interpersonaalinen metadiskurssi liittyy asenteiden esittämiseen ja vuorovaikutuksen ylläpitämiseen. (Luukka 1992: 26, 86.)



Kuvio 4. Interpersonaalisen metadiskurssin funktiot (Luukka 1992: 88).

Luukka jakaa interpersonaalisen metadiskurssin keinot sisällöllisten asenteiden osoittimiin ja vuorovaikutuksellisten asenteiden osoittimiin (ks. kuvio 4). Sisällöllisten asenteiden osoittimia ovat varmuusasteen osoittimet sekä suhteuttimet. Vuorovaikutuksellisia asenteita puolestaan osoittavat erilaiset henkilöviittausten tavat. Näitä ovat minän esiintuonti ja häivyttäminen ja vastaanottajan esiintuonti, yhteyden esiintuonti sekä puheaktien pehmentimet. (Luukka 1992: 87 – 88)

Varmuusasteen osoittimet liittyvät väitteen totuusarvon ja varmuuden osoittamiseen. Ne jakautuvat kahteen pääryhmään: varmuuden vahvistimet ja varmuuden lieventimet. Suhteuttimet taas tuovat ilmi tekstin tuottajan affektiivista suhtautumistapaa esittämiinsä asioihin. Ne ilmaisevat kuinka hyvänä, huonona, mielenkiintoisena tai tärkeänä esittäjä ideoitaan pitää. Ne myös ohjaavat tekstin vastaanottajaa suhtautumaan esitettyyn asiaan halutulla tavalla. (Luukka 1992: 87 – 88; 123)

Vuorovaikutuksellisten asenteiden osoittamisessa kyse on tekstin tuottajan ja vastaanottajan väliseen vuorovaikutuksesta ja sen ilmenemisestä diskurssissa. Minän ja vastaanottajan esilletuonti ja häivyttäminen sekä yhteyden esiintuonti liittyy toimijoiden nimeämiseen tekstissä. Viimeinen luokka, puheaktien pehmentimet, sisältää ne ilmaisut, joissa vältetään kasvojen menettämisen vaaraa ja osoitetaan kohteliaisuutta. Tyypillistä puheaktien pehmentimille on, että niissä puhuja ilmoittaa väittävänsä, kysyvänsä, oletavansa tai esittävänsä jotakin. (Luukka 1992: 88, 155.)

Kuvion 4 mallilla on yhteys paitsi pehmentelyyn, myös kielen interpersonaaliseen funktioon. Hyland (1998: 185) näkee, että pehmentelyn tarkoituksena on myöntää väitteiden rajoituksia ja epävarmuutta myös antaa oikeus muille yhteisön jäsenille osallistua tiedon vahvistamiseen. Varmuuden lieventimet ovat tämän määrittelyn mukaan pehmentelyä, kuten osa vuorovaikutuksen osoittimistakin.

Pehmentelyn ja osan kuvion 4 luokkien yhteyttä vahvistaa Luukan (1995) myöhempi tutkimus. Siinä tarkastelun kohteina ovat pehmentelevät ilmaisut, jotka antavat vaikutelman epävarmuudesta tai epätarkkuudesta. Näitä kutsutaan varmuusasteen lieventämiskeinoiksi. (Luukka 1995: 34.) Tässä tutkimuksessa ne vastaavat kuviossa 4 esitettyjä varmuuden lieventimiä. Myös henkilöviittauksista osa toimii lieventävässä tehtävässä, siis pehmentelynä (Luukka 1995: 41). Henkilöviittaukset-luokka viittaa kuvion 4 vuorovaikutuksellisten asenteiden osoittimiin.

Systeemilingvistisestä näkökulmasta pehmentelyyn liittyvä episteeminen modaalisuus (ks luku 2.2.2) ja henkilöviittaukset kuuluvat kielen interpersonaaliseen funktioon (Luukka 1995: 34) ja ovat siis diskurssin ominaisuuksia. Käytän diskurssissa esiintyvistä pehmentimistä termejä varmuusasteen lieventämiskeinot ja henkilöviittaukset. Seuraavassa käsittelen näitä kahta pehenninryhmää sekä niiden taustaoletuksia tarkemmin.

2.2.2 Episteeminen modaalisuus

Keskeinen käsite pehmentelystä puhuttaessa on episteeminen modaalisuus (ks. Luukka 1995: 32–33; Hyland 1998: 2–4). Se liittyy tutkimuksessani varmuusasteen lieventämiseen (ks. 2.2.2). Modaalisuus määritellään niiksi keinoiksi, jolla puhuja voi tuoda ilmi suhtautumisensa lauseen propositioon⁴. Modaalisuus voi ilmetä **dynaamisena**, episteemisenä tai **deonttisena** (ks. taulukko 1). Dynaaminen modaalisuus jakautuu kahteen operaattoriin *on mahdollista* ja *on välttämätöntä*, jotka käännetään luonnolliseen kieleen muun muassa ilmaisuiksi *voi* ja *täytyy*. Episteeminen modaalisuus ilmaisee mahdollisuutta ja varmuutta, kun taas deonttinen modaalisuus ilmaisee pakkoa ja täytymistä. Toisin kuin dynaamisessa modaalisuudessa, episteemisessä ja deonttisessa modaalisuudessa on useimpia asteita. (Hakulinen & Karlsson 1995: 261–262.) Taulukosta 1 käy ilmi näiden modaalisuuden lajien erot.

⁴ Propositio on se osa lauseen merkitysisällöstä, jonka paikkansapitävyyttä voi arvioida eri tilanteissa. Väitelauseessa propositio voidaan yleensä samastaa lauseen merkitysisältöön. (Korhonen & Vilkuna 2005.)

Taulukko 1. Modaalisuuden lajit (Hakulinen & Karlsson 1995: 262).

	mahdollinen	<----- ----->	välttämätön
1. dynaaminen	mahdollinen		välttämätön
2. episteeminen	voi saattaa on mahdollista	mahtaa on ilmeistä on todennäköistä pitäisi taitaa	täytyy on varmaa pitää
3. deonttinen	voi saa sopii on lupa sallitaan	pitäisi	on pakko joutuu pitää tarvitsee on määrä

Taulukosta 1 voidaan havaita, että modaalisuus sijoittuu jatkumolle, jonka toisessa päässä on mahdollinen ja toisessa päässä välttämätön. Episteemistä ja deonttista modaalisuutta voidaan ilmaista tämän jatkumon välimaastossa. (Hakulinen & Karlsson 1995: 261–262.) Pehmentely sijoittuu episteemisen modaalisuuden keskimmäiseen kategoriin (ks. Luukka 1995: 32–33). Olen lihavoanut varmuusasteen lieventämiseen liittyvät merkitykset taulukosta 1.

2.2.3 Varmuusasteen lieventämiskeinot

Luukka (1995) jakaa varmuusasteen lieventämiskeinot varauksiin ja rajoittimiin (emt. 36). **Varaukset** ottavat kantaa suoraan episteemiseen modaalisuuteen (perustyyppi: *X on mahdollisesti totta*), rajoittimet taas lieventävät ilmaisun varmuutta rajaamalla väitteen vaikutusalaa (perustyyppi: *X on totta tietyin rajauksin*). (Luukka 1992: 95, 108.)

Luukka määrittelee varaukset ilmaisun totuusarvoon vaikuttavana keinona. Varausten keinoja ovat adverbit ja adjektiivit (*ilmeisesti, ehkä, kai, ilmeistä todennäköistä*), kondi-

tionaali ja potentiaali sekä modaaliset apuverbit (*saattaa, voida*) ja yksipersonaiset verbi-ilmaukset (*näyttää siltä, että*). (Luukka 1992: 96–107.)

Varauksia ovat myös propositionaalista asennetta osoittavat verbit eli mentaalista tilaa tai sanomista osoittavat verbit (*luulla, olettaa, uumoilla, ajatella*). Verbien *ajatella* ja *sanoa* kohdalla epävarmuusvaikutelma syntyy niiden geneerisestä käytöstä muodossa *ajatellaan, että* tai *voidaan ajatella, että*. Tapaukset *minä ajattelen, että* katsotaan Luukan (1992) luokittelussa yleistettävyyden rajoittamiseksi. (Emt. 96–107.)

Rajoittimet lieventävät väitteen varmuusastetta varauksia vähemmän. Rajoittimia käytettäessä kirjoittaja näyttää pitävän väitettä totena, mutta rajoittaa väitteen vaikutusalaa. (Luukka 1995: 36.) Rajoittimia voidaan käyttää myös laajentamaan käsitteen alaa ja näin saada ilmaisusta täsmällisempi. Esimerkiksi *pingviini on eräänlainen lintu* laajentaa linnun käsitettä myös pingviineihin. (Varttala 2001: 8–9.)

Sanoman vaikutusalaa voidaan rajoittaa ajallisesti, määrällisesti tai laadullisesti sekä yleistettävyyden kannalta (Luukka 1995: 36). Käyttäessään **ajallisia rajoittimia** kirjoittaja ei väitä että *x on aina y*, vaan esimerkiksi, että *x on joskus y*. Ajalliset rajoittimet sijoittuvat jatkumolle *ei koskaan – usein*. (Luukka 1992: 108 - 120.)

Määrällinen rajoitin sijoittuu jollekin seuraavista jatkumoista:

*kaikissa tapauksissa x on y – tässä tapauksessa x on y,
x on kokonaan y – x on osittain y
x on kaikille y – x on tapaukselle z y*

Tässä tapauksessa siis lievennetään väitteen varmuusastetta rajoittamalla sen määrällistä vaikutusalaa. (Luukka 1992: 116 - 121.)

Laadullisten rajoittimien avulla vältetään ottamasta kantaa siihen, *onko x täsmällisesti y*. Laadulliset rajoittimet jättävät avoimeksi väitteen lopullisen tulkinnan ja vastaanottajalla on näin mahdollisuus täsmentää itse tarkoitetta haluamaansa suuntaan. Ajatuksen yleistettävyyttä rajoitetaan lisäksi osoittamalla se omaksi mielipiteeksi tiettyjen ilmausten avulla (mm. *minä ajattelen että, minä määritän x:n y:ksi, minä tarkoitan x:llä y:tä*). Sanomaa voidaan rajoittaa myös merkitsemällä teksti sitaatiksi lainausmerkein. (Luukka 1992: 112 – 116.)

Väitteen totuusarvon **yleistettävyyttä** rajoitetaan osoittamalla se omaksi mielipiteeksi, *minun mielestäni x on y*. Väitettä ei tällöin esitetä faktana vaan mielipiteenä, josta saa vapaasti olla eri mieltä. (Luukka 1995: 36.)

2.2.4 Vuorovaikutuksellisten asenteiden osoittaminen

Lieventävät henkilöviittaukset liittyvät tekstin vastuunkantajaan (Luukka 1995: 41). Niiden avulla haetaan myös yleisön hyväksyntää ja kutsutaan lukija vahvistamaan tekstiä. (Hyland 1998: 177.) Luukka ja Markkanen (1997) näkevät varsinkin **henkilön häivyttämisen tekstistä** pehmentelyä. (emt. 169.) Kuviossa 4 on esitetty kaksi henkilön häivyttämisen luokkaa: **kirjoittajan ja vastaanottajan häivyttäminen**. Kirjoittaja häivyttää itseään, kun hän ei halua ottaa täyttä vastuuta kirjoittamastaan sisällöstä. Näin hän välttää mahdollisen tekstiään kohtaan suunnatun kritiikin. (Luukka & Markkanen 1997: 169.) Vastaanottajan häivyttämisellä vältetään kehottamasta tai puhuttelemasta lukijoita suoraan (Luukka 1992: 149).

Suomen kielessä on seuraavia keinoja henkilön häivyttämiseksi: **passiivi, geneerinen verbimuoto, nominaalistaminen** ja **me-persoonapronomini**. Geneerinen verbimuoto tarkoittaa ilmaisua, jossa yksikön kolmannen persoonan verbiä käytetään ilman subjektiä. Näin tehdään esimerkiksi lauseessa *Niinpä voidakseen matkustaa maanalaiselle New Yorkissa tarvitsee yksinkertaisesti ”maanalaisella matkustamisen” käsikirjoituk-*

sen. Puhutaan myös nollapersoonasta, joka subjektittomana esittää yleistyksen (Hakulinen, Vilkuna, Korhonen, Koivisto, Heinonen, Alho 2005: 871). Käyttämällä geneeristä muotoa tekstin tuottaja voi henkilöllisyyden häivyttämisen lisäksi saada sen kuulostamaan yleiseltä totuudelta, esimerkiksi *pieniä perhosia katselee mielellään*. (Luukka & Markkanen 1997: 173–175.) Vastaanottajan roolia häivytetään nimenomaan geneerisillä ilmaisuilla, kuten esimerkiksi *Taulukosta 6 voi lukea* (Luukka 1992: 149).

Nominaalistaminen on suomen kielessä tehokkain henkilöllisyyden häivyttämisen keino. Esimerkiksi lause *minä arvostelen kokeen huomenna* muuttuu nominaalistamisen myötä persoonattomaksi: *kokeen arvosteleminen tapahtuu huomenna*. (Luukka & Markkanen 1997: 175.) *Me*-pronominilla voidaan viitata henkilöihin, jotka eivät ole läsnä, ja samalla häivytetään tekstin tuottajaa. Osa *me*-ilmaisuista voi toimia myös geneerisessä tehtävässä, merkitykseltään 'ihmiset yleensä'. (Luukka 1992: 150–151.)

Tekstissä voidaan tuoda esille sekä sanoman kirjoittaja että sen vastaanottaja. **Kirjoittajan esiintuomisen** katson pehmentelyksi vain, jos sillä tuodaan esille epävarmuutta, kuten ilmaisussa *minä luulen, että* tai väite halutaan osoittaa omaksi mielipiteeksi, kuten ilmaisussa *minun mielestäni* (ks. Luukka 1992: 139). **Vastaanottajan esiintuominen** tekstissä korostaa kirjoittajan ja vastaanottajan välistä vuorovaikutussuhdetta.

Vastaanottajan esiintuomisessa näkyvimpiä keinoja ovat suorat puhuttelut, kehotukset tai kysymykset, joilla vastaanottaja kutsutaan toimimaan tekstissä. Kirjoitetussa tekstissä toiminnallista roolia edustavat muun muassa ilmaukset *katso (ks.)* ja *vertaa (vrt.)*. Tekstille voidaan myös hakea tiedollista hyväksyntää, jolloin viitataan yhteiseen tietoon tai vastaanottajan asiantuntemukseen ja esitetään kysymyksiä. Tässä tapauksessa kysymykset ovat usein retorisia⁵. (Luukka 1992: 146–149.)

⁵ Retoriseksi kysymykseksi kutsutaan lausumaa, johon odotetaan lähinnä samanmielisyyden osoitusta eikä niinkään vastausta, esim. *Kukapa ei haluaisi kaunista kotia* (Korhonen & Vilkuna 2005).

Tekstissä voidaan myös korostaa kirjoittajan ja vastaanottajan yhteyttä, me-henkeä. *Me*-pronominin avulla voidaan välttää minän korostamista ja vastaanottajien suoraa puhuteltua esimerkiksi kehotuksissa. Sillä voidaan viitata tekstin tuottajaan ja yhteen kuulijaan tai useisiin kuulijoihin. Pronominin käytön lisäksi tekstin tuottaja voi ikään kuin kutsua vastaanottajat tekstin strukturointiin, esimerkiksi ilmaisussa *Meidän on siis tarkasteltava*. (Luukka 1992: 149–151.)

Kuviossa 4 on esitelty erikseen **puheaktien pehmentimien** luokka. Tähän luokkaan kuuluvat ilmaukset, joilla pehmennellään esitettyjä väitteitä ja tehdään niistä epäsuoria. Puheaktien pehmentely liittyy myös kohteliaisuusilmiöön, jonka avulla vähennetään kasvojen menettämisen vaaraa. (Luukka 1992: 88.) Katson puheaktien pehmentimien viittaavaan pehmentelyyn kohteliaisuuden strategiana.

2.3 Yhteisö diskurssin rakentajana

Tekstin kaksisuuntaiseen rakentumiseen ei vaikuta pelkästään kirjoittajan ja hänen yleisönsä välinen vuorovaikutus, vaan sen taustalla toimivat myös yhteisön tarpeet ja normit. Kirjoittaja on oppinut kirjoittamaan juuri yhteisön tarpeita varten ja sen normien säätelemänä. Hän pyrkii tekstillään täyttämään nimenomaan yhteisön kielenkäytön vaatimuksia. (Nystrand 1982: 2 – 3.)

Pehmentely on yksi tapa tuoda esille paitsi organisatorisia ja sosiokulttuurisia rajoituksia myös **diskurssiyhteisön** odotuksia siitä, kuinka tieto järjestetään, esitetään ja lopulta vahvistetaan tietämykseksi. Diskurssiyhteisöksi voidaan määritellä yhteisö, jolla on julkiset ja yhteiset viestintäpäämäärät ja on tietoa päämääriensä saavuttamisen keinoista eli **genreistä**. (Swales 1990: 9, 24 – 27). Esimerkiksi tieteellisessä argumentaatioissa peh-

mentely toimii konsensuksen muodostajana (Hyland 1998: 245). Genre-käsitteen esittelen luvussa 2.3.1.

Pehmentely liitetään useissa tutkimuksissa kohteliaisuuden käsitteeseen (Varttala 2001: 15). Hyland (1998) näkee, että kaikki pehmentely vähentää väitteen mahdollisuutta tulla hylätyksi vastaanottajien silmissä, ja on siis liitoksissa kohteliaisuuteen (emt. 184). Myös Markkanen ja Schröder (1997: 10) näkevät pehmentelyn päämääräksi kohteliaisuuden. Kohteliaisuuden ja kasvojen käsitteet esittelen luvussa 2.3.2

Tarkastelen journalistisen diskurssiyhteisön kielenkäyttöä **diskurssin yhteisöllistä rakentumista** kuvaavan mallin (Luukka 1995: 76) avulla. Malli on kehitetty kuvamaan pehmentelyä tieteellisessä yhteisössä. Se on koottu yhdistelemällä sekä systeemilingvistisen että kriittisen kielentutkimuksen ajatuksia. Yleisluontoisen taustansa vuoksi malli sopii myös tämän tutkimuksen tarkoituksiin. Esittelen sen luvussa 2.3.3.

2.3.1 Genre

Tutkimuksessani yksittäinen journalisti nähdään osana journalistista diskurssiyhteisöä, joka yhteisön arvojen ja ideologioiden ympäröimänä valitsee kielen merkityspotentiaalista kuhunkin tilannekontekstiin sopivat ilmaisutavat. Tätä kaikkien diskurssiyhteisön jäsenten tiedostamaa tilannesidonnaista kielenkäytön mallia kutsutaan genreksi (Saukonen 2001: 190).

Genre on kielenkäyttöä konventionaalistuneessa viestintätilanteessa, jossa tähdätään tietyn sosiaalisen instituution viestintätavoitteiden toteuttamiseen (Bhatia 2004: 23). Genre saa ytimensä **konventioista**, jotka ovat kaikkien hyväksymiä, odotuksenmukaisia tapoja tehdä jotain (Smith 1994: 59). Geneerinen kielenkäyttö suosii yhteisölle tyypillisiä sanastollis-kieliopillisia ja diskursiivisia muotoja (Bhatia 2004: 23).

Genren lisäksi tekstin tai sen merkitysten rakentumista kuvaavat käsitteet ovat **tekstityyppi** ja **tyyli**. Ne on usein rinnastettu genreen. Tekstityyppi kuvaa kuitenkin genren tiettyä rakenteellista ominaisuutta, eli onko kyseessä kertova, kuvaileva vai perusteleva tekstityyppi (Saukkonen 2001: 144). Kauppinen ja Laurinen (1988: 60) erottavat toisistaan kertovat, kuvailevat, erittelevät, kantaaottavat ja ohjaavat tekstityypit. Genre toteutuu lukemattomien yksittäisten tekstien kautta ja samaan genreen kuuluvia tekstejä voidaan pitää sen tyylillisenä vaihteluna (Saukkonen 2001: 190).

Vaikka genret liitetäänkin tiettyihin konteksteihin ja ne tunnustetaan yhteisölliseltä pohjalta, ovat ne jatkuvassa muutostilassa (Bhatia 2004: 23). Koska maailma muuttuu ja sitä myötä niin materiaalinen tilanne kuin yhteisölliset ja yksilölliset havainnotkin, on tyyppittelyjen käytävä läpi muutoksia. Genre kehittyy vastaamaan uusiutuvia tilanteita ja käyttäjiensä sosiokognitiivisia tarpeita. Tämä muutos vakauttaa kokemuksia ja antaa kielenkäyttötilanteille yhtenäisyyttä ja merkitystä. (Berkenkotter & Huckin 1993: 479–481.)

2.3.2 Kohteliaisuus ja kasvot

Kohteliaisuus liittyy kirjoittajan ja lukijan väliseen vuorovaikutukseen. Brown ja Levinson (1987) näkevät, että kohteliaisuuden avulla vältetään konflikteja vuorovaikutustilanteissa joko epäsuoralla kielenkäytöllä tai viestimällä enemmän kuin sanotaan. Tekstin tuottajalla on useita eri mahdollisuuksia valita kohteliaisuusstrategiansa lukuisten vaihtoehtojen joukosta. (Emt. 68 – 71.)

Brown ja Levinson (1987) jakavat kohteliaisuuden positiiviseen ja negatiiviseen sekä off record -kohteliaisuuteen. Karkeasti kuvailtuna positiivisen kohteliaisuuden ilmaisua voidaan luokitella yhteisyyttä korostaviksi ja negatiivinen kohteliaisuus rajojen ilmaisuksi. Off record -kohteliaisuus on yksiselitteisen määräilyn välttämistä vuorovaikutus-

tilanteessa. Keskeistä kohteliaisuuden teorialle ovat kasvojen käsite ja kasvoja uhkaavat toimet. (Emt. 2, 61.)

Kasvot liittyvät ihmisen omakuvaan. Jokaisella ihmisellä on julkinen käsitys itsestään, jonka jokainen myös haluaa säilyttää ja ylläpitää. Positiiviset kasvot ovat halua kuulua joukkoon ja olla hyväksyty ja pidetty toisten silmissä. Negatiiviset kasvot taas ilmentävät halua olla itsenäinen ja vapaa tekemään, mitä tahtoo, kenenkään määräämättä. Vuorovaikutustilanteessa sekä positiiviset että negatiiviset kasvot ovat jatkuvan riskin alaisena. (Brown & Levinson 1987: 61.)

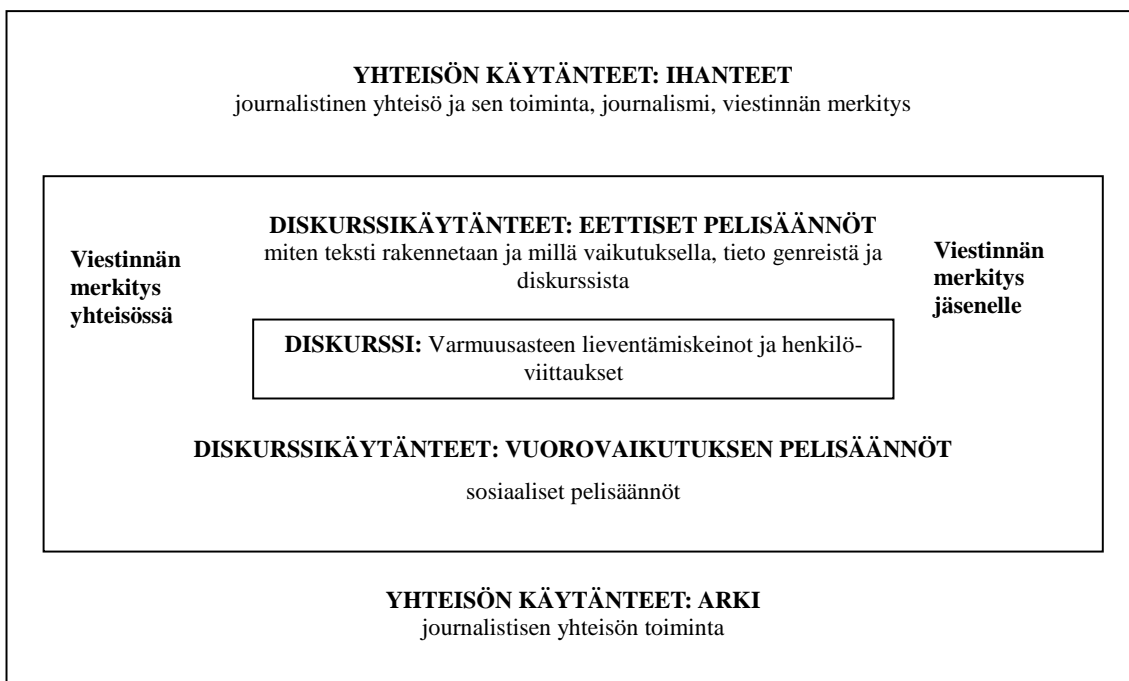
Positiivinen kohteliaisuus on nimenomaan vastaanottajan positiivisten kasvojen ”hyvitelyä”. Positiivisia kohteliaisuusstrategioita käyttäessään tekstin tuottaja osoittaa jakavansa vastaanottajan kanssa samansuuntaisia näkemyksiä. Negatiivinen kohteliaisuus liittyy vuorovaikutuksen osapuolen negatiivisiin kasvoihin: hänen riippumattomuuteensa. Esimerkkejä negatiivisesta kohteliaisuudesta ovat epäsuoruus väittämässä ja pyynnöissä sekä sanoman illokutionaarisen sävyn⁶ pehmentely. Off record -kohteliaisuutta käyttämällä kirjoittaja hämärtää viestintätekoaan ja jättää ilmaisulleen tulkinnan varan. Kirjoittaja joko yleistää väitettään tai sanoo jotain muuta kuin tarkoittaa. (Brown & Levinson 1987: 101, 130–131, 211.)

2.3.3 Yhteisön ja kielen vuorovaikutus

Pehmentely on eräs kielenkäytön yhteisöllinen päämäärä. Tietoa diskurssiyhteisön viestinnällisistä päämääristä saadaan paneutumalla sekä yhteisön käytänteisiin että niistä kumpuaviin kielenkäytösääntöihin. Tähän ajatukseen perustuu Luukan (1995: 76, 125)

⁶ Illokutiivinen sävy eli puhetoiminto on nimitys lausuman tehtävälle puheessa tai tekstissä. Tehtäviä ovat esimerkiksi kysyminen, käskeminen, toteaminen ja tervehtiminen (Korhonen & Vilkuva 2005).

diskurssin yhteisöllisen rakentumisen malli. Kuviossa 5 malli on suhteutettu journalistisen diskurssiyhteisön kuvaamiseen.



Kuvio 5. Diskurssin rakentuminen journalistisessa diskurssiyhteisössä (Luukka 1995: 125).

Kuvion 5 malli perustuu kriittisen kielentutkimuksen ajatukseen, että diskurssi ja yhteisön käytännöt ovat nivoutuneet toisiinsa tiiviisti. Kieli on olennainen osa sosiaalista kanssakäymistä, joka on kietoutunut yhteen muiden sosiaalisen elämän elementtien kanssa. Kielenkäyttö on ”järjestetty” yhteisössä suhteellisen pysyväksi. Diskurssia ei voi täysin ymmärtää tarttumatta sen sosiaaliseen rakentumiseen. Toisaalta diskurssin yhteisöllisten vaikutusten tutkiminen ei ole mahdollista ilman yhteisön käyttämän kielen tutkimista. (Fairclough 2003: 2–3.)

Kieli toimii tässä ajattelutavassa kolmella tasolla. Ihmisten institutionaaliset (kielenkäyttö)tavat sisältävät taustaoletuksia, jotka kumpuavat hallitsevan luokan sosiaalisista käytänteistä samalla oikeuttaen nämä käytänteet. (Fairclough 1989: 2, 33.) Instituutioiden valtarakenteet ja ideologiat siis muovaavat diskurssikäytänteitä. Diskurssikäytänteiden tasolla kielelliset elementit yhdistyvät sosiaalisiin elementteihin. Ne määräävät, millaiseksi diskurssi muodostuu. Pehmentely on yksi esimerkki diskurssista todellisena kielenkäyttönä. (Fairclough 2003: 24–25.)

Tässä tutkimuksessa diskurssiyhteisön käytänteet saadaan selville kuvaamalla niitä yhteisön ydintoimintoja ja pelisääntöjä, jotka näkyvät sen **ihanteissa** ja **arjessa**. Käytänteitä tarkastelen Luukkaa (1995) mukaillen kuvaamalla journalistista yhteisöä, journalismia ja journalistisen yhteisön toimintaa (ks. emt. 76). Kaksi ensimmäistä kohtaa liittyy ihanteisiin. Journalistisen yhteisön toimintaa kuvaan niin ihanteiden kuin arjen tasolla. Tämä on esitetty kuviossa 5.

Diskurssikäytänteiden tasolla yhteisön käytänteet näkyvät ihanteisiin liittyvinä **eettisinä pelisääntöinä**, ja arjen tasolla yhteisön jakamina **vuorovaikutuksen sääntöinä**. Eettisistä pelisäännöistä kerrotaan muun muassa alan oppikirjoissa. Ne vastaavat kysymykseen, miten teksti rakennetaan ja millä vaikutuksella. Vuorovaikutuksen pelisäännöt ovat sosiaalisia pelisääntöjä, jotka edellyttävät käyttäjältään taktisuutta ja kasvotyötä ihanteiden mukaisten asioiden ilmaisemisessa. Käytänteiden kuvaukseen tarvitaan myös tietoa genreistä ja diskurssista (Luukka 1995: 76, 123–125.) Käsittelen journalistisen yhteisön genrejä sekä diskurssin rakentamisen ihanteita osana eettisiä pelisääntöjä (ks. kuvio 5).

Luukka (1995) näkee, että **viestinnän merkitys** ratkaisee myös diskurssikäytänteiden roolin diskurssiyhteisössä. Esimerkiksi tieteellisessä diskurssiyhteisössä viestinnällä on suuri merkitys ja sitä käytetään muun muassa yhteisön eettisten sääntöjen mukaiseen kritiikin esittämiseen. Toisaalta viestinnällä haetaan myös hyväksyntää kollegojen sil-

missä. Näin kirjoittajan on turvauduttava vuorovaikutuksellisiin pelisääntöihin eli pehmentelyyn. Pehmentelyn päämäärät diskurssissa löytyvät diskurssikäytänteiden väli-
maastosta. (Emt. 75–76, 96.) Tässä tutkimuksessa tarkastelen viestinnän merkitystä
paitsi yhteisölle myös jäsenelle (ks. kuvio 5).

Van Dijk (1993) näkee, että kriittisen kielentutkimuksen tehtävänä on paitsi kuvata val-
tasuhteita myös lopulta vaikuttaa niihin. Analyysin tavoitteena on saada aikaan yhteis-
kunnallisia muutoksia (Emt. 250–252.) Tässä tutkimuksessa nojaan kriittisen kielentut-
kimuksen ajatukseen, että journalistinen diskurssiyhteisö on laaja, arvojen ja ideologioi-
den kyllästäjänä yhteisö. En kuitenkaan pohdi valtasuhteiden muuttamiseen liittyviä
kysymyksiä. Kieli on tutkimuksessani ennen kaikkea merkityspotentiaali, ja yksilöllä on
taustalla vaikuttavista yhteisön käytänteistä huolimatta mahdollisuus käyttää omaa va-
linnanvapauttaan. (Ks. Luukka 1995: 68.) Tässä tukeudun luvun 2.1 ajatuksiin kielen
merkitysten rakentumisesta.

Myös Fairclough (2003) myöntää, ettei kirjoittajan vaikutus tekstiin ei aina ole johdet-
tavissa yhteisön käytännöistä. Vaikka kieli asettaakin omat rajoituksensa, samoin yhteis-
sön genren konventiot, tekee kirjoittaja viime kädessä päätöksen tekstin elementtien jär-
jestelystä eli tekstuurin muodostamisesta. (Fairclough 2003: 22.) Näin yksilö puolestaan
muovaa yhteisön kielenkäyttötapoja (ks. luku 2.1).

3 TEKSTIN RAKENTUMINEN JOURNALISTISESSA DISKURSSIYHTEISÖSSÄ

Tässä luvussa rakennan kirjallisuuden pohjalta mallin, joka soveltuu journalistiselle diskurssiyhteisölle tyypillisen kielenkäytön kuvaamiseen. Tarkastelen journalistista diskurssiyhteisön ihanteita ja eettisiä diskurssikäytänteitä sekä diskurssiyhteisön arkea ja vuorovaikutukseen liittyviä diskurssikäytänteitä. Kuvauksen apuna käytän luvussa 2.3.3 esittelemääni diskurssin yhteisöllisen rakentamisen mallia. Kuviossa 6 on esitetty luvun 3, 4 ja 5 sisältö suhteutettuna kyseiseen malliin. Pehmentelyn päämääriin liittyvistä diskurssikäytännöistä kerron tarkemmin luvussa 4. Myös keinot esittelen luvussa 4.



Kuvio 6. lehtiuutisgenren diskurssin kuvaaminen tässä työssä.

Journalismiin sisältyy joukkoviestinnän ajankohtainen, faktapohjainen ja yhteiskunnallinen aines sekä sen tuotanto ja tuotantokulttuuri (Luostarinen 1996: 14). Tässä tutkimuksessa näen journalistisen diskurssiyhteisön koostuvan paitsi **mediaorganisaation**

kaikista tasoista myös **lähteistä** ja **lukijoista**. Ruohomäki (2000: 87) toteaa, että uutinen **professionaalisenä genrenä** rakentuu näiden kolmen ryhmän vuorovaikutuksesta.

Luvussa 3.1. esittelen journalismin arvopohjan ja niiden varaan rakentuvat toimintatavat. Journalismi on tapa hankkia, muokata ja välittää tietoa ja siten eriytynyt tiedollisen käytännön muoto (Bruun, Koskimies & Tervonen 1989: 12–13). Luvussa 3.1.1 käsitteelen tiedon asemaa journalismissa. Tietoteoreettisista säännöistä muodostuvat journalistisen diskurssiyhteisön ihanteet.

Ihanteista kumpuavat ne diskurssikäytänteiden eettiset säännöt, joiden mukaan lehtiutisgenren diskurssi puhtaimmillaan rakentuu. Yhteisön eettiset pelisäännöt saan selville tarkastelemalla journalismin eettisiä ohjeita, mediarutiinia ja uutiskriteereitä. Eettisistä ohjeista ja koko ammattikunnan itsesäätelystä kerron luvussa 3.1.2. Uutinen ja sen tuotanto ovat journalistisissa diskurssikäytännöissä keskeisessä asemassa (Tuchman 1978: 13). Luvussa 3.1.3 tarkastelen tätä tuotantoprosessia eli **mediarutiineja** (Shoemaker & Reese 1996: 106). Mediarutiineihin kuuluvat uutiskriteerit esittelen luvussa 3.1.4.

Journalismin ihanteisiin ja mediakäytäntöihin pohjautuu uutisen määritelmä. **Uutinen** on journalismin vakiintunein diskurssin muoto, jonka tarkoituksena on kertoa lukijoille ajankohtaisista asioista objektiivisesti, siis tosiasioihin pohjautuen (Bruun, Koskimies & Tervonen 1989: 52). Uutisen avulla viestimet määrittelevät muut mediassa ilmentyvät juttutyypit sekä lopulta itsensä organisaatioina (McQuail 2000: 337). Luvussa 3.2. kuvaan lehtiutisgenreä ja lehtikieltä.

Katson, että journalistisen diskurssiyhteisön arki liittyy myös mediarutiineihin. Luvussa 3.3. kerron, miten yhteisön arki voi poiketa ihanteista. Luvussa 3.4 kuvaan koko diskurssin yhteisöllisen rakentumisen prosessia. Kuvaan diskurssikäytäntöihin liittyviä vuorovaikutuksen sääntöjä arjen käytäntöjen pohjalta. Pohdin myös, mikä on pehmentelyn rooli yhteisön viestinnässä.

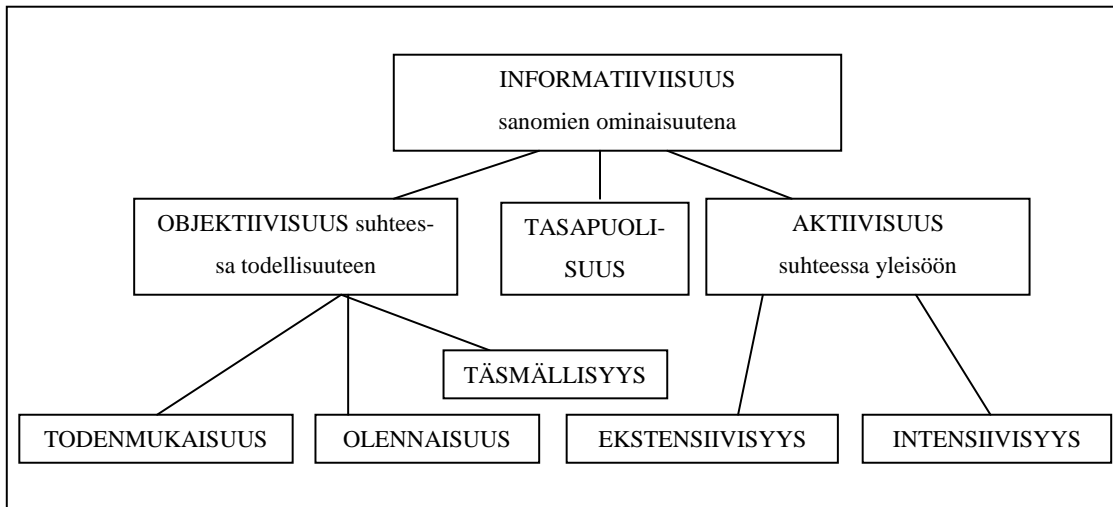
3.1 Journalistisen yhteisön ihanteet ja toiminta

Journalismilla on yhteiskunnassa erityinen asema. Länsimaisessa demokratiassa sen odotetaan myötävaikuttavan demokratian kehitykseen, olevan totuudellista ja kohtelevan tasapuolisesti eri yhteiskuntaryhmiä. Journalistien ammattikunta lupaa täyttää odotukset edellyttäen ammatin vapaan harjoittamisen turvaamista. (Heinonen 1996: 88.) Odotukset perustuvat rationaaliselle yleisönäkemykselle, jonka mukaan ihmiset etsivät joukkoviestimistä tietoa elämänsä hallitsemiseen (Sirkkunen 1996: 61, 77). Vapaa ammatin harjoittaminen taas viittaa journalismin itsesääteelyyn.

Bruun, Koskimies ja Tervonen (1989: 14) näkevät, että journalismin ihanteisiin kuuluvat objektiivisuus ja aktiivisuus. Okkonen (1986) on määritellyt erääksi ihanteeksi myös journalismin tasapuolisuuden. Se on tiedonhankintatapa, jossa asian tai konfliktin osapuolet otetaan huomioon. Journalismin tulisi pyrkiä edellä mainittuihin tavoitteisiin, tosin esimerkiksi todenmukaisuuden vaatimusta ei voida ikinä puhtaana saavuttaa. Puhutaankin pyrkimyksestä faktajournalismiin. (Emt. 46–47.)

3.1.1 Ihanteet

Journalismin perustavanlaatuisin ongelma on, mitä tiedolla itse asiassa tarkoitetaan. Bruun, Koskimies ja Tervonen (1989: 14) rajaavat tiedon käsitteelliseksi ajatteluksi, joka esiintyy kielellisinä väitteinä. Tiedolta edellytetään lisäksi varmuutta. Sen on oltava perustellusti todenmukaista tai ainakin todennäköistä. Näin se eroaa informaatiosta, johon ei liity todenmukaisuuden vaatimusta. Kuviossa 7 on esitetty luokittelu journalismin tietoteoreettisesta taustasta. Kaikki käsitteet liittyvät nimenomaan journalistin tietopohjaan, eivät siis informaatioon.



Kuvio 7. Journalismin tietoteoreettinen tausta (Bruun, Koskimies & Tervonen 1989: 29; Okkonen 1986: 46–47, 146).

Aloitan kuvion 7 käsittelyn objektiivisuuden käsitteestä, sillä se on inhimillisen tiedon ja siten journalististen tuotteiden keskeisimpiä ominaisuuksia. Objektiivisuus on ensisijaisesti tiedollisen käytännön tuloksen, kuten journalistisen tuotteen ominaisuus. Kun tietoa hankitaan ja muokataan, on tärkeää miettiä, millaisin edellytyksin päädytään objektiiviseen lopputulokseen ja millä keinoin tämän lopputuloksen objektiivisuutta on mahdollista arvioida. Jos objektiivisuuden varmistamista tiedonkeruumenetelmistä luovutaan, viedään prosessia eteenpäin kriitikittömästä subjektista lähtien. Näin tuloksessa nähdään ensisijaisesti subjektin asenteet, pyrkimykset ja tunteet ja tuotteestakin tulee subjektiivinen. (Bruun, Koskimies & Tervonen 1989: 17–18.)

Objektiivisuuden keskeisiin piirteisiin kuuluvat todenmukaisuus ja olennaisuus. Okkonen (1986) näkee, että objektiivisuuteen liittyy suoraan myös ilmaisujen **täsmällisyys** (emt. 146). Todenmukaisuus koostuu kolmesta piirteestä, jotka ovat totuus, loogisuus ja historiallisuus. Journalistisen tuotteen todenmukaisuutta voidaan arvioida tarkastelemalla onko se **faktaalisesti** totta ja onko siinä pyritty rakentamaan ja muotoile-

maan väitteet **loogisesti** oikein. Faktuaalisuus tarkoittaa todellisuuspohjaan nojaamista, looginen korrektius taas kertoo, onko väite tosi vai epätosi. Kolmas vaatimus koskee journalismin historiallisesti suhteellisen **vakiintuneita** tiedonhankinta, -arviointi, -käsittely ja -välitystapoja. (Bruun, Koskimies & Tervonen 1989: 20, 54.)

Journalismin todenmukaisuus voi täytyä, vaikka se keskittyisi toisarvoisiin asioihin. Silti tällaista tuotetta ei voi sanoa objektiiviseksi, sillä se ei nosta esille olennaisia seikkoja. Olennaisuutta voidaan lähestyä tarkastelemalla subjektia, tässä tapauksessa mediaorganisaatiota. Yhteisöllä on rakenne ja tietty arvomaailma, jotka taas määrittävät yhteisön konkreettiset tavoitteet. Mediaorganisaation tavoitteisiin päästään tehokkaan ja tarkoituksenmukaisen työprosessin kautta, mutta siihen liittyy myös oikean näkökulman valinta ja tiedon kyseenalaistaminen asioista kerrottaessa. Tällä tavoin syntyy eräänlainen ongelmanratkaisutilanne, jossa olennaisuutta tarkastellaan suhteessa syntyneeseen tai esitettyyn ongelmaan. (Bruun, Koskimies & Tervonen 1989: 20–25.)

Journalismin yleisösuhteeseen liittyvää puolta kutsutaan aktiivisuudeksi. Siihen sisältyy aina jonkinasteinen pyrkimys tarjota yleisölle **uutta tietoa** (ekstensiivisyys) tai **syventää niitä** (intensiivisyys). Yleisön tiedot laajentuvat, kun sille kerrotaan todellisuudesta uusia tosiasioita. Journalismin on siis oltava **aktuaalista** eli ajankohtaista. Tietojen syventäminen taas merkitsee pohjimmiltaan muutosta yleisön ajatusmalleissa. (Bruun, Koskimies & Tervonen 1989: 26–29, 54.)

Objektiivisuutta ja aktiivisuutta yhdistää informatiivisuuden käsite, joka on kuviossa 7 sijoitettu yläkäsitteeksi aiemmin kuvatulle jaottelulle. Jos tuotteen sisältämä tieto ei täytä todenmukaisuuden ja olennaisuuden vaatimuksia, on sen informatiivisuuskin kuviteltua. (Bruun, Koskimies & Tervonen 1989: 28–29.)

3.1.2 Journalismin itsesääteley

Journalismin erityinen **yhteiskunnallinen asema** on muotoutunut paitsi yhteiskunnallisen rakennemuutoksen myötä myös julkilausutun sääntelyn kautta. Journalismi on ala, jolla on ammattitradition kautta rakentunut itsesäätelymekanismi. (Bruun, Koskimies & Tervonen 1989: 41–42). Siihen kuuluvat journalismin eettinen säännöstö ja niitä valvo-va julkisen sanan neuvosto (Heinonen 1996: 88–90).

Suomessa eettinen koodisto on julkaistu Journalistin ohjeiden (Suomen Journalistiliitto 2005) muodossa. Ohjeiden teemoja ovat toimittajan ammattirooli, tietojen hankkiminen ja julkaiseminen, haastateltavan ja haastattelijan oikeudet, virheen korjaaminen ja oman kannanoton esittäminen. Lisäksi ohjeissa määritetään yksityisen ja julkisen rajoja.

Journalistin ohjeet ja sen itsesääteley ei ole vain yksittäisiä ihanteita vaan ammattikunnan kokonaisuutena omaksuma ja ilmaisema journalismin tavoitetaso. Se on samalla kompromissi ammattikuntaan kohdistuvista ulkoisista paineista ja sisäisistä vaatimuksista. Itsesäätelyn kautta journalistien ammattikunta lupaa täyttää odotukset edellyttäen ammatin vapaan harjoittamisen turvaamista. (Heinonen 1996: 88.)

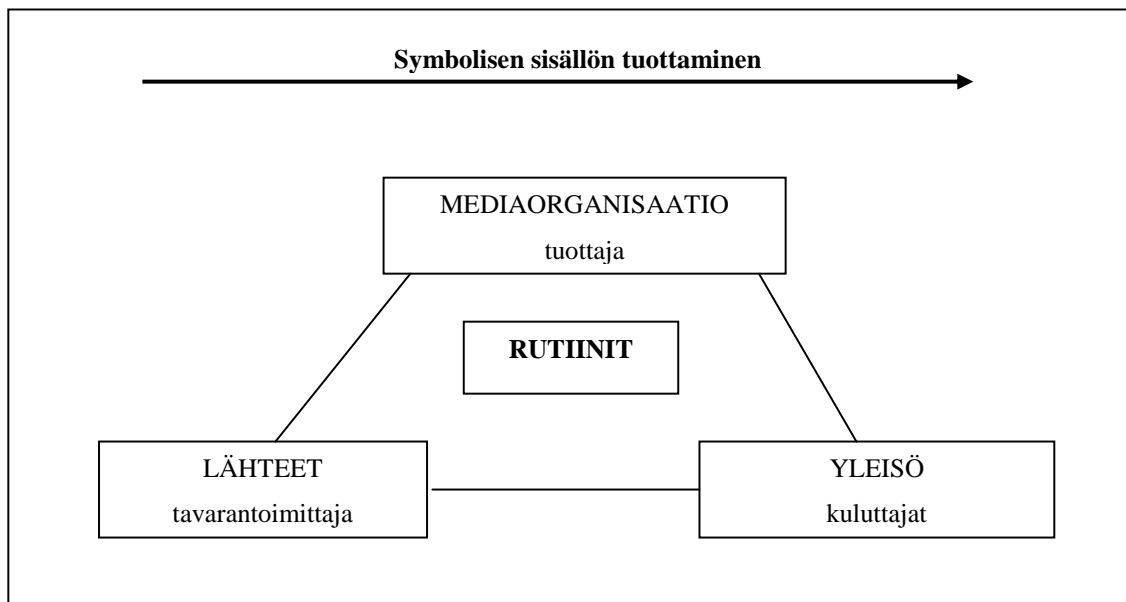
Journalismin suoritusta arvioi Suomessa Julkisen sanan neuvosto, jossa istuu yleisön, toimittajien ja kustantajien edustajia. Se käsittelee yleisöltä tulevia journalismin suoritusta koskevia valituksia, ja antaa niistä lausuntonsa. Julkisen sanan neuvosto ei ole lainsäädännöllinen vaan vapaaehtoinen journalismin valvoja, eikä se voi siten tuomita rangaistuksiin. (Heinonen 1996: 90–91.)

3.1.3 Mediarutiinit

Journalismille ominainen tapa järjestää tietoa on historiallisen kehityksen tulos, jonka taustalla vaikuttavat paitsi luvussa 3.1.1 käsitellyt faktuaalisuus ja aktuaalisuus myös

institutionaalisuus ja **massalevikkisyys**. Institutionaalisuus tarkoittaa sitoutumista toiminnan perustan muodostaviin rakenne-ehtoihin, kuten toimituspolitiikkaan. Toimituspoliittinen linja viittaa joukkotiedotusvälineen omaan tapasäännöstöön. (Bruun, Koskimies & Tervonen 1989: 50–51). Puhutaan myös työnantajan määrittämästä tiedotuspoliittisesta linjasta, jota toimittajan on noudatettava (Huovila 2001:12). Tosiasiallinen toimintatapa saattaa kuitenkin poiketa tästä. (Bruun, Koskimies & Tervonen 1989: 51).

Massalevikkisyydellä pyritään saada mahdollisimman laaja yleisö. Kaikki nämä piirteet näkyvät jokapäiväisessä toimitustyöprosessissa. (Bruun, Koskimies & Tervonen 40 – 45.) Shoemaker ja Reese (1996) käyttävät tästä päivittäisestä prosessista termiä *mediarutiinit* (emt. 17–18, 109). Kuviossa 8 on esitetty, kuinka mediarutiinit ohjaavat journalismia tiedollisena käytäntönä.



Kuvio 8. Mediarutiinit ja niiden rajat.

Toimitustyöprosessin avulla hankitaan, muokataan ja välitetään tietoa sanan, äänen ja kuvan avulla. Toimitustyöhön kuuluu tiedonhankinnan lisäksi lukuisia hallinnollisia ja teknisiä toimia. (Bruun, Koskimies & Tervonen 1989: 40–45). Mediarutiinit ovat niitä toistettuja malleja ja muotoja, joita toimittajat käyttävät työssään. Mediarutiineiden raamit asettaa liiketoimintaa harjoittava mediaorganisaatio, joka markkinoita etsiessään luo rajoituksia niin raakamateriaalin, lähteiden kuin yleisönkin suhteen. Rutiinit auttavat vastaamaan siihen, mitä mediaorganisaatio pystyy tuottamaan, mikä on lukijoiden mielestä hyväksyttävää ja millaista materiaalia lähteiltä on mahdollista saada. Nämä kysymykset ovat läsnä jokapäiväisessä uutistoiminnassa ja uutisvalinnoissa. (Shoemaker & Reese 1996: 109.)

Useimmissa mediaorganisaatioissa on kolme yleistä tasoa. Alimmalla tasolla toimittajat ja muu luova henkilöstö keräävät ja paketoivat raakamateriaalin. Keskitasolla ovat toimituksen päälliköstö ja tuottajat, joiden tehtävänä on valvoa työtä ja viestiä organisaation ylä- ja alatasen välillä. Ylätasolla korporaatio- ja uutisjohtajat tekevät suuren linjan raha- ja henkilöstöpäätöksiä sekä uutistoiminnan tapauksessa puolustavat työntekijöitään ulospäin. Roolit ja tehtävät voidaan määritellä organisaatioissa monella eri tavalla. Kaikkien mediaorganisaatioiden jäsenten on vastattava omistajille ja ylemmälle johdolle. Mediaorganisaatioiden omistajia ovat yleensä muut kuin journalistiset tahot. (Shoemaker & Reese 1996: 144, 151.)

Mediaorganisaatio tarjoaa paitsi uutisen jakelukoneiston myös takuun uutisen luotettavuudesta (McQuail 2000: 337). Mediaorganisaatio on tiedon tuottaja, eli sen tehtävä on jakaa kuluttajille hyväksyttävää tietoa tiettyjen **tila- ja aikarajoitusten** vallitessa. Rutiinit ovat syntyneet juuri näiden rajoitteiden hallitsemiseksi. Kun toimituksellinen työ on symbolisen sisällön luontia ja pohtimista, rutiinit auttavat käytännön ajatustyössä ja helpottavat toimittajaa selviämään tehtävistään. Rutiinit liittyvät työn tehokkuuteen ja ovat läsnä jokapäiväisessä uutistoiminnassa ja uutisvalinnoissa. Tilarajoitukset viittaa-

vat välineen fyysisiin rajoituksiin, kuten palstatilaan, ja sen vaikutuksiin tekstin kirjoittamiseen ja valintaan. (Shoemaker & Reese 1996: 105–109, 118–119.)

Tiedotusvälineet pyrkivät kertomaan uutisen mahdollisimman nopeasti, tähdäten reaaliaikaisuuteen. Lehdistön kohdalla ajankohtaisuus on päiväkohtaisuutta, sidoksissa lehden ilmestymisperiodeihin (Bruun, Koskimies & Tervonen 1989: 48). Runsasta tietomäärää on vaikea hallita toimitusten aikarajojen puitteissa ja siksi päivän tapahtumia arvotetaan, lajitellaan, ryhmitellään ja luokitellaan (Shoemaker & Reese 1996: 118–119). Valintoja tehdään uutiskriteereiden ja uutiskynnyksen perusteella. Uutiskriteerit viittaavat siihen, millainen merkitys jollekin asialle on annettava uutistoiminnan näkökulmasta. Uutiskynnys taas paljastaa ne seikat, jotka vaikuttavat jonkin asian julkistamiseen uutisena. (Bruun, Koskimies & Tervonen 1989: 54, 58).

Toimittaja päättää, mikä on uutisoinnin arvoista, mitkä piirteet sisällytetään uutiseen ja millaisten kielellisten ilmausten avulla asiasta kerrotaan (Bruun, Koskimies & Tervonen 1989: 54, 58). Toimittaja on portinvartijan (*gatekeeper*) asemassa valitessaan runsaasta aineistosta ne asiat, jotka ovat uutisoinnin arvoisia. Portinvartijat edustavat paitsi ammattiaan myös yhteisöään, organisaatiotaan, jonka rutiinien hallinta on merkki ammattitaidosta. Mitä ammattimaisempi toimittaja on, sitä todennäköisemmin hän tietää, mikä on uutinen ja miten se kirjoitetaan. Rutiinit myös takaavat välineen ennustettavuuden ja suojaavat sitä hyökkäyksiä vastaan. (Shoemaker & Reese 1996: 105–106.)

Journalistiset tuotteet on tarkoitettu **joukkoyleisölle**. Selvimmin pyrkimys näkyy uutistoiminnassa ja perinteistä journalistista toimintaa harjoittavissa välineissä, kuten sanomalehdessä. Massalevikkisyyden edellytyksenä on, että journalismi on kommunikoiava ja sen yleisöllä on tarve ottaa vastaan journalistisia tuotteita. Kommunikoivuus tarkoittaa journalististen tuotteiden sellaista muotoa, jonka ymmärtämiseen joukkoyleisöllä on sekä kielelliset että tiedolliset valmiudet. (Bruun, Koskimies & Tervonen 1989: 49–50).

Uutistoiminnan **tietolähteitä** ovat muun muassa tapahtuman asianosaiset ja silminnäki-jät, viranomaiset, luottamusmiehet ja asiantuntijat (Okkonen 1986: 140). Toimittajat suosivat henkilölähteitä etenkin viranomaislähteitä, joilta on helppo saada tietoa. Asian-tuntijalähteiden avulla asioita voidaan tulkita laajemmin kuin toimittajalle itselleen on mahdollista objektiivisuuden vaatimusta noudattaessaan. (Shoemaker & Reese 1996: 128–130.)

3.1.4 Uutiskriteerit

Perinteisesti faktajournalismin uutiskriteereinä on pidetty objektiivisia uutiskriteereitä. Niiden rinnalla käytetään Yhdysvalloista peräisin olevia subjektiivisia uutiskriteereitä. Aikaisemmin subjektiiviset uutiskriteerit liitettiin kaupallisiin tiedotusvälineisiin erotuksena informatiivisista välineistä (Bruun, Koskimies & Tervonen 1989: 60). Kiristynyt kilpailu on kuitenkin lisännyt välineiden viihteellistymistä, ja näen, että subjektiiviset uutiskriteerit ovat (Suomessakin) yleisessä käytössä (ks. Nikkanen 2002: 81).

Objektiivisia uutiskriteereitä ovat tapahtuman vaikutusten tosiasiallinen voimakkuus, tapahtuman vaikutusten laajuus ja se, missä määrin tapahtuman vaikutukset koskettavat uutisen lukijoita tai niitä ryhmiä joihin he kuuluvat. Niiden merkittävyys on määritelty riippumattomaksi yleisön käsityksistä. Alueelliset valtalehdet, kuten Kaleva, joutuvat ottamaan huomioon paitsi objektiiviset uutiskriteerit myös alueensa lukijoiden tarpeet. (Bruun, Koskimies & Tervonen 1989: 59.) Oululaiselle lukijalle tärkeitä ovat niin Indonesian maanjäristys kuin paikallisen Pokkitörmän sillan remontti.

Subjektiiviset uutiskriteerit perustuvat läheisyyteen, odottamattomuuteen ja poikkeavuuteen ja lähtevät yleisön kiinnostusta koskevista olettamuksista (Bruun, Koskimies & Tervonen 1989: 60). Uutisvalintaan vaikuttavia kriteerejä ovat muun muassa asian tärkeys, ajankohtaisuus kiinnostavuus, vastakkainasettelu, epätavallisuus, ja lähei-

syys. Myös uudet, toimintaa vaativat asiat kiinnostavat yleisöä. Tästä esimerkkinä ovat katastrofit. (Shoemaker & Reese 1996: 111–112.)

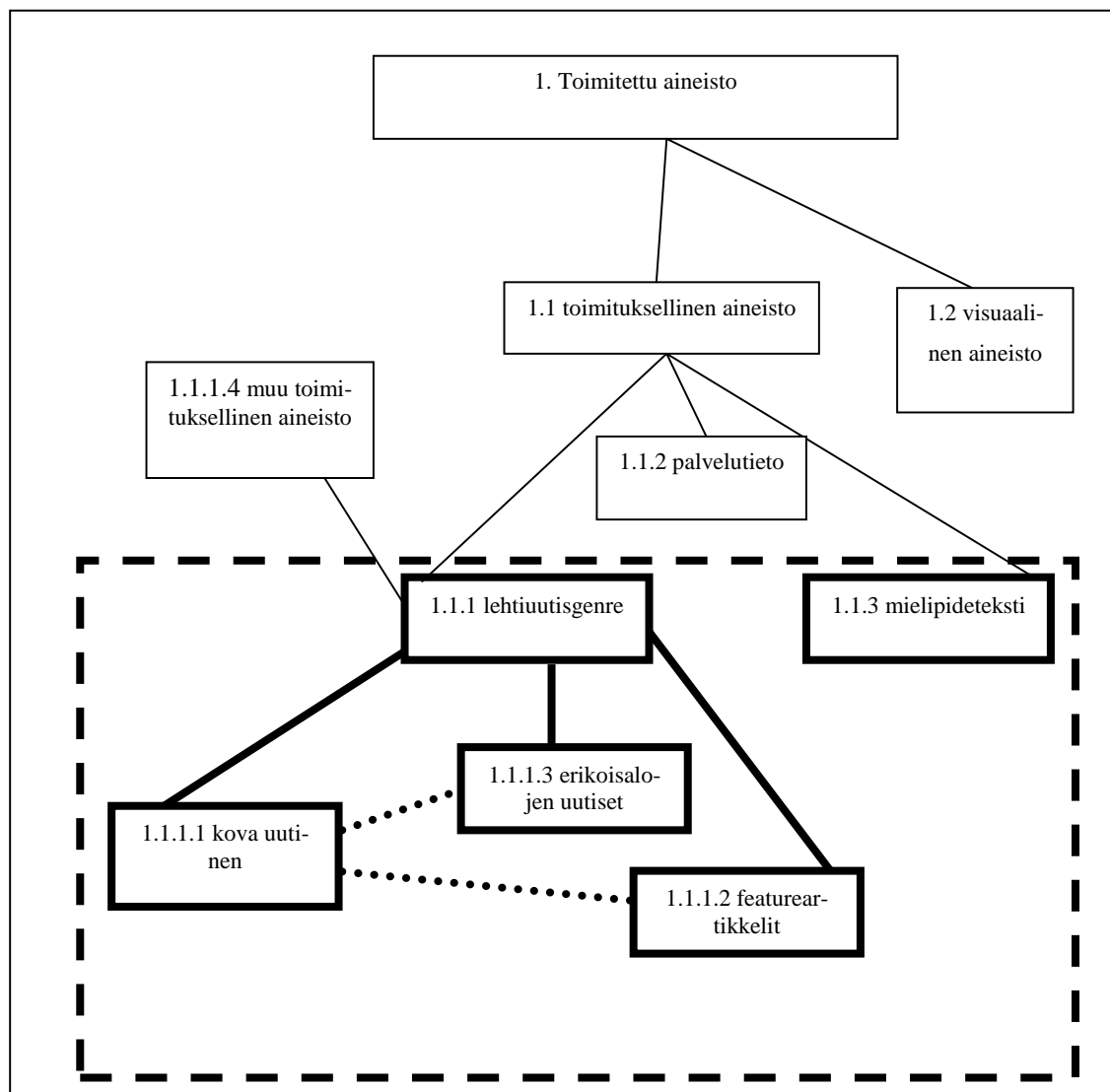
3.2 Lehtiutisgenre ja lehtikieli

Uutistoiminta on ankkuroitunut ehdollistettuun kielijärjestelmään, joka liittyy luvussa 3.1.3 mainittuihin mediarutiineihin. Paitsi kirjoittaja, myös lukija tietää mitä lehtiutisgenren diskurssin tuotteilta on odotettavissa. Uutiset on käsitettävissä melko säännönmukaiseksi yhteiskunnan toiminnaksi, johon liittyvään muotokoodiin paitsi kirjoittaja myös yleisö sosiaalistuvat. (Bruun, Koskimies & Tervonen 1989: 162 – 163.)

Tässä luvussa tarkastelen journalistisesta diskurssista sanomalehtigenreä (erotukseksi muun muassa sähköisten viestimien diskurssista) sekä tarkemmin lehtiutisgenreä sekä lehtikieltä. Lähestyn sanomalehtigenreä Bellin (1991) toimituksellisen aineiston jaottelun kautta luvussa 3.2.1, jossa rajaan aineistosta pois jutut. Luvussa 3.2.2 syvennyn lopulta lehtiutisgenreen ja sen juttutyyppeihin. Samalla kuvaan, mitä juttutyyppejä aineistoni jutut edustavat. Luvussa 3.2.3 käsittelen lehtikielen piirteitä.

3.2.1 Juttu toimituksellisen aineiston ilmentymänä

Sanomalehden aineistoa voidaan Bhatian (2004: 188) tavoin käsitellä sanomalehtigenrenä. Kuvioon 9 olen koonnut sanomalehtigenren toimitetun aineiston alaluokat. Tekstin sulussa olevat numerot viittaavat kuvion vastaavaan kohtaan.



Kuvio 9. Sanomalehtigenren toimitettu aineisto (Bell 1991: 13; Okkonen 1986: 42–48).

Bell (1991) näkee, että sanomalehdessä kaikki muu paitsi mainosaineisto on toimitettua aineistoa (1). Hän jakaa toimitetun aineiston (toimitukselliseen aineistoon (*copy*) ja visuaaliseen aineistoon, kuten graafeihin ja sarjakuviin. Kuviossa 9 toimituksellinen aineisto on merkitty numeroinnilla 1.1. ja visuaalinen aineisto numeroinnilla 1.2. Lehden kirjoitettua, toimituksellista aineistoa ovat paitsi lehtiutisgenre (1.1.1) myös palvelu-

tiedot (1.1.2) ja mielipiteet (1.1.3). Lehtiuutisgenre jaotellaan neljään luokkaan. Näitä ovat kovien uutisten (1.1.1.1) lisäksi featureartikkelit (1.1.1.2), erikoisalojen uutiset (1.1.1.3) ja muu toimituksellinen teksti, kuten otsikot ja kuvatekstit (1.1.1.4). Palvelutietoa ovat muun muassa säätiedotukset ja televisio-ohjelmat, mielipidetekstejä taas kolumnit, mielipidekirjoitukset ja arvostelut. (Emt. 13–14.)

Olen erottanut kuviosta 9 katkoviivoilla jutut muusta toimituksellisesta aineistosta. Huovila (2001) määrittelee jutun toimituksen kautta julkisuuteen meneväksi aineistoksi. Juttuja ovat kovat uutiset, featureartikkelit, erikoisalojen uutiset ja mielipidetekstit. (Emt. 101.) (ks. myös Okkonen 1986: 42–48). Tässä tutkimuksessa en käsittele lehden palveluaineistoa. En myöskään tarkastele otsikoita ja kuvatekstejä jutuista erillisinä, vaan ajattelen niiden olevan osa juttua. Käytän siis jatkossa sanomalehden toimituksellisesta aineistosta puhuessani käsitettä juttu rajaamalla siitä pois palveluaineiston.

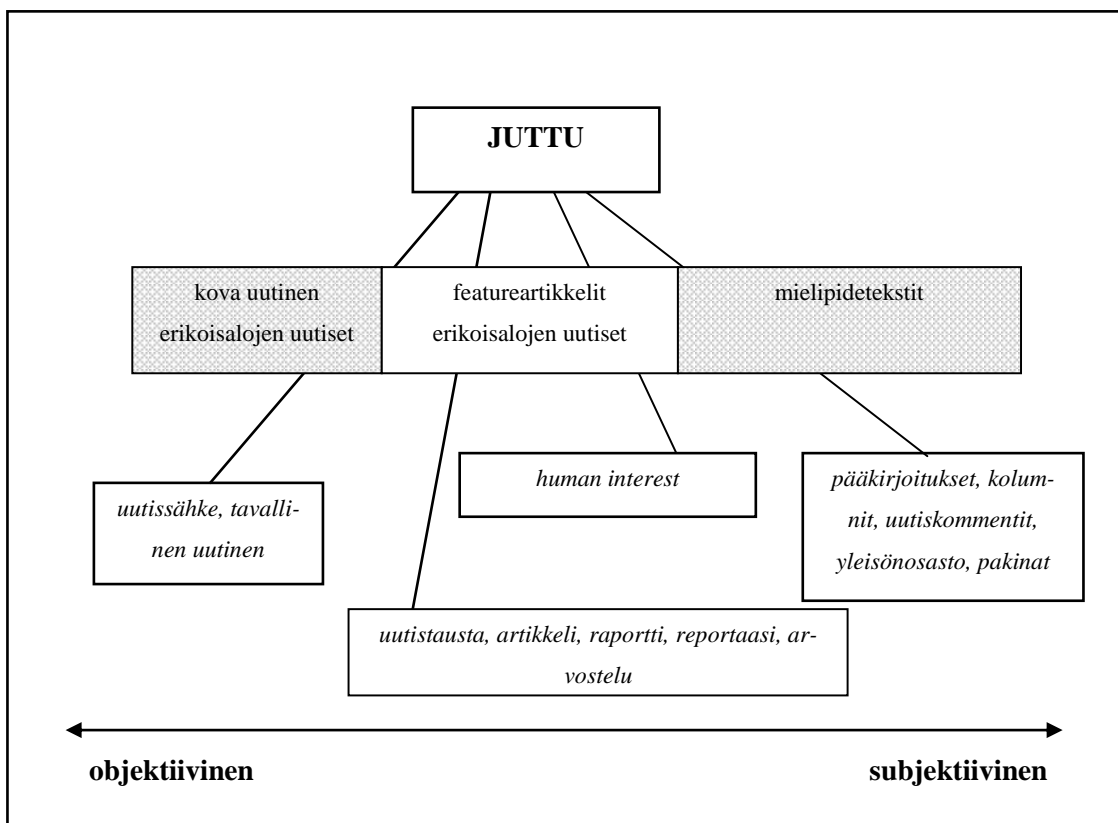
Kovat uutiset edustavat uutisen tunnusmerkillistä tyyliä. Ne ovat uutistoiminnan sydän, joita käytetään muun toimituksellisen aineiston vertailupohjana. (McQuail 2000: 337.) Uutisen on oltava tiivis, lyhyt ja nopeasti rakennettavissa. Se sisältää pääasian ja kertoo heti lukijalle tärkeimmän tiedon. Kieliasultaan se on yhtenäinen, selkeä ja helppolukuisen ja muodoltaan muuttamiskelpoinen. Uutinen rakennetaan tietyn standardin mukaan. Vakiintunein standardi on niin sanottu kärjellään seisovan kolmion malli eli pyramidi-malli. Mallin mukaisessa kielenkäytössä tärkein asia tulee ensin ja vähiten tärkeä viimeisenä. (Okkonen 1986: 182 – 183.)

Löysän aikasidonnaisuuden vuoksi featureartikkelit voidaan luokitella pehmeisiin uutisiin (Bell 1991: 14–15). Rentola (1983) vertailee kovaa ja pehmeää uutista juuri rakenteen osalta. Kovassa uutisessa tosiasiat asetetaan ajateltuun kiinnostavuusjärjestykseen kun taas vapaammalla tyylillä kirjoitettu uutinen pyrkii pitämään lukijan kiinnostustayllä mahdollisimman pitkään. (Emt. 46–47.)

Bell (1991) näkee, että erikoisalojen uutisia ovat tietyllä osastolla esiintyvät uutiset. Erikoisosastoja ovat muun muassa talous ja urheilu. Paikalliset, kansalliset ja ulkomaan uutiset sekä politiikka eivät kuitenkaan ole erikoisalojen uutisia. (Emt. 14–15.) Tässä tutkimuksessa katson kuitenkin politiikan uutisoinnin kuuluvan erikoisalan uutisiin.

Kuviossa 10 olen jaotellut jutut objektiivis–subjektiiviseksi jatkumoksi (Huovila 2001: 101.) Uutisen ja mielipidetekstien ero selittyy journalistin tavalla käsitellä juttuaan. Uutinen on ihanteellisimmillaan objektiivinen, jolloin vastaanottajalle tarjotaan uusista tapahtumista tosiasiatiedot. Puhtaasti subjektiivinen juttu taas sisältää journalistin omia mielipiteitä ympäröivästä maailmasta. (ks. Huovila 2001: 101, 141; Okkonen 1986: 46–47.)

Objektiivisimpia ovat sähkeutinen ja tavallinen uutinen, eli kovat uutiset. Subjektiivisesta näkökulmasta maailmaa lähestytään mielipideaineistossa. Välimuodoissa objektiivisuus ja subjektiivisuus vaihtelevat toimittajan ja jutun mukaan. Näitä ovat uutistausta, raportti, arvostelu ja artikkeli sekä human interest. Subjektiivisimpia ovat mielipidetekstit, joita edustavat pääkirjoitukset, kolumnit tai uutiskommentit, yleisönosastokirjoitukset ja pakinat (ks. Bruun, Koskimies & Tervonen: 55; Huovila 2001: 106–107). Huovila (2001) katsoo, että vastaanottajan on tiedettävä, onko välineen juttu objektiivinen vai subjektiivinen. Siksi erityyppiset jutut tai juttujen osat on aina erotettava toisistaan. (Emt. 101.)



Kuvio 10. Juttutyypit sanomalehdessä (Bell 1991: 13–15; Huovila 2001:101).

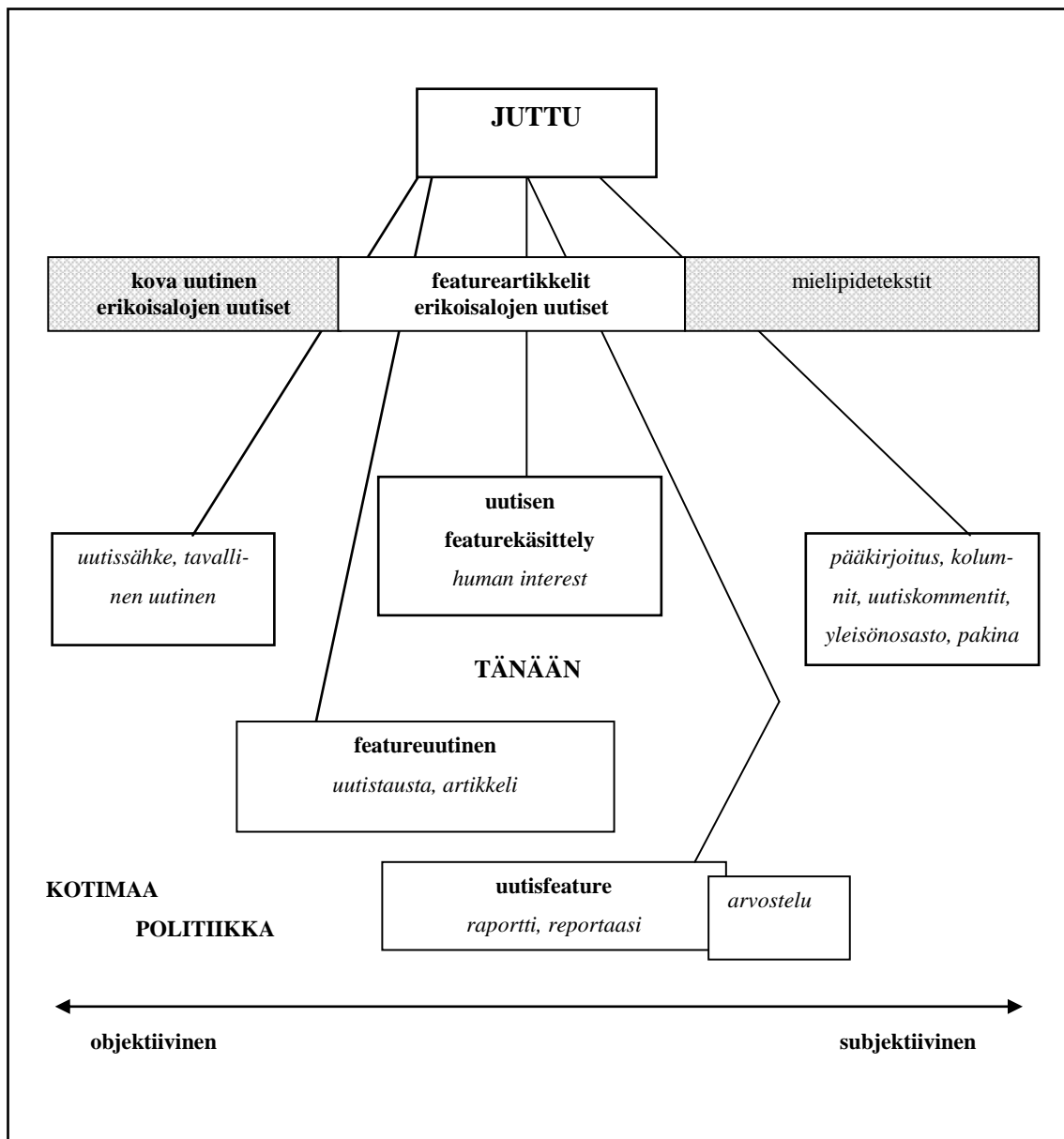
Luvussa 3.2.2 kuvaan juttutyyppejä laajemmin.

3.2.2 Kotimaasta Tänään -osastolle

Tässä luvussa avaan paitsi keskeisten juttutyyppeiden määritelmiä, myös kuvailen, mitä juttutyyppejä valitsemani sanomalehti Kalevan jutut edustavat. Olen sijoittanut ne kuvioon 11. Kuviossa 11 kovien uutisen alle on luokiteltu uutisen perustyyppi **uutissähke**, joka koostuu pelkistä tosiasioista. (Bruun, Koskimies & Tervonen: 55; Huovila 2001: 102.) sekä **tavallinen uutinen**.

Sähkeutinen voi muodostaa myös uutisen kärjen. Tavallinen uutinen jakautuukin yleensä kolmeen osaan. Nämä ovat otsikko, kärki ja jutturunko. Kärki sisältää aiheen

ytimen ja määrittää myös otsikon. (Okkonen 1986: 188.) Kun kärki vastaa kysymyksiin mitä, missä ja milloin, pyrkii jutturunko kertomaan miten ja miksi asia on tapahtunut keskittyen olennaiseen (Okkonen 1986: 188; Huovila 2001: 102).



Kuvio 11. Aineiston sijoittuminen juttutyypijaotteluun.

Featureartikkeleiden yhteinen piirre on, että niissä painopiste siirtyy kohdetapahtumasta tai sen keskeisestä aineksesta taustaan tai yksilöllisesti merkitykselliseen ainekseen. Tapahtumien huippukohta esitetäänkin tällöin usein lopussa. Feature voidaan jakaa featureuutisiin, uutisfeatureen ja uutisen featurekäsittelyyn. (Okkonen 1986: 45.) Featureuutisia ovat uutistausta ja artikkeli. Uutisfeatureen sisältyvät raportti, reportaasi ja mielipideteksteistä arvostelu.

Featureuutinen käsittelee jotain laajempaa ilmiötä yksittäisen tapahtuman kautta, esimerkiksi valtakunnallisen yhdistyksen paikalliskokousta (Okkonen 1986: 45). **Uutistausta** on tässä tutkimuksessa asian liittämistä johonkin kokonaisuuteen, esimerkiksi eduskunnan ratkaisu poliittiseen elämään tai talouselämän tapahtuma suhdannevaihteluihin. Kerrontatavan logiikka lähtee yksittäisen tapahtuman sijaan kontekstista. (Bruun, Koskimies & Tervonen 1989: 55.)

Uutistausta vertautuu Huovilan (2001) **artikkeli**-termiin. Siinä pyritään käsittelemään asiaa jutturunkoa kattavammin. Siinä selvitetään nykytapahtumien ja uutisasian taustan välisiä suhteita objektiivisuuteen pyrkien, mutta tarjoamalla erikoistoimittajan tai asiantuntijan mielipidettä asiaan. Uutistausta ja artikkeli voivat sisältää myös uutissähköttä subjektiivisempaa ainesta. (Emt. 106–107.)

Uutisfeaturessa jutun laatija ei pyri pääasiassa kertomaan aihetapahtumasta, vaan tapahtuman syistä, seurauksista, miljööstä ja siihen osallistuvista henkilöistä. (Okkonen 1986: 45). **Uutisraporttia** ja **reportaasia** voidaankin lähestyä uutisfeature -termin kautta. Uutisraportti on luonteeltaan kuvaileva ja sen lähtee liikkeelle konkreettisen tapahtuman välittömästä havainnoinnista. Tämän juttutyypin esitystapa voi poiketa hyvinkin selvästi uutissähkeen kaavasta. (Bruun, Koskimies & Tervonen: 55.) Reportaasi on raporttia vapaampi kuvaus tapahtumasta ja siinä voi olla toimittajan selvityksen lisäksi henkilöhaastatteluja, ympäristökuvausta sekä kiinnostavia pikkuseikkoja. (Huovila 2001: 102.)

Uutisen featurekäsittelyssä aihetta lähestytään ihmislähtöisesti. Tällöin painottuvat erikoiset faktat, ja juttu rakennetaan vastakohtaisuutta ja persoonallisuutta korostaen. Esimerkkeinä tästä ovat merkkipäivähaastattelut (Okkonen 1986: 45.) . **Human interest** -juttu kuuluu uutisen featurekäsittelyn piiriin. Kun uutinen on vakavaa ja tietopohjaista, on human interest -jutulle tyypillistä viihdyttäminen, asian kuvaaminen henkilön kautta ja jopa sensaatiohakuisuus. (McQuail 2000: 337.)

Arvostelu on toimittajan kertomus yleensä kulttuurielämän tapahtumasta. Siinä paitsi uutisoidaan tapahtumasta ja annetaan siitä arvio tuoden esille sekä negatiivisia että positiivisia piirteitä. Arvostelut eivät kuvion 11 luokittelussa ole puhtaasti mielipidetekstejä, kuten **pääkirjoitukset**, joissa asioita käsitellään kustantajan virallisen mielipiteen valossa (Huovila 2001: 106–107). Mielipideteksteihin kuuluvat myös **kolumnit** tai **uutiskommentit**, joissa toimittaja ottaa yleensä asiatyylillä kantaa työtään lähellä oleviin yhteiskunnallisiin asioihin (Bruun, Koskimies & Tervonen: 55). **Yleisönosastonkirjoitukset** ovat myös mielipiteen ilmaisuja, kuten myös nimimerkein signeeratut **pakinat**, joissa käsitellään kevyesti ja persoonallisesti tekijän havaintoja ja tuntemuksia ajankoh- taiseen asiaan liittyen. (Huovila 2001: 106–107.)

Tässä työssä rajaan aineistoni lehti uutisgenreen, eli kovien uutisiin, erikoisalojen uutisiin ja featureartikkeleihin. Kuten kuvioista 11 voi havaita, olen luokitellut Kalevan *Kotimaa*- ja *Politiikka*-osastojen pääjutut kuuluvat kovien uutisten alle. Niillä on usein selkeä kärki ja jutturunko. *Politiikka*-osaston jutuissa voi olla myös featuremaisista piirteitä, kun jotain laajempaa ilmiötä tarkastellaan yksittäisen tapahtuman kautta tai asiantuntijoita kutsutaan kommentoimaan politiikassa tapahtuneita asioita. Tällä osastolla on myös usein henkilöhaastatteluja. *Tänään*-osaston jutut edustavat uutisen featurekäsittelyn muotoa, eli human interest -juttua. Näissä jutuissa korostuvat selvästi viihteellisyys

ja henkilölähtöisyys. Vaikka kovatkin uutiset voivat nykyään sisältää featurepiirteitä (Lintula 2005: 214), kuvaamani jaottelu selkeyttää käsittelemäni aineiston luokittelua.

3.2.3 Lehtikieleen liittyviä piirteitä

Lehtiuutisgenreen liittyvä diskurssia on määritelty pitkälti uutisen kautta (mm. McQuail 2000; Okkonen 1986; Bruun, Koskimies & Tervonen 1989). Rentola (1983) määrittelee hyvän lehtikielen yksikäsitteiseksi ja yksinkertaiseksi. **Yksikäsitteisyys** vastaa vaatimukseen uutisen objektiivisuudesta. Toimittajan on pyrittävä yhteiseen, kaikkien jakamaan merkitystulkintaan välttämällä yleiskäsitteitä ja korvaamalla ne sellaisilla **singulaarikäsitteillä**⁷, joiden ala on mahdollisimman pieni. Kirjoittajan on käytettävä mahdollisimman yksinkertaisia havaintolauseita ja pyrittävä huolellisuuteen yksityiskohdissa. Näin lukija kokee itsensä osalliseksi tapahtumaan ja uutisen ja lukijan välille saavutetaan elämyksellinen yhteys. (Emt. 42–44.)

Käsitteen alaa supistetaan täsmällisillä ilmaisuilla. Jos kirjoitetaan koirasta, kerrotaan onko se mäyräkoira vai suomenpystykorva. Yksikäsitteisessä tekstissä laatua ilmaisevat yleiskäsitteet korvataan määrää ilmaisevilla käsitteillä. Adjektiiveja ja adverbeja välteetään ja asiat näytetään lukijoille esimerkiksi vertailemalla. **Yksinkertainen** uutinen ylittää vastaanottaja- tai yleisökulttuurin rajat. Se liittyy tekstin lukijassa herättämään kiinnostukseen. Tekstin termien on oltava tuttuja lukijoille ja sen on kytkeydyttävä arkikielen. (Rentola 1983: 44–45.)

Okkonen (1986) on luetellut helposti ymmärrettävän lehtikielen piirteitä. Hän näkee, että vaihtelevarytminen, pääosaltaan lyhytkappaleinen ja lyhytvirkkeinen teksti innostaa lukemaan tekstin. Ymmärrettävä kieli sisältää tavallisia, kielelle tyypillisiä, lyhyitä ja

⁷ Singulaarikäsitteellä voidaan osoittaa käsitettä vastaavat yksittäiset? todelliset oliot (Rentola 1983: 43).

äidinkielistä sanoja. Ymmärrettävässä lehtikielessä ilmaisut ovat konkreettisia ja asioita on esitetty esimerkein. Hyvä kirjoittaja välttää määritejonoja ja käyttää aktiivista verbi-muotoa passiivin sijaan. Iskevyyttä tekstiin tuo yksikkömuotojen käyttö. (Emt. 214 – 222.)

3.3 Journalistisen diskurssiyhteisön arki

Journalistisen diskurssiyhteisön mediarutiinit ovat osa journalismin objektiivista tiedonhankintaa. Toimittajan arki ei ole kuitenkaan kaavamaisista ihanteiden noudattamista, vaan vuorovaikutusta sekä oman organisaation että lähteiden ja lukijankin kanssa. Seuraavassa esittelen journalistisen diskurssiyhteisön arkisia käytänteitä.

3.3.1 Mediaorganisaatio ja viihde

Bruun Koskimies ja Tervonen (1989) jakavat joukkotiedotusvälineet kaupallisiin, tunnustuksellisiin ja informatiivisiin. Kaupalliset joukkotiedotusvälineet ovat ensisijaisesti taloudellisia yrityksiä, tunnustukselliset taas järjestöjen valvomia ja niiden ideologiaa tarkoitusperiä edistäviä. Puhtaimpana joukkotiedotuksen edustajana he pitivät informatiivista, julkisesti kontrolloitua joukkotiedotusta. Välineen toimituspolitiikan kautta kaikki joukkotiedotus on tosin sidottu niin taloudellisiin kuin ideologisiinkin päämääriin. (Bruun, Koskimies & Tervonen 1989: 50.) Shoemaker ja Reese (1996) näkevätkin, että useimpien mediaorganisaatioiden päämääränä on tehdä voittoa, jota saadaan tarjoamalla mainostajille yleisö. Muut päämäärät ovat sisäänrakennettuja tähän periaatteen. (Emt. 144).

Nykyään yhä useampi tiedotusväline myös Suomessa on voittoa tavoitteleva. Eettistä pohdintaa käydäänkin viestimen riippumattomuudesta taloudellisiin vaikuttajiin ja valvontaverkoston verkostoihin nähden. (Nikkanen 2002: 81.) Tiedotusvälineissä on sekä laatu-

että populaarijournalismin piirteitä. Laatujournalismilla viitataan juttujen käsittelyn syvällisyyteen ja merkittävyys, populaarisuus taas tarkoittaa sensaatiohakuisuutta, kevyttä juttuvalintaa ja räväkkää esittämistapaa. Lehtien erot näkyvät asiapainottuneisuuden eri tasoina. (Huovila 2001: 14–15.)

Ammattilaisen tarve itse määrätä, mikä on uutinen, törmää usein omistajien vaatimusten kanssa. Lintula (2005) on tutkinut Kalevan toimittajien käsityksiä toimitilaansa liittyvistä epäkohdista. Toimittajat näkevät, että Suomen lehtikenttä on samankaltaistunut ja muuttunut viihteellisemmäksi. Laman jälkeen on tapahtunut siirtymä patruunatyypistä henkisestä johtamisesta kasvua, kannattavuutta ja tehokkuutta vaalivaan johtajuuteen. Toimittajat kokevat ristiriidan hyvän lehtimiestävän ja voittoa tavoittelevan mediaorganisaation välillä. Viihteellistymisen ja pinnallistumisen torjuminen on jopa osa toimittajan ammatti-identiteetin rakentamista. Linjapaperin merkitys toimitustyössä on vähentynyt, ja toimituksen linja syntyy arjen käytännöistä. (Emt. 214 – 231, 277 – 283.)

Bruun, Koskimies ja Tervonen (1989: 45–50) näkevät, että suomalainen journalismi painottaa tapahtumien merkitykseen perustuvia arviointiperusteita yleisön kiinnostukseen perustuvia kriteerejä enemmän. He puhuvat **faktajournalismista**, joka pyrkii toimimaan todellisuuspohjaisuuden mukaan, erottaen faktan fiktiosta. Shoemaker ja Reese (1989: 109) korostavat yleisön roolia päivittäisten uutisvalintojen määrittäjänä. Rutiinit auttavatkin vastaamaan siihen, mikä on lukijoiden mielestä hyväksyttävää, mitä mediaorganisaatio pystyy tuottamaan ja millaista materiaalia lähteiltä on mahdollista saada.

Suomessa yhä laskevat lehtien levikkiluvut ovat kiristäneet kilpailua mainostuloista ja siten vastaanottajista. Näin vastaanottajien mieltymyksiä on ryhdytty pitämään entistä enemmän uutisvalinnan perusteena. Yksittäisestä jutusta on tullut tuote, jota myydään keinoja kaihtamatta. Pahimmillaan lukijan mielenkiintoa herätetään keinotekoisesti ja ilman yhteyttä esillä olevaan asiaan. (Huovila 2001:19.)

Painetun ja sähköisten tiedotusvälineiden rutiinit ovat myös lähentyneet toisiaan. Sanomalehti uutisista on tullut sähköisten välineiden tarjonnan tapaan lyhyitä. Vallalla on niin sanottu sound bite -kulttuuri, jossa uutiset on julkaistava nopeasti ja tiiviissä muodossa. Toimitustyössä onkin saavutettava tietty optimaalisuus tiedon tarkastamisen ja julkaisuaikarajojen saavuttamisen kesken. Usein nopeuden vaatimus kuitenkin syö luotettavuutta. (Huovila 2001: 15.)

3.3.2 Toimittajan rooli

Toimitusrutiinit ovat niin olennainen osa mediainstituutiota, että niitä ei kyseenalaisteta (Shoemaker & Reese 1996: 106). Rutiinit rakentuvat paitsi yhteiskunnan ja työyhteisön arvoista myös **toimittajan** omasta maailmankuvasta (Huovila 2001: 12). Näin esimerkiksi puhtaasti faktuaaliselta näyttävä uutissähke sisältää piileviä normatiivisia ja arvottavia kannanottoja (Bruun, Koskimies & Tervonen 179–180).

Huovila (2001) näkee, että toimittaja on subjektiivinen vaikuttaja paitsi juttuaiheita valitessaan myös tapahtumista kirjoittaessaan. Kirjoittaja voi esittää mielipiteensä juttuunsa liitettyssä kommentissa, joka jutun tapaan tarjoaa vastaanottajille maailmankuvan rakentamispolkoita. Myös varsinaiset uutisjutut sisältävät tiedostamattomia persoonallisia vivahteita, jotka näkyvät niin asiasisällössä kuin esitystavassakin. (Emt. 148.) Shoemaker ja Reese (1996: 65) taas katsovat, että toimittajan henkilökohtaiset asenteet vaikuttavat sisältöihin epäsuorasti vain, jos hänellä on mahdollisuus määritellä toimituksen ammatillisia arvoja ja organisaatorutiineja. Tässä työssä nojaan Huovilan (2001: 148) näkemykseen.

3.3.3 Yleisö

Oletus on, että mediatyöläiset tietävät kohdeyleisönsä. Todellisuudessa massamedian toimittajalla on hyvin vähän tietoa siitä, kenelle hän kirjoittaa eikä hän juurikaan kom-

munikoi yleisönsä kanssa. Media on kiinnostunut yleisönsä koosta ja demografisista, ts. väestörakenteellisista piirteistä. Suurin osa tiedosta kerätään mainostajia varten, ei niinkään määrittämään, millaisia uutisia julkaistaan. Toki tutkimuksia voidaan käyttää myös kertomaan yleisön lukumielityksistä, mutta suoraa vaikutusta niillä ei ole. (Shoemaker & Reese 1996: 137, 192.)

Toimittajien vaa'assa painavat ammatilliset ja organisaatiota koskevat arvot. Toimittajat kirjoittavat ennen kaikkea itselleen, päätoimittajalle ja muille toimittajille. Toimittajat ovat tyypillisesti lähdeorientoituneita. (Shoemaker & Reese 1996: 116–117, 155.) Kalevan toimittajat kokevat saavansa enemmän palautetta kollegoiltaan kuin yleisöltä. Tämä siitä huolimatta, että internetissä on mahdollista kommentoida juttuja reaaliaikaisesti. Päätoimittaja ja artikkelitoimittajat saavat enemmän palautetta kuin uutisia kirjoittavat toimittaja. (Lintula 2005: 212.)

Journalismin lisääntynyt viihteellistyminen on lisännyt myös viittauksia yleisöön. **Subjektiiivisessa uutisessa** toimittaja esittää oman mielipiteensä ikään kuin ennakoiden vastaajien mielipidettä saadakseen lukijansa koukkuun. Uutisasian yhteydessä saatetaan myös käyttää viihdyttäviä elementtejä, jotta lukijat seuraisivat jutun loppuun asti. Tähän käytetään esimerkiksi väkivaltaista ja seksiä sisältävää aineistoa. Nopeutunut uutisrytmi ja lyhentyneet uutiset tukevat pikemminkin mielikuvien kuin perustellun tiedon tuotantoa. (Huovila 2001: 20.)

3.3.4 Lähteet

Toimittaja asettaa tosiasiat kyseenalaiseksi tai vahvistaa niitä on nojautumalla lähteeseen (Tuchman 1978: 84). Lähteillä on valtaa, koska virheettömään juttuun pyrkivä toimittaja ei voi kertoa jutussaan sitä, mitä hän ei tiedä (Shoemaker & Reese 1996: 178).

Uutiset sekä hyötyvät institutionaalisista rakenteista että rakentavat niitä. Uutinen hajoaa uutisverkoksi (*web of facticity*), jossa tietoa kysytään keskitetyiltä tiedonlähteiltä, nojataan erilaisiin viranomaisosastoihin. Kun viranomaisten puheisiin vedotaan yhä uudelleen, tulee heistä objektiivisia lähteitä ja heidän puheestaan arkipäiväistä totuutta. Tästä näkökulmasta toimittajat luovat ja kontrolloivat erimielisyyksiä. (Tuchman 1978: 68–73, 210–211.)

Virkamieslähteet ovat aina saatavilla toisin kuin yksityishenkilöt, ja heillä on uutisen kannalta painavaa sanottavaa (Shoemaker & Reese 1996: 181). Suomessakin on puhuttu kansalaisjournalismista, jossa viestintävälineet toisivat esille tavan kansalaisten esittämiä kysymyksiä ja ongelmia. Journalismi asettaa vielä nykyäänkin lukijan kuluttajan ja asiakkaan rooliin ja sen sijaan asemoi yhteiskunnan vaikuttajat tekstissä tekijän rooliin. (Heikkilä 2001: 291–293).

Lähteet hyötyvät mediarutiineista, koska mediarutiinit tuntemalla saa viestinsä paremmin julki (Shoemaker & Reese 1996: 137). Toisaalta toimittaja on itsenäinen merkitysten rakentaja, joka haastaa jutussaan lähteiltä saamansa tiedot (Tuchman 1978: 87). Toimittaja voi myös kertoa epämiellyttäviä asioita lähteestään (Shoemaker & Reese 1996: 179). Ongelmana lähteiden käytössä on, että kaikkea annettua tietoa ei pystytä tarkastamaan julkaisuaikarajaan mennessä. (Tuchman 1978: 84–89.)

Lehden ja siten toimituksen jako erikoisosastoihin, kuten politiikkaan ja talouteen voi johtaa toimittajan omaan alaan liittyviin henkilökytköksiin, jotka taas vääristävät juttujen näkökulmaa lähteiden hyväksi (Huovila 2001: 17). Toisaalta toimittajan on tunnettava tarpeeksi lähteitä, jotta tiedonhankinta on nopeaa. Mitä enemmän hän lähteitä tuntee, sitä arvostetumpi hän on. (Tuchman 1978: 68–73.)

Jotkin virkamieslähteet tarjoavat tietoa toimittajille, mutta eivät kuitenkaan halua nimeään esille (Shoemaker & Reese 1996: 181). Tällaisia tapauksia varten on olemassa läh-

desuoja, jolloin toimittaja ei julkaise lähteen nimeä tiedon yhteydessä. Vaatimus lähdesuojasta on kirjoitettu myös Journalistin ohjeisiin (Suomen journalistiliitto 2005).

3.4 Journalistisen diskurssiyhteisön ideologiset ja kielelliset käytänteet

Journalistisessa diskurssiyhteisössä viestintä on hyvin keskeisessä asemassa. Luvussa 3.1 kerroin, että journalistisen diskurssiyhteisön kielenkäytöllä on jopa tärkeää yhteiskunnallista merkitystä. Uutiset ovat yhteiskunnallista toimintaa ja sen muotokoodiin soisiaalistuvat sekä kirjoittaja että yleisö. Toimittajan osuus viestinnässä on suuri, sillä hän päättää, mikä on uutisoinnin arvoista. Tosin taustalla vaikuttavat mediaorganisaation säännöt ihanteet. Myös lähteellä on oma osansa merkitysten välittäjänä (ks. luku 3.3).

Ihanteet ilmentyvät diskurssikäytänteiden tasolla eettisinä pelisääntöinä, joihin kuuluvat journalismin itsesääätely, mediarutiinit ja uutisen rakentamisen ohjeet. Todenmukaisuuden, olennaisuuden ja täsmällisyyden vaatimukset täyttyvät, kun virheet korjataan, tiedot tarkistetaan sekä mielipiteitä ja mainontaa vältetään uutistekstin seassa. Mediarutiineista tärkeitä ovat tällöin uutiskriteereiden hallitseminen ja uutisen rakentamisen hallinta sekä lähteen suojeleminen. Ihanteista ajankohtaisuus ja yleisön tietojen laajentaminen liittyvät selvimmin sanomalehden päiväkohtaisuuteen, tasapuolisuus taas lähdekritiikkiin.

Journalistisen yhteisön arkeen liittyvä pohdinta luvussa 3.2. paljastaa, että ihanteiden noudattaminen ei ole helppoa arjessa. Toimittajan on oltava nopea jopa luotettavuuden hinnalla. Hänen portinvartijaroolinsa kertoo myös subjektiivisista valinnoista sekä mahdollisuudesta kirjoittaa teksti lukijoita ajattelematta. Toimittajan ja johdon välillä voi olla myös ristiriita siitä, mitä kirjoitetaan ja kenelle. Subjektiivinen uutinen viittaa viestintävälineiden viiheellistymiseen ja yleisön kosiskeluun toimittajan valmiiksi pureksi-

tuilla mielipiteillä. Lähteisiin liittyvät toimittajan henkilökytkökset sekä sitaattijournalismi, jossa lähde pääsee ääneen tarpeettomasti.

Journalismin on kuitenkin pidettävä lupauksensa ja pyrittävä julkistamiinsa ihanteisiin, jotta se säilyttäisi niin yhteiskunnallisesti merkittävän roolinsa kuin itsesäätelymahdollisuutensa (ks. luku 3.1.). Tieteellistä diskurssia tutkiessaan Luukka (1995) on todennut, että tiedeyhteisön viestintätilanteet ovat tutkijan kannalta kasvotyötä vaativia tilanteita, koska niillä on niin suuri merkitys yhteisössä ja ihanteiden ja arjen välillä vallitsee ristiriita. (emt. 96). Myös journalistisen diskurssiyhteisössä viestintä on keskeisessä roolissa sekä ihanteiden ja arjen välillä ristiriitoja. Katsonkin, että kohteliaisuuteen liittyvällä pehmentelyllä on merkitystä myös journalistisessa diskurssiyhteisössä.

Kohteliaisuuteen tähtäävä kasvotyö tapahtuu vuorovaikutuksellisten sääntöjen tasolla (1995: 126). Johdan tässä tutkimuksessa nämä säännöt suoraan arjen käytänteistä (ks. luku 2.3). Katson, että journalistisen yhteisön vuorovaikutuksellisiin sääntöihin kuuluvat keinot, jotka tähtäävät tietojen paikkaukseen, mielipiteiden esittämiseen, arvostelulta suojautumiseen, sekä yleisön ja lähteen miellyttämiseen.

Luukka (1995: 95) on käyttänyt omassa tutkimuksessaan vuorovaikutuksen sääntöjen kuvaajina myös informanteja, eli tieteentekijöitä. Tässä tutkimuksessa en ole rajauksen helpottamisen vuoksi ottanut mukaan toimittajia, vaan vahvistan vuorovaikutuksen sääntöjen kuvauksen aineiston kautta. Fairclough (1989) näkee, että käytänteiden ja diskurssin vaikutus toisiinsa on kaksisuuntainen. Yhteisön käytänteet rakentavat diskurssia ja diskurssi yhteisön käytänteitä (Emt. 17).

Kuvioon 12 on koottu tässä luvussa 3 esitellyt lehtiutisgenre diskurssin rakentumisen tasot. Ne kaikki vaikuttavat joko välillisesti tai suoraan lehtiutisgenren diskurssin pehmentelyyn. Välillinen vaikutus on ihanteilla ja arjella, suora vaikutus taas eettisillä pelisäännöillä ja vuorovaikutuksen säännöillä.



Kuvio 12. Pehmentelyn taustatekijät journalistisessä diskurssiyhteisössä.

Käsittelen diskurssikäytänteiden vaikututusta pehmentelyn päämääriin luvuissa 4.3 ja 4.4. Pehmentimiä tarkastelen luvussa 4.5 aineistosta nousseiden havaintojen pohjalta.

4 LEHTIUUTISGENREN PEHMENTELYN PÄÄMÄÄRÄT SANOMALEHTI KALEVASSA

Suomenkielisen lehtiutisgenren pehmentelyn päämäärien kuvaamiseen ei ole olemassa valmista mallia. Luvussa 3 aloitin jo tällaisen mallin rakentamisen, nyt vien sen diskursiin tasolle. Luku koostuu kolmesta portaasta. Ensimmäisessä portaassa rakennan alustavan, lehtiutisgenreen tutkimiseen sopivan mallin aineistoni luokittelun tueksi. Tätä prosessia kuvaan luvussa 4.1.1 ja 4.1.2.. Laajennan myös Luukan (1992: 88) interpersonaalisen metadiskurssin funktioiden mallia lehtiutisgenren pehmentimien tutkimista varten. Mallin rakennetta kuvaan luvussa 4.1.3. Kerron myös tutkimusaineistoni käsitte-lystä ja siihen liittyvistä rajauksista luvuissa 4.1.4 ja 4.1.5.

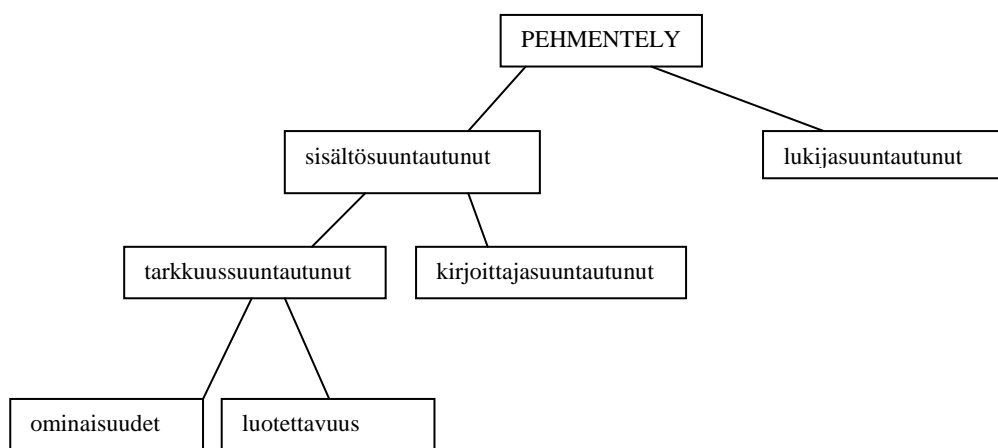
Toisessa portaassa etsin aineistostani pehmentimiä ensimmäisessä portaassa luomani mallin mukaan. Luokittelen aineistoni sekä alustavan pehmentelyn päämäärien mallin mukaisesti että luvussa 3.4 kuvaamieni diskurssikäytänteiden valossa. Etsin näille dis- kurssikäytänteille vahvistusta aineistostani. Kolmannessa portaassa rakennan oman päämääräluokitteluni suomenkieliselle lehtiutisgenrelle. Oman pehmentelyn päämää- ristä kertovan mallin rakentamista kuvaan luvuissa 4.2, 4.3 ja 4.4. Tarkennan myös alustavaa pehmentimien luokittelua luvussa 4.5. Luvussa 4.6 yhdistän suomenkielisen lehtiutisgenren pehmentelyn päämäärien ja keinojen kuvauksen.

4.1 Mallit ja tutkimuksen tausta

Tämä luku liittyy työni ensimmäiseen portaaseen, jossa luon lehtiutisgenren pehmente- lyn päämäärien ja pehmentien mallit. Esittelen myös muut taustaoletukset ennen käsitte- lemäni aineiston kuvausta.

4.1.1 Pehmentelyn päämääristä tieteellisessä diskurssissa

Aloitan pehmentelyn päämääräluokittelun rakentamisen esittelemällä sen perustan. Rakennan oman mallini laajentamalla Hylandin (1998: 185–186) tieteellisen diskurssin pehmentelyn luokittelua. Tieteellisessä diskurssissa pehmentely voidaan jakaa **sisältö-** ja **lukijasuuntautuneeseen** pehmentelyyn. Kuviossa 13 on esitelty Hylandin (1998: 156) tekemä jaottelu.



Kuvio 13. Pehmentely tieteellisessä diskurssissa (Hyland 1998: 156).

Sisältösuuntautuneen pehmentelyn tarkoituksena on paitsi antaa vaikutelma tarkkuudesta myös välttää huonojen arviointien tuomia negatiivisia seurauksia. Lukijasuuntautuneessa pehmentelyssä taas huomio kiinnitetään kirjoittajan ja lukijan väliseen vuorovaikutukseen. Sisältösuuntautunut pehmentely voidaan jakaa edelleen **tarkkuus-** ja **kirjoittajasuuntautuneeseen** pehmentelyyn. Tarkkuussuuntautunut pehmentely liitetään tekstin varmuuteen ja täsmällisyyteen. Se voidaan jakaa edelleen kahteen luokkaan, jotka ovat tiedon **ominaisuuksiin** (*attribute*) ja **luotettavuuteen** (*reliability*) liittyvä pehmentely. (Hyland 1998: 158, 162–163, 184)

Ominaisuuksiin (*attribute*) liittyvän pehmentely ensisijainen tehtävä on ilmaista poikkeamaa ihanteesta. Tällöin kirjoittajan päämääränä on mahdollisimman suuri tarkkuus. **Luotettavuuden** (*reliability*) pehmentely liittyy tiedon rajojen myöntämiseen. Sitä käytetään osoittamaan puutteita kirjoittajan tietämyksessä tai lieventämään sitä varmuutta,

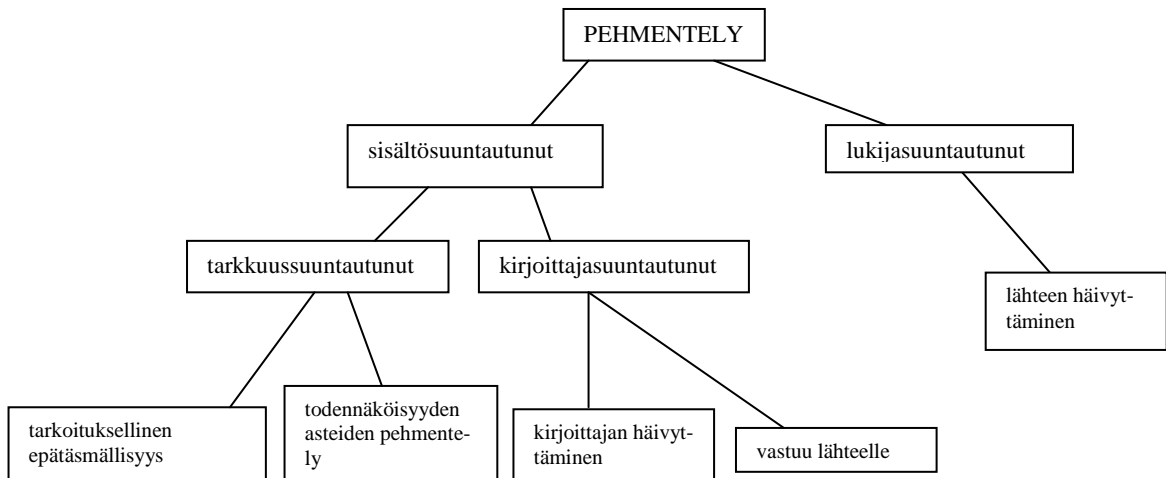
minkä kirjoittaja on valmis väitteelleen antamaan. Tällöin kirjoittaja haluaa nimenomaan korostaa, ettei hänellä ole täyttä tietoa asiasta ja välttää sanomasta sellaista, mikä ei ole totta. (Hyland 1998: 162–169.)

Kirjoittajasuuntautuneessa pehmentelyssä on kyse kirjoittajan sitoutumisesta tekstiinsä. Se liittyy väittämien julkisuuteen ja uskottavuuden hankkimiseen. Kirjoittajasuuntautuneen pehmentelyn tarkoituksena on ennakoida sanoman ja kirjoittajan torjutuiksi tulevista rajoittamalla henkilökohtaista sitoutumista propositioon ja vähentämällä läsnäoloa tekstissä. Mitä riskipitoisempia ja tärkeämpiä väitteitä esitetään, sitä enemmän käytetään kirjoittajasuuntautunutta pehmentelyä. (Hyland 1998: 170–174.)

Vastaanottajan huomioiminen näkyy eksplisiittisesti diskurssissa. Lukijasuuntautuneessa pehmentelyssä väitteille haetaan hyväksyntää ottamalla lukija mukaan niiden arviointiin ja osoittamalla mukautumista yhteisöön. Lukijasuuntautuneen pehmentelyn päämääränä on kirjoittajan kunnioituksen osoittaminen kollegoita kohtaan, jolloin vedotaan lukijan positiivisiin kasvoihin. (Hyland 1998: 177–178, 184.)

4.1.2 Pehmentelyn päämäärät lehtiutisgenressä

Koska tutkimukseni kohteena on tieteellisen diskurssin sijaan lehtiutisgenren diskurssi, on luvussa 4.1.1 esitettyä luokittelua tarkennettava. Zuck ja Zuck (1985) ovat luetelleet viisi lehtiutisgenreen liittyvää pehmentelyn päämääräluokkaa. Yleisin syy pehmentelyyn on 1) **tarkkuuden vaikutelman antaminen**. Kirjoittaja haluaa suojautua kritiikiltä, joita hänen päätelmänsä tai juttuun saadut tiedot voivat aiheuttaa. Tällöin pehmentellään 1a) **todennäköisyyden asteita** tai ollaan 1b) **tarkoituksellisesti epätasmoisia**. Toimittaja voi pehmentelemällä myös 2) **siirtää väitteen arviointivastuun lähdele**. Tämän lisäksi kirjoittaja voi 3) **häivyttää itseään** tai 4) **lähdele** (Zuck & Zuck 1985: 174–175). Jaottelu on esitetty kuviossa 14.



Kuvio 14. Lähtökohta lehtiutisgenren pehmentelyn luokittelulle.

Journalistisen yhteisö ja tiedeyhteisö ovat samankaltaisia täsmällisyyden suhteen. Tiedot halutaan esittää niin tarkkaan ja objektiivisesti kuin mahdollista. Koska täyttä varmuutta on mahdoton saavuttaa ja tulkinta vaikuttaa aina tuloksiin, pyritään pääsemään mahdollisimman lähelle ihannetta (ks. Luukka 1995: 78; Okkonen 1986: 46–47).

Kun journalismin yksi vaatimus on nopeus, saattavat tiedot kiireessä jäädä vajaiksi. Toimittaja ei kuitenkaan halua, että teksti osoitettaisiin myöhemmin vääräksi. Jos johtopäätökset ovat epävarmoja tai tiedot puutteellisia, on turvaututtava todennäköisyyden eri asteiden pehmentelyyn. Aina ei voi kuitenkaan tietää, onko kirjoittajan tiedoissa puutteita vai ilmaisu jätetty tarkoituksella epätasälliseksi. Tähän viittaa tarkoituksellisen epätasällisyyden luokka. (Zuck & Zuck 1985: 172, 174.)

Liitän todennäköisyyden asteet ja tarkoituksellisen epätasällisyyden Hylandin (1998) tarkkuussuuntautuneen pehmentelyn alaluokiksi. Todennäköisyyden asteiden pehmenteleminen vastaa Hylandin (1998) luotettavuuden pehmentelyä, jolla osoitetaan puutteita

kirjoittajan tietämyksessä. Tarkoituksellinen epätäsmällisyys taas viittaa ominaisuuksiin liittyvään pehmentelyyn, jossa pehmentelyn ensisijainen tehtävä on ilmaista poikkeamaa ihanteesta ja pyrkimys mahdollisimman suureen tarkkuuteen. Olen nimennyt nämä luokat uudelleen Zuckin ja Zuckin (1985) käsittein.

Kirjoittajasuuntautuneeseen pehmentelyyn liitän väitteen arviovastuun siirtämisen lähteelle sekä kirjoittajan häivyttämisen. Tällaisen pehmentelyn tarkoituksena on ennakoida kirjoittajan tai sanoman torjutuksi tuleamista. Zuck ja Zuck (1985) näkevät, että toimittaja voi etäännyttää vastuutaan väitteestä viittaamalla lähteeseen. Kirjoittaja siis rajoittaa henkilökohtaista sitoutumista proposition (ks. luku 2.2.4) Kirjoittajaminän häivyttäminen liittyy toimittajan haluun suojautua kritiikiltä. Se vähentää kirjoittajan läsnäoloa tekstissä (ks. luku 2.2.4)

Zuckin ja Zuckin (1985) luokittelussa lähteen negatiivisia kasvoja näytetään suojelevan lähdettä häivyttämällä. Kun ns. viralliset lähteet lausuvat jotain organisaationsa linjasta poikkeavaa, haluavat he usein pysyä nimettömänä. Vapaan tiedonvälityksen maissa toimittajan vastuuna on esittää asiat niin, että lukija voi vetää lähteiden luotettavuudesta oman johtopäätöksensä. Jos lähdettä ei kuitenkaan tuoda tekstissä esille, pyritään se pehmentämään piiloon niin, etteivät lukijat huomaa lähteen ”puuttumista”. (Emt. 172–173.)

Hyland (1998) näkee, että lukijasuuntautuneen pehmentelyn päämääränä on kirjoittajan kunnioituksen osoittaminen kollegoita kohtaan (emt. 1998: 177–184). Tässä tutkimuksessa kollegoiden sijalle voidaan ajatella lähteet ja näin lähteen häivyttäminen voidaan sijoittaa lukijasuuntautuneen pehmentelyn alaluokkaan.

4.1.3 Tieteellisistä journalistisiin pehmentimiin

Suomenkieliset pehmentimien luokittelut ovat keskittyneet kuvaamaan joko tieteellistä diskurssia tai journalistisesta diskurssista mielipidetekstejä. Luvussa 2.2 kerroin Luukan interpersonaalisen metadiskussin mallista ja poimin siitä pehmentimiksi katsomiani keinoja. Muokkaan nyt tätä mallia lehtiutisgenren keinojen kuvaamiseksi Zuckin ja Zuckin (1985) pehmentimien luokittelua mukaillen. Jaon varmuusasteen lieventimiin ja henkilöviittauksiin säilytän.

Zuck ja Zuck (1985) ovat esittäneet esimerkkitapauksia englanninkielisen lehtiutisgenren pehmentimistä. Olen suomentanut niistä osan havainnoidakseni pehmentimen käyttöä. Suomentaessani olen käyttänyt apuna luvun 2.2 pehmentimien luokittelua. Olen tehnyt suomennettujen ilmaisujen jälkeen merkinnän (suom.), ellei vastaavaa englanninkielistä ilmaisua ole merkitty sulkuihin.

Zuck ja Zuck (1985: 173–176) mainitsevat pehmentimiä luokitellessaan niiden yleiseksi päämääräksi todennäköisyyden asteiden pehmentelemisen, mutta esittelevät myös poikkeustapauksia. Katson, että pehmentimet noudattavat todennäköisyyden asteiden pehmentelemisen päämäärää, elleivät kirjoittajat ole toisin maininneet. Todennäköisyyden asteita voidaan pehmennellä **modaalisilla apuverbit** (*auxiliaries*) sekä eräillä **kaksiosaisilla ilmaisuilla**, joihin ei varsinaisesti liity modaalinen apuverbi (*semi-auxiliaries*). Tällaisia ilmaisuja heidän esimerkeissään ovat *näyttää siltä, että* (suom.) ja *on todennäköisempää, että* (suom.). (Zuck & Zuck 1985: 173–175.)

Todennäköisyyden asteita pehmennellään myös **adverbeilla**. Niistä erotetaan kaksi tapusta, joista toisessa (*disjuncts*) on ilmaisuja kuten *ilmeisesti, luultavasti, oletettavasti, ehkä* (suom.). Toiseen pehmentelevien adverbien luokkaan kuuluvat **arvio** ja **rajoittaminen**. Ne voivat liittyä paitsi todennäköisyyden asteiden pehmentelyyn myös tarkoi-

tukselliseen epätasällisyyteen. Todennäköisyyden eri asteita ilmentävät myös **ajan** ja **laajuuden** pehmentely, joista ajan ilmaisuilla voidaan pehmentellä arviota tulevaisuudesta. **Adjektiiveistä** todennäköisyyden asteiden pehmentelyn luokkaan kuuluvat ilmaisut kuten *todennäköisin syy* tai **epämääräistävät adjektiivit**, kuten *useita*. Samoin **epämääräistävät substantiivit** ja **pronominit**, esimerkiksi *yksi heistä* ja *paljon ihmisiä* pehmentävät ilmaisun todennäköisyyttä. (Zuck & Zuck 1985: 176–177.)

Taulukko 2. Varaukset lehti uutisgenressä⁸.

VARAUKSET
<u>modaaliset apuverbit</u> <i>saattaa, voida</i>
<u>yksipersonaiset ilmaisut</u> <i>tuntuu siltä, että; näyttää siltä</i>
<u>verbit</u> mentaalista tilaa tai sanomista ilmaiseva verbi, geneerinen käyttö <i>ajatellaan, että; voidaan ajatella, että</i> modukset (potentiaali, konditionaali) <i>Helsingissä olisi varmaan vaikeampi löytää asunto</i> <i>hän väittää, että olisin myöhässä</i>
<u>adverbit</u> <i>ilmeisesti, luultavasti, oletettavasti, ehkä, mahdollisesti, todennäköisesti, on mahdollista, että</i>

Kun vertaa Zuckin ja Zuckin (1985) luokittelua Luukan (1992) malliin, niissä on selviä yhtymäkohtia. Myös Luukan jakamat varausten ja rajoittimien eri tapaukset muuntelevat todennäköisyyden eri asteita, eli niillä ilmaistaan episteemistä modaalisuutta. (ks. luvut 2.2.3 ja 2.2.4). Modaaliset apuverbit, sekä englanninkielisellä termillä *disjuncts* kulkevat adverbit kuuluvat selvästi varausten luokkaan. Näin on myös adjektiivien laita. *Näyttää siltä että* ja *on todennäköisempää, että* (suom.) viittaavat myös varausten luok-

⁸ (Luukka 1992: 95–96; Zuck & Zuck 1985: 173–177)

kaan, ja niissä yksipersonaisiin ilmaisuihin. Taulukkoon 2 on yhdistetty Luukan (1992: 95–96) sekä Zuckin ja Zuckin (1985: 173–177) näkemykset, jotka nimeän varauksiksi suomenkielisen luokittelun mukaan.

Luukan (1992: 108) rajoittimien luokkaan Zuckin ja Zuckin (1985: 176–177) luokittelusta kuuluvat tässä tutkimuksessa arvio, rajoittaminen, ajan ja laajuuden pehmentely sekä epämääräistävät adjektiivit. Rajoittimia ovat myös epämääräistävät substantiivit ja pronominit. Taulukkoon 3 on yhdistetty rajoittimien kuvaus.

Taulukko 3. Rajoittimet lehti uutisgenressä⁹.

Määrälliset rajoittimet	Laadulliset rajoittimet	Ajalliset rajoittimet	Yleistettävyys
x on tässä tapauksessa/ osittain/ tapaukselle/ pikkaisen y adjektiivi <i>useita muita mittaustapo- ja...</i> (suom.) indefiniittiset substantiivit ja pronominit <i>eräs pidätetyistä, yksi lukuisia ihmisiä</i> (suom.) rajoittaminen <i>vähemmän kuin</i> (suom.)	x on tavallaan/ikään kuin y adverbit/adverbiaalit laajuus: <i>suhteellisen, mel- ko</i> (suom.) arviot: <i>noin, melkein</i> (suom.)	x on yleensä/usein y adver- bit/adverbiaalit <i>tähän asti, nykyään</i> (suom.) rajoittaminen <i>ei pitempään kuin</i> (suom.)	Minun mieles- täni x on y

Toimittajan ja lähteen häivyttämisen keinot näyttäisivät vastaavan osaa Luukan (1992: 138) kirjoittajan ja vastaanottajan häivyttämisen keinosta. Zuck ja Zuck (1985) näkevät, että toimittaja voi etäännyttää vastuutaan väitteestä viittaamalla lähteeseen ja käyttämäl-
lä aktiivisia finiittimuotoja mentaalista verbeistä. (emt 174). Luvussa 2.2.3 Mentaaliset
toimintaverbit on luokiteltu varausten luokkaan, mutta olen sijoittanut ne henkilöviitta-
usten luokkaan. Varauksen merkityksen mentaaliset verbit saavat geneerisessä käytössä.

⁹ (Luukka 1992: 108; Zuck & Zuck 1985: 176–177)

Passiivin käyttö nähdään pehmentämisenä, jolla voidaan välttää tiedon lähteen julkaiseminen tai kirjoittajan esilletuominen. (Zuck & Zuck 1985: 173–175.) Taulukkoon 4 olen koonnut kaikki henkilöviittauksen keinot.

Taulukko 4. Henkilöviittaukset lehtiutisgenressä¹⁰.

HENKILÖVIITTAUKSET
<u>minän, vastaanottajan tai lähteen häivyttäminen</u> passiivi, geneeriset ilmaisut, nominaalistaminen
<u>vastaanottajan tai lähteen esiintuominen</u> toiminnallisen ja tiedollisen roolin korostaminen lähde: <i>sanoo, että, näyttää että, ehdottaa, että</i> (suom.)
<u>yhteys vastaanottajiin</u> toiminnallinen ja tiedollinen me-henki, geneerinen tehtävä, lukijat mukaan tekstin strukturointiin

Käytän taulukkojen 2, 3 ja 4 keinoja etsiessäni pehmentimiä aineistostani. Täsmennän luokittelua omaan suomenkielisen lehtiutisgenren pehmentelyn malliini sopivaksi aineistosta nousevien havaintojen perusteella.

4.1.4 Keinojen ja päämäärien etsiminen aineistosta

Tutkimusaineistoni koostuu sanomalehti Kalevassa julkaistuista Kotimaa-, Poliitiikka- ja Tänään-osastojen pääjutuista 10.1.2006 alkaen. Olen analysoin jokaisesta lehdestä kaikkien kolmen kategorian pääjutut yllämainitussa järjestyksessä. Jos pääjuttu on ollut STT:n toimittama, olen valinnut analyysin kohteeksi sivun kakkosjutun. Mukana on

¹⁰ (Luukka 1992: 138; Zuck & Zuck 1985: 174–176)

myös juttuja, joihin liittyy tiiviisti kainalojuttu. Tällaiset pätkät olen myös ottanut analyysiini mukaan.

Pehmentimiä olen etsinyt aineistostani sekä yhteisöllisen että tekstin sisäisen kontekstin valossa. Journalistisen diskurssiyhteisön kontekstia olen kuvannut luvussa 3. Myös luvussa 4.1.2 ja 4.1.3 lehtiutisgenren pehmentelyn tutkimiseen rakennetut mallit on luotu juuri yhteisöllisen kontekstin valossa. Pehmentely voi toteuttaa useampaa tehtävää, toisin sanoen tiettyjä merkityksiä ei voi aina liittää tiettyyn muotoon. Tekstin kirjoittajakaan eivät aina ole tietoisia omista motiiveistaan pehmennessään tekstiä. (Hyland 1998: 157–158.)

Pehmentelyn etsiminen tekstistä edellyttää myös pehmentimiä ympäröivän tekstikon-
tekstin tutkimista. Esimerkiksi sana *voi* saattaa esiintyä ainakin kahdessa eri merkityk-
sessä kontekstista riippuen. Esimerkkilauseen *Hanna voi tehdä läksynsä* episteeminen
merkitys on *Hanna saattaa tehdä läksynsä* ja deonttinen merkitys *Hanna saa tehdä läk-
synsä*. (Hakulinen & Karlsson 1995: 264.)

Olen jakanut jokaisen aineistoni jutun lauseiksi. Lauseen määrittää tässä tutkimuksessa
finiittiverbi. Sen keskeinen tuntomerkki on kieliopillinen persoona, joka voi olla henki-
löpersoonien lisäksi myös passiivimuoto tai yksipersonainen muoto. (Korhonen &
Vilkuna: 2005.) Olen tutkinut pehmentelyä lause kerrallaan. Havainnot olen koonnut
Excel-taulukkoon lisäten niihin kontekstin ja selittäviä huomioita. Yksi lause saattaa
sisältää useamman luokitellun pehmentimen, joten havainnot on enemmän kuin peh-
menettyjä lauseita.

Koska analyysini perustuu aineiston kylläntymiseen (ks. Eskola & Suoranta 1998: 62–
63), en ole tutkimusta aloittaessani tiennyt, missä vaiheessa havainnot alkavat kerään-
tyä. Kylläntyminen on tässä tutkimuksessa tapahtunut 15. jutun kohdalla. Täten aineis-
toni ensimmäinen puolisko muodostuu Kotimaa-, Poliitiikka- ja Tänään-osastojen pääju-

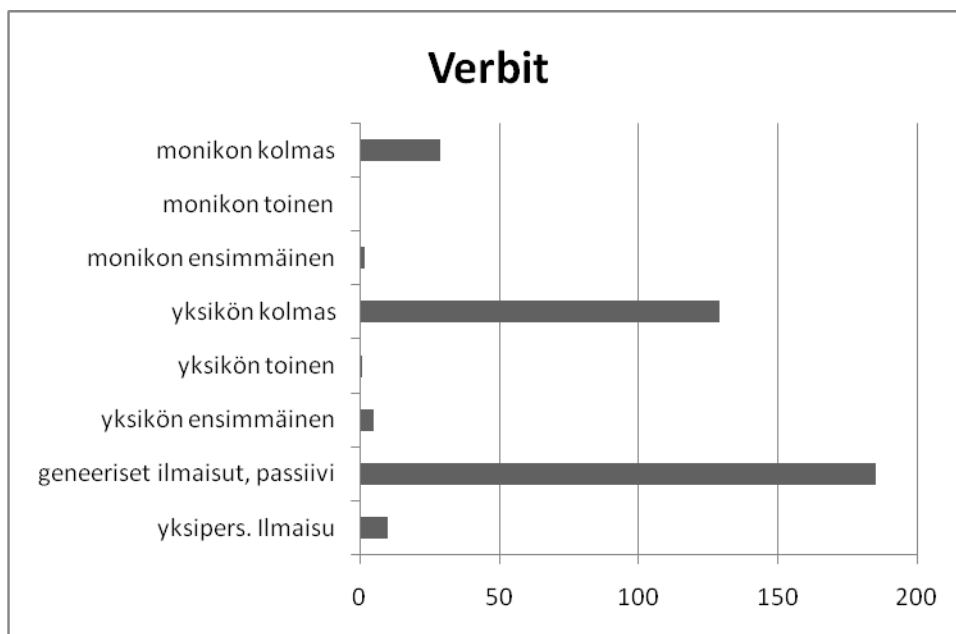
tuista 10.1.–14.1.2006, joissa on yhteensä 886 lausetta. Koska yksi Poliitiikka-osaston pääjutuista oli STT:n toimittama, on kyseisen päivän aineistona politiikan kakkosjuttu. Tämän kierroksen perusteella olen korjannut luvuissa alustavia malleja vastaamaan aineistosta nousseita havaintoja.

Tulosten vahvistamiseksi olen analysoinut 15 uutta pääjuttua oman mallini avulla. Olen ottanut analyysiin mukaan myös yhden sivun kakkosjutun, koska olen itse kirjoittanut kyseisen päivän pääjutun. Ajanjakso on 15.1.–19.1.2006 ja lauseita yhteensä 967. Olen analysoinut uudestaan myös ensimmäisellä kierroksella läpikäytyt jutut. Koko aineistoni koostuu siis 30 jutusta, joista kymmenen on Kotimaa-osaston pääjuttua, kymmenen Poliitiikka-osaston pääjuttua ja kymmenen Tänään-osaston pääjuttua. Aikaväli on 10.–19.1.2006 ja lauseita yhteensä 1853.

4.1.5 Rajaukset menetelmään

Rajaan tutkimuksen ulkopuolelle kirjoittajan minän häivyttämisen eli toimittajan kerronnassaan käyttämät passiivit sekä osan yksikön kolmannen persoonamuodon verbeistä. Nämä liittyvät lehtikielen mukaiseen kielenkäyttöön. Diskurssikäytänteiden eettisten pelisääntöjen mukaan kirjoittaja ei saisi tuoda itseään tai mielipidettään esiin, ainakaan kovissa uutisissa. Toimittajan kerronnassa kirjoittajan minän häivyttäminen, eli passiivin ja runsas yksikön kolmannen persoonan käyttö, ovat tässä tapauksessa neutraalia ja oppikirjoista opittua (ks. luku 3.2.3).

Olenkin tehnyt ennen varsinaisen analyysin aloittamista tekstin pintatason tarkastelua juuri verbien suhteen. Olen aloittanut havaintojen keräämisen ensimmäisestä aineiston osasta. Verbihavainnot ovat kylläntyneet kuuden jutun jälkeen. Kuviossa 15 on esitetty verbien jakauma aineistossa.



Kuvio 15. Aineistossa käytetyt verbit.

Kuudessa jutussa on 361 verbi-ilmaisua. Eniten, 185 kappaletta, on yksi- tai monipersonaista passiivia sekä geneerisiä ilmaisuja. Yksipersonaisella passiivilauseella kuvataan tilanteita, joissa on tekijä tai muu vastaava keskeinen osallistuja, mutta osallistujan identiteetti jää auki. Yksipersonainen passiivi ei vaihtele eri persoonissa. Monipersonaisessa passiivissa finiittiverbin kielipillisenä subjektina toimii se argumentti, joka aktiivilauseessa olisi objektina. Monipersonainen passiivi taipuu persoonamuodoissa. (Hakulinen, Vilkuna, Korhonen, ym. 2005: 1254.)

Esimerkissä 1 on esitelty yksipersonainen passiivi. Esimerkissä 2 on paitsi kaksi monipersonaista passiivia myös geneeriseen ilmaisuun liittyvää nollapersonaa *jää mahdollisuus*.

- (1) Asiaa koskeva työturvallisuussäännös **vahvistettiin** joulukuun lopulla. (K2)
- (2) ”[...] Nyt tauko-oloihin **on osattu kiinnittää** huomiota ja ohjelma **on yrittetty rakentaa** niin, että kunnan yöuniin **jää mahdollisuus.**” (P2)

Runsaalle passiiviin käytölle löytyy selitys uutistekstin asioita yleistävästä luonteesta. Rajatun kirjoitustilan vuoksi toimittajan on pyrittävä kertomaan asiansa tiiviisti ja tehokkaasti varsinkin kärjessä ja käyttämään siten muun muassa nominaalistamista. (Van Dijk 1988: 76.) Tosin uutisoppikirjat kehottavat aktiivisen muodon käyttöön (Larsson 1985: 137) ja se selittääkin esimerkiksi monipersonaisen passiivin käytön. Yleisyytensä vuoksi rajaan ulkopuolelle esimerkkien 1 ja 2 mukaisen kielenkäytön kerronnassa.

Yksikön kolmatta persoonamuotoa on aineistossa toiseksi eniten, 129 kappaletta. Yksikön kolmannen persoonan runsas määrä liittyy myös toimittajan rooliin puolueettomana asioiden tarkkailijana. Toimittaja ei saa viitata itseensä asioista kertoessaan, vaan tosiasioiden oikeaksi todistamiseen käytetään lähteiden lausuntoja. (van Dijk 1988: 74–75; 86–87.) Esimerkissä 3 on esitetty tyypillinen tutkimuksen ulkopuolelle jäävä lähdeviittaus.

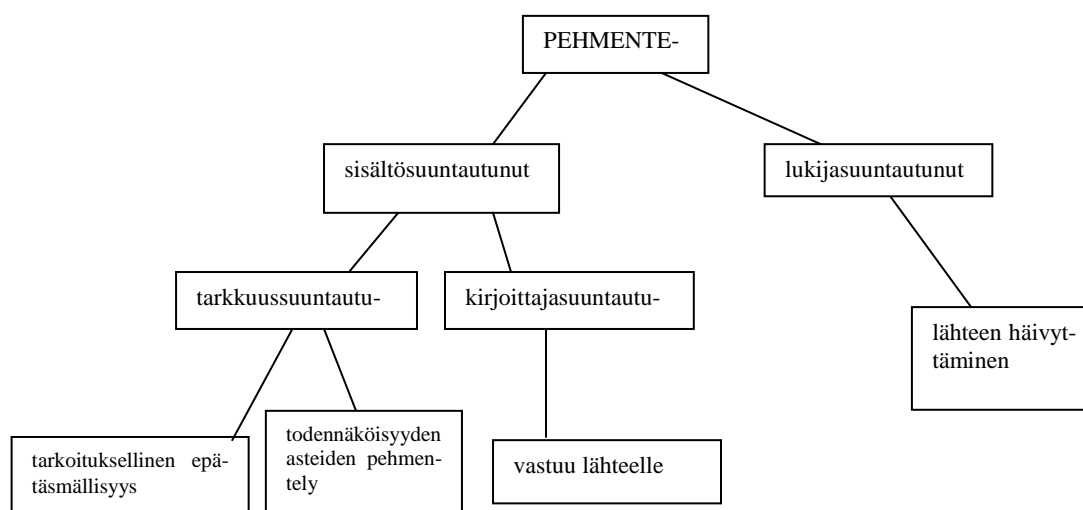
- (3) ”[...] Turpeen pöly on yhtä paha”, Niskanen **kertoo**. (T1)

Yksikön kolmanteen persoonaan voi kuitenkin liittyä myös pehmentelyä, varsinkin, jos toimittaja eksplisiittisesti siirtää väitteen arviovastuun lähteelle mentaalaisella verbillä. Tällainen tapaus on esimerkiksi 4, jossa on mentaalinen verbi-ilmaus *ei näe*.

- (4) Poliitiikan tutkija, dosentti Pertti Timonen **ei näe** ennakoäänestyksen hiipumisen taustalla mörköjä, vaan lähinnä käytännön ongelmia. (P2)

Hyland (1998) ja Varttala (2000) näkevät, että passiivi-ilmaisujen pehmentävää vaikutusta ei ole pystytty todistamaan. Samoin on yksikön kolmannen persoonan laita. Näitä

keinoja on aineistossa niin runsaasti, että sen voi katsoa olevan lehtikielelle tyypillinen piirre, eikä se nouse itsearvoisesti esiin pehmentevänä tekijänä. Tässä tutkimuksessa keskityn etsimään eksplisiittisiä pehmentelyn ilmaisuja. Pehmennelty ilmaus voi siis olla verbi, mutta kaikki passiivin tai yksikön kolmannen persoonamuodon käyttö ei ole pehmentelyä. Täten poistan luvussa 4.1.2 luomastani mallista alaluokan kirjoittajan häivyttäminen. Karsittu malli on kuviossa 16.



Kuvio 16. Päivitetty lehtiutisgenren pehmentelyn luokittelumalli

Karsin myös pehmentimien jaottelusta pois minän häivyttämisen passiivilla tai geneerisillä ilmaisuilla. Uusi henkilöviittausten luokittelu taulukossa 5.

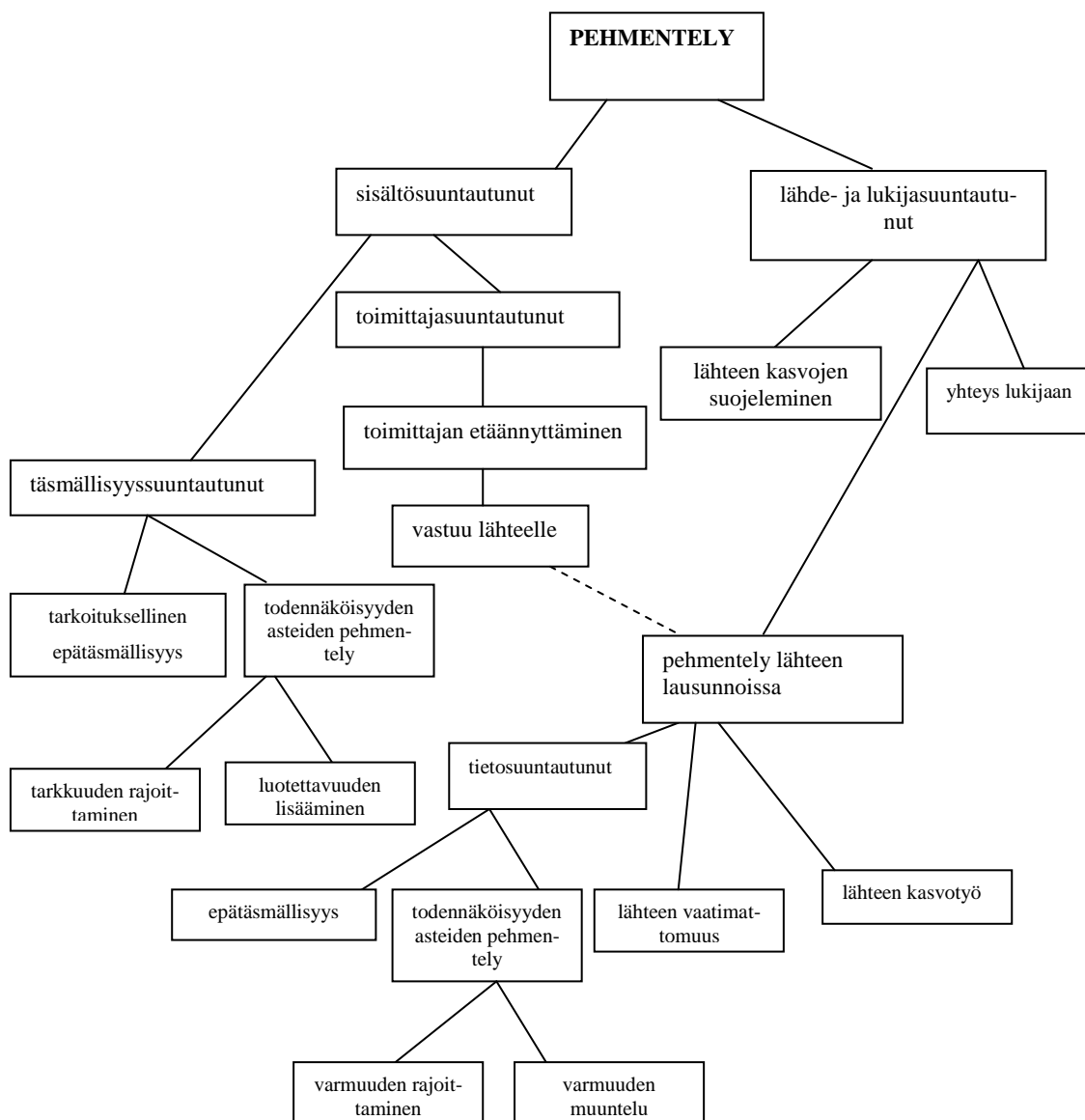
Taulukko 5. Päivitetty henkilöviittausten luokittelu.

HENKILÖVIITTAUKSET
<u>Vastaanottajan tai lähteen häivyttäminen</u> passiivi, geneeriset ilmaisut, nominaalistaminen
<u>vastaanottajan tai lähteen esiintuominen</u> toiminnallisen ja tiedollisen roolin korostaminen. Lähde: <i>sanoo, että, näyttää että, ehdottaa, että</i>
<u>yhteys vastaanottajiin</u> toiminnallinen ja tiedollinen me-henki, geneerinen tehtävä, lukijat mukaan tekstin strukturointiin

Katson, että eräillä verbimuodoilla voi olla diskurssia pehmentevää vaikutusta. Näitä ovat yksikön ja monikon ensimmäisten ja toisten persoonamuotojen käyttö sekä yksipersonaiset ilmaisut. Tutkimassani kuudessa jutussa monikon kolmatta aktiivimuotoa on 29 kappaletta. Yksikön ensimmäistä persoonamuotoa esiintyy viisi kappaletta ja yksikön toista persoonamuotoa vain yksi kappale. Monikon ensimmäistä persoonaa tekstissä on käytetty kaksi kertaa. Yksipersonaisia ilmaisuja (*näyttää siltä, että; tuntuu siltä, että*) on 10 kappaletta.

4.2 Pehmentelyn päämäärät suomenkielisessä lehtiutisgenressä

Luvussa 3.4 kuvaamani diskurssikäytännöt näyttäisivät saavan vahvistusta valitsemastani aineistosta. Täten myös ensimmäisessä portaassa (4.1.4) luomani alustava päämäärien luokittelu on täsmentynyt. Kuviossa 17 on esitelty suomenkielisen lehtiutisgenren pehmentelyn päämäärien luokittelu analyysin toisen ja kolmannen portaan jälkeen. Tarkempi mallin kuvaus on luvuissa 4.3, 4.4 ja 4.5. Olen jättänyt luokittelusta pois luvussa 4.1.2 mainitsemani lähteen häivyttämisen. Perustelen valinnan luvussa 4.4.



Kuvio 17. Suomenkielisen lehtiutisgenren pehmentelyn päämääräluokittelu.

Kuvioon 17 olen korvannut tarkkuussuuntautuneen pehmentelyn termillä täsmällisyysuuntautunut pehmentely. Tarkkuussuuntautunutta pehmentelyä voi olla toimittajan suorassa kerronnassa sekä referaatissa tai sitaatissa lähteen sanomisista. Olen erottanut

toimittajan täsmällisyysuuntautuneen pehmentelyn lähteen lausuntoihin liittyvästä tietosuuntautuneesta pehmentelystä niiden erilaisen funktion vuoksi. Täsmällisyysuuntautuneen pehmentelyn tarkoitus on saada teksti näyttämään täsmällisemmältä, kun taas lähteen lausunnoissa oleva pehmentely on toimittajasuuntautuneen sekä lähde- ja lukijasuuntautuneen pehmentelyn välimaastossa. Toimittaja siirtää väitteen arviovastuun lähteelle, mutta toisaalta myös lähde suojelee omia kasvojaan sanomaansa pehmentelemällä. Tätä kuvaa katkoviiva kuviossa 17.

Jotta malli olisi lehti uutisgenreä kuvaava, olen nimennyt kirjoittajasuuntautuneen pehmentelyn toimittajasuuntautuneeksi. Myös lukijasuuntautunut pehmentely on muuttunut mallissani lähde- ja lukijasuuntautuneeksi pehmentelyksi. Lähteen rooli on kaksijakoinen. Lähteellä on mahdollisuus vaikuttaa median sisältöön hyvinkin suoraan. Toisaalta lähde on vastaanottaja, joka yleensä lukee lausumansa asiat toimittajan muokkaamana ja voi antaa palautetta vasta jälkikäteen. Tämän vuoksi olen niputtanut lähteen ja lukijan saman pehmentelyluokan alle.

4.3 Sisältösuuntautunut pehmentely

Sisältösuuntautunut pehmentely voidaan suomenkielisen lehti uutisgenren diskurssissa jakaa kahteen osaan. Käytän näistä alaluokista nimitystä **täsmällisyysuuntautunut** ja **toimittajasuuntautunut** pehmentely. Kuvaan näitä alaluokkia luvuissa 4.3.1 ja 4.3.2.

4.3.1 Täsmällisyysuuntautunut pehmentely

Täsmällisyysuuntautunut pehmentely liittyy siihen jutun osuuteen, jossa ei ole eksplisiittisiä viittauksia lähteen kommentteihin tai näkemyksiin. Käytän tässä tapauksessa termiä **täsmällisyysuuntautunut** pehmentely. Täsmällisyysuuntautunut pehmentely voidaan jakaa **tarkoitukselliseen epätäsmällisyyteen** ja todennäköisyyden asteiden pehmentelemiseen. Todennäköisyyden asteiden pehmentelemisen luokka on jaettu vie-

lä sen mukaan, onko kyseessä rajoittimien vai varausten käyttö. Täsmällisyysuuntautuneessa pehmentelyssä nimeän nämä luokat **tarkkuuden rajoittamiseksi** ja **luotettavuuden lisäämiseksi**.

Diskurssikäytänteiden tasolla täsmällisyysuuntautunut pehmentelyn luokka liittyy tietojen tarkistamiseen ja virheiden korjaamiseen, päiväkohtaisuuteen ja uutiskriteereiden hallitsemisen sekä uutisen rakentamisen keinoihin. Kun tietoja ei nopeuden vaatimuksen vuoksi aina voi tarkastaa (ks. luku 4.3.1), on ne paikattava tavalla tai toisella. Näin toimittaja paitsi suojautuu arvostelulta, myös suojelee positiivisia kasvojaan.

Tarkoituksellista epätäsmällisyyttä käyttäessään toimittajalla on todennäköisesti tarkka tieto asiasta, mutta jutun napakkuus tai rajallinen tila lehdessä on pakottanut hämärämpään ilmaisuun. Esimerkissä 5 on tyypillinen luvun pyöristäminen laadullisella rajoituksella.

- (5) Nuorten ryhmä on pienin, vain **alle 10 prosenttia** heistä on käynyt täyttämässä velvollisuutensa. (P2)

Tarkkuuden rajoittamista käyttäessä kirjoittajan ilmeinen motiivi on sanoman tarkkuuden lisääminen tai vähentäminen. Rajoittimia on tällöin käytetty **tiedon puutteen vuoksi** tai **liiallisen yleistämisen välttämiseksi**.

Varttala (2001) näkee, että suositukset ja ennustukset on pehmennettävä, jottei yleisö ottaisi asiaa yksikäsitteisenä totuutena. Jos väitteet todistetaan myöhemmin vääriksi, on kirjoittaja jättänyt itselleen pakotien kritiikkiä vastaan. (Emt. 189–191.) Esimerkissä 6 ilmaisu rajoitin *kymmeniä tuhansia* viittaa tietoon, jota ei voi vielä varmistaa.

- (6) Pahimmillaan tämä **voisi** tarkoittaa **kymmeniä tuhansia** sairaalahoitopäiviä [..]. (K3)

Esimerkissä 7 taas toimittajalla ei ole tarpeeksi tietoa, hän voisi yleistää.

- (7) Ostoskoriin pudotetaan **usein** myös ulkomaalaisia vihanneksia. (K8)

Kolmannessa luokassa ovat luotettavuuden lisäämiseen tähtäävät varaukset. Tässäkin lieventelyä käytetään tarkkuuden rajoittimien tapaan **tiedon puutteen vuoksi** tai **liiallisen yleistämisen välttämiseksi**. Tässä luokassa suurin osa varauksista pehmentelee tulevaisuutta, kuten esimerkissä 6 sana *voisi*. Esimerkissä 8 toimittaja ei voi yleistää toimaatin maksavan joka tapauksessa 1,80 euroa. Puutteellista tietoa on pehmenneltävä.

- (8) Tomaatti **voi** irrota 1,80 eurolla. (K8)

Toimittaja voi myös pehmennellä juttuun sisällytettyä kommenttiaan, kuten esimerkissä 9. Lauseessa tai sen ympärillä ei kerrota mielipiteelle muuta lähdettä.

- (9) Haukipudas jättäytyi pois Oulun seudun kuntien yhteisestä ympäristötoimesta, mikä **olisi mahdollisesti helpottanut** erilaisten ympäristölupien käsittelyä. (K6)

Esimerkin 9 lauseessa on pehmenneily kahteen kertaan, konditionaalilla *olisi* ja adverbillä *mahdollisesti*. Näin varmuusastetta on lievennetty kaksinkertaisesti. Tällaisia selviä toimittajan mielipiteen ilmaisuja on aineistossa vain kahdessa lauseessa.

4.3.2 Toimittajaa etäännyttävä pehmentely

Aineistosta nousee esille sellaisia eksplisiittisiä **toimittajan etäännyttämisen** keinoja, jotka liittyvät sitaattien käyttöön ja lähteeseen viittaamiseen. Pelkkä lähteeseen viittaaminen ei kuitenkaan ole tässä luokassa pehmentelyä, vaan siihen on liityttävä joku näkyvä keino.

Toimittaja voi pehmentellä tekstiä viittaamalla lähteensä mahdollisimman usein, käyttämällä sitaattia keskellä kerrontaa tai siirtymällä sitaattiin mentaalisisällä verbillä. Selkeintä etäännyttäminen on, jos mentaaliseen verbiin liittyy sitaatin sisällä oleva pehmentin. Käytän näistä neljästä pehmentimien luokasta termejä **turha viittaus, sitaatti-ilmaus, viittauksen pehmentely ja etäännyttävä lähdeviittaus**.

Luokat ovat nimenomaan pehmentelyn keinoja eli pehmentimiä, sillä ne ovat kielellisiä keinoja, eivät päämääriä. Hyland (1998) näkee, että pehmentimet voivat olla paitsi sanastollisia (*lexical*) myös diskurssiin pohjautuvia strategisia pehmentimiä (*non-lexical hedges*) (emt. 103). Liitän nämä keinot luvussa 4.1.4 esiteltyyn henkilöviittauksien luokkaan. Esittelen toimittajan etäännyttämiseen liittyvät neljä keinoa jo tässä yhteydessä kuvatakseni ilmiötä.

Muun muassa Tuchman (1978) on pohtinut sitaattien käytön merkitystä lehti uutisgenren diskurssissa. Sitaaatteja käyttämällä toimittaja voi siirtää vastuun tiedon oikeellisuudesta sanojalle. Kun toimittaja käyttää paljon nimiä ja sitaatteja, hän etäännyttää itsensä tarinasta. (Emt. 1978: 90–91.)

Diskurssikäytänteiden eettisellä tasolla kyse on paitsi virheen korjaamisen, tietojen tarkistamisen mielipiteiden ja mainonnan välttämisen päämääristä. Vuorovaikutuksen tasolla taas voidaan nähdä, että tämä objektiivisuus on eräs keino suojella toimittajaa arvostelulta (ks. Shoemaker & Reese 1996: 112). Kyseessä ovat tällöin toimittajaan positiiviset kasvot.

Turha viittaus on esimerkissä 10. Turhalla viittauksella tarkoitan sellaista toistuvaa viittautusta henkilöön, jonka olisi voinut jättää pois ilman, että sanotun alkuperä jää epäselväksi. Kun toimittaja korostamalla korostaa väitettä lähteen sanomaksi, hän etäännyttää itseään väitteestä.

- (10) Epidemian käytännön vaikutuksia on **Havangan mukaan** vaikea arvioida etukäteen. [...] ”Tässä vaiheessa voisi olla mahdollista, että jouduttaiisiin antamaan kokoontumiskieltoja ja esimerkiksi sulkemaan kouluja väliaikaisesti”, **Havanka arvioi**. (K3)

Toimittajan suorassa kerronnassa voidaan laittaa sitaatin sisälle lause tai pari sanaa. Tällöinkin toimittaja siirtää vastuun ilmaistusta lähteelle. Tarkoituksena voi olla värittää tarinaa lähteen omilla sanoilla, kertoa sellaista, mitä pelkkä referaatti ei voi kertoa (Bell 1991: 208–209). Esimerkissä 11 on tällainen sitaatti-ilmaus.

- (11) Kierros Technopoliksen työmaalla Oulun keskustassa paljastaa, että koska kulkulupa ei ole pakollinen se tahtoo herkästi unohtua ”**toisen haalarin taskuun**”. (K2)

Esimerkin 11 tapauksessa sanonnan sutkauttaja ei paljastu aikaisemmin tai myöhemmin jutussa. Kyse ei ole kuitenkaan lähteen piilottelusta vaan enemmänkin siitä, että toimittaja on poiminut rakennustyömaalta sanonnan, johon ei tarvitse enää tekstissä sitoutua. Luukka (1992: 113) katsoo tällaisen sitaatin käytön liittyvän epämääräistäviin laadullisiin rajoittimiin. Tässä tutkimuksessa sitaatti-ilmaisujen funktio liittyy kuitenkin enemmän vastuun siirtämisen kuin epämääräistämiseen ja siten erotan sen laadullisista rajoittimista.

Viittauksen pehmentelyyn olen laskenut tulevaisuuden ja väitteen arvioimiseen liittyvät ilmaisut *arvioi* ja *arvelee*, *uskoo*, *ajattelee*, *katsoo*, *pitää*, *tietää*, *näkee*, *epäilee*, *tunnustaa*, ja *laskee*. Myös ilmaisulla ”mukaan” (*according to*) nimetään tiedon lähde (Biber & Conrad 2000: 66). Luukka (1992; 1995) näkee, että ilmaisu *minun mielestäni* rajoittaa ilmaisun yleistettävyyttä. Katson, että *mukaan*-ilmaisun käyttäminen on kerronnassa niin yleistä, ettei se ole pehmentelyä. Sen sijaan *jkn mielestä* on pehmentelevä ilmaisu.

Esimerkissä 12 esitellään tyypillinen viittauksen pehmentelyn tapaus.

- (12) [...] Kellossa ja Kiviniemessä koulut ovat keskellä kylää, joten äänestämään lähteminen on vaivatonta, Lehtinen **arvioi**. (P6)

Etäännyttävän lähdeviittauksen luokassa toimittaja viittaa lähteen sanomaan mentaalisella verbillä ja tämän viittauksen jälkeinen sitaatti tai henkilöön viittaava referaatti sisältää pehmentelyä, kuten esimerkissä 13. Kaksinkertainen varmuuden tai tarkkuuden pehmentely etäännyttää toimittajaa lähteen väittämästä vielä enemmän kuin vain viittaaminen arvioon (ks. Luukka 1992: 103).

- (13) Esa Westerbacka [...] **uskookin**, että siihen on päädytty lakien ja säännösten mukaisesti. ”**En jaksakaan uskoa**, että päätös **olisi** lopullinen.” (K5)

Esimerkissä 13 vankeinhoitolaitoksen pääjohtaja kommentoi oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta tehtyä päätöstä. *Uskookin* etäännyttää Westerbackan väitettä toimittajasta ja ilmaisi *En jaksakaan uskoa* ja *olisi* etäännyttävät taas Westerbackan esittämästään väitteestä.

4.4 Lähde- ja lukijasuuntautunut pehmentely

Lähde- ja lukijasuuntautunut pehmentely nousi aineistostani esille pehmentelynä **lähteen lausunnoissa**, toimittajan eksplisiittisissä keinoissa **suojella lähteen kasvoja** sekä toimittajan ja lukijan **yhteyttä** korostavana pehmentelynä. Lähteen lausunnoilla tarkoitetaan sitaatin sisällä olevia lähteen kommentteja tai toimittajan referoimaa ja lähteen lausunnoksi osoittamaa tekstiä. Jätän luokittelustani pois lähteen suojaamisen. Käsittelen tätä rajausta luvussa 4.4.1.

Tarkastelen lähteen lausunnoissa esiintyvä pehmentelyä luvussa 4.4.2. Tämä pehmentely liittyy paitsi lähteen myös toimittajan kasvojen suojelemiseen. Kun toimittaja sijoittaa lähteen lausumaksi pehmentelyä sisältävää ainesta, hän suojaa tiedostaen tai tiedosta-

mattaa lähteen kasvoja. Kasvojen suojaaminen voi olla myös eksplisiittistä, kuten lähteen kasvojen suojelun luokassa, jota kuvaan luvussa 4.4.3. Uutistoiminta edellyttääkin hyviä suhteita lähteisiin. Nopean tiedonhankinnan edellytys on lähteiden tunteminen, ja arvostetulla toimittajalla on laaja lähteiden verkko (Tuchman 1978: 68–73). Lähteet ovat usein hyvin tarkkoja lausumiensa asioiden ja julkisuuskuvansa tarkkuudesta ja laadusta viestimissä. Virheisiin reagoidaan ottamalla yhteyttä viestimiin, oikaisuilla, vastineilla ja kanteluilla Julkisen sanan neuvostoon. Myös taloudelliset ja oikeudelliset painostuskeinot voidaan ottaa käyttöön. (Luostarinen 1996: 24.)

Katson, että lausunnoissa esiintyvä pehmentely liittyy lähteen alkuperäiseen kommenttiin, eli toimittaja ei ole muunnellut sitä omiin tarkoituksiinsa. Täten lähteellään näyttää olevan tarve pehmentellä julkisuudessa lausumiaan faktoja ja mielipiteitä. Lähde suojaa kasvojaan tai tekee kasvotyötä kolmatta osapuolta kohti. Väitteiden esittämiseen lähteen lausuntona liittyy myös toimittajan vastuun hämärtäminen. Kun lähde sanoo tekstissä jotain, ei toimittajan tarvitse ottaa siitä täyttä vastuuta. Tuchman (1978) näkee, että toimittaja saattaa toisten sanoja käyttämällä myös välillisesti ilmaista, mitä mieltä hän itse on asiasta. Kun sitaatit tekevät jutusta faktapohjaisen, suojelevat ne toimittajaa myös esimiesten arvostelulta. (Emt. 90–91, 97.)

Eettisistä diskurssikäytännöistä lähdesuuntautuneessa pehmentelyssä nousevat esille virheen korjaamisen, tietojen tarkistamisen, mielipiteiden ja mainonnan välttämisen ja lähdekritiikin keinot. Arkisissa tilanteissa näistä vaatimuksista joudutaan lipsumaan arvostelulta suojautumisen, mielipiteiden esittämisen ja lähteen miellyttämisen keinoilla. Lukijasuuntautuneeseen pehmentelyyn tässä työssä liittyy toimittajan ja lukijan välinen yhteys. Siinä eettisistä diskurssikäytännöistä nousevat esille yleisösuhteeseen liittyvät keinot. Vuorovaikutuksen säännöistä nojataan lukijan miellyttämiseen.

4.4.1 Lähteen häivyttäminen

Olen rajannut tutkimuksen ulkopuolelle lähteen häivyttämisen luokan, sillä aineistossani ei ole käytetty tähän viittaavia eksplisiittisiä keinoja. Lähteen häivyttäminen on kuitenkin yksi keino suojata lähteen negatiivisia kasvoja. Tällöin käytetään ilmaisuja, kuten *saamamme tiedon mukaan* tai *Kalevan saamien tietojen mukaan*. Suomessa jo Journalistin ohjeet (2005) sanovat, että toimittajalla on oikeus salata tietoja luottamuksellisesti antaneen henkilöllisyys. Lähde saa siis kieltäytyä antamasta tietoja julkisuuteen ja joskus toimittajakaan ei halua paljastaa tietojensa taustoja.

Zuck ja Zuck (1985) liittävät lähteen häivyttämisen passiivin käyttöön (emt. 173–175). Tällaista lähteen häivyttämistä on käytetty Kotimaa- tai Poliitikka-osaston juttujen kärjessä. Yleensä tiedon alkuperä kuitenkin osoitetaan muulla tavalla, esimerkiksi myöhemmin jutussa. Häivyttäminen johtuu kärjen erityisasemasta, ei niinkään pehmentelevästä kasvotyöstä. Okkonen (1986) näkee, että kärjessä on vältettävä turhia nimiä ja sitaatteja. Kärjen on oltava tiivis ja tehokas ja siksi siinä on käytettävä napakoita lauseita (van Dijk 1988, Larsson 1985), joihin passiivi sopii hyvin.

4.4.2 Pehmentely lähteen lausunnoissa

Lähteen lausunnoissa esiintyvä pehmentely voidaan jakaa **tietosuuntautuneeseen** pehmentelyyn, **lähteen vaatimattomuuteen liittyvään** pehmentelyyn tai **lähteen kasvo-työhön** kolmatta osapuolta kohtaan. Tietoon suuntautuva pehmentely jakautuu **epätas- mällisyyteen** ja todennäköisyyden asteiden pehmentelyyn. Todennäköisyyden asteiden pehmentelemisen luokka on jaettu vielä sen mukaan, onko kyseessä rajoittimien vai va- rausten käyttö. Tietoon suuntautuneessa pehmentelyssä nimeän nämä luokat **väitteen varmuuden rajoittamiseksi ja varmuuden muunteluksi**.

Epätasällisiä rajoittimia on käytetty silloin, kun tarkempaa tietoa ei ole nähty tarpeelliseksi. Esimerkissä 14 vaaliasiantuntija kertoo ennakköäänestäjistä ryhmittäin.

- (14) Nuorten ryhmä on pienin, vain **alle 10 prosenttia** heistä on käynyt täyttämässä velvollisuutensa. (P2)

Väitteen varmuuden rajoittimet ovat keinoja, jotka pehmentävät pääasiassa asian yleistettävyyttä ja siten lähteen positiivisia kasvoja. Esimerkissä 15 on kyse tällaisesta yleistettävyyden rajoittamisesta ilmauksen *lähes kaikki* kohdalla.

- (15) **Hänen mielestään** MTV:n vaalikeskustelussa **lähes kaikki** puheenvuorot edustivat hänen kantaansa. (P5)

Esimerkissä 15 on kyse presidenttiehdokkaasta kertovasta jutusta. Ehdokas ei yleistä vaalikeskustelujen kaikkien puheenvuorojen edustavan hänen kantaansa vaan osan. Myös *hänen mielestään* -ilmaus on pehmennin. Virke kuuluu etäännyttävän lähdeviittauksen luokkaan, joka on esitelty luvussa 4.3. Toimittaja siis tähdentää, että kyseessä on tämän ehdokkaan mielipide.

Väitteen varmuuden rajoittimilla pehmennellään myös sitä, ettei asiasta ole tällä hetkellä tarkempaa tietoa. Tällainen on esimerkin 16 ilmaisu.

- (16) "Kaikissa yrityksissä asia **ei ehkä** ole **vielä** järjestyksessä". (K2)

Puhujalla ei näyttäisi olevan tarkkaa tietoa, miten suuressa osaa rakennusalan yrityksistä kulkuvat ovat järjestyksessä. Sen hän ilmaisee ajallisella rajoittimella *ei vielä*.

Esimerkissä 16 on myös toinen varmuusastetta lieventävä ilmaisu, ei ehkä. Se on varmuutta muunteleva varaus. Toinen pehmennin samassa lauseessa tekee lausunnosta vieläkin epävarmemman ja suojelee näin kommentin sanojan kasvoja mahdollisilta seu-

raamuksilta. Lukijan annetaan ymmärtää, että kyseessä on **arvio** tai **mielipide**. Tällaiset pehmentimet muodostavatkin suurimman osan varmuutta muuntelevien varausten käytöstä, kuten esimerkissä 17, jossa arvioidaan kotimaisten vihannesten hintojen vaihtelua.

(17) ”Hinnat **saattavat** heilahtaa kovastikin.” (K8)

Tulevaisuutta pehmennellään jonkin verran, kuten esimerkissä 18.

(18) ”Paljon **suurempana** uhkana ja **todennäköisempänä leviämisreittinä pidän** epämääräisiä siipikarjan kuljetuksia.” (K3)

Esimerkissä 18 on kyse lintuinfluenssan leviämiseen liittyvästä uhasta, jota pohtimaan on lehden sivuille kutsuttu asiantuntija.

Varmuutta muuntelevia varauksia käytetään myös silloin, kun halutaan rajoittaa väitteen yleistettävyyttä tai asiasta ei ole tietoa.

(19) Kansalaisilla **saattaa olla** jo kyllästymisaste lähellä, kun ehdokkaita näkee televisioruudussa jatkuvasti. (P2)

Esimerkissä 19 on vaaliasiantuntija mielipide vaaliteisteistä. Hän ei sano, että kaikki kansalaiset ovat kyllästyneet, mutta arvelee sen olevan lähellä. Tiedon puuttumisesta on kysymys esimerkissä 20, jossa asiantuntija pohtii, voiko raakamunaa käyttää ravinto-
loissa lintuinfluenssakohun vuoksi.

(20) Merja Söderströmin **mukaan** ohjeistusta **ei ole ehkä** tullut, koska faktista vaaraa ei ole. (K4)

Lähteen vaatimattomuuteen liittyvästä pehmentelystä on kyse esimerkissä 21. Jutussa kerrotaan laulavasta maatalon isännästä, jonka kommentit ovat varovaisia, omia rajoja suojelevia ja kerskailuja välttäviä. Kyse on siis omien negatiivisten kasvojen suojelusta.

Ero tietoa pehmenteleviin luokkiin on siinä, että ilmaisuista kumpuaa selvästi halu suojata omaa reviiriä, yksityisyyttä.

(21) ”[...] Niinhän tuo **tuntuu, että** ääni vain paranee iän myötä.” (T1)

Esimerkissä 22 taas korostetaan asian esittämistä omana mielipiteenä ja tehdään kasvotyötä kolmatta osapuolta kohtaan. Elisabeth Rehn miettii toisen kierroksen merkitystä Tarja Haloselle ja hyvin ilmeisesti pehmentelee, ettei loukkaisi Halosta julkisella kommentillaan

(22) ”[...] **Uskon**, että Tarja Halosestakin **tuntuisi reilummalta**, jos valinta **tapahtuisi** näin.[...]. (P1)

Sekä lähteen vaatimattomuuden että kasvotyön luokissa pehmentelyn keinot ovat sekä varauksia että rajoittimia. Lähteen omia kasvoja suojaavassa luokassa on myös yksipersonaisia ilmaisuja, kuten esimerkissä 21 *tuntuu siltä, että*. Kun asian esittäjän omaa mielipidettä korostetaan, käytetään yleensä yleistettävyyden rajoittamia. Esimerkissä 22 yleistettävyyttä rajoittaa ilmaisu *uskon, että*.

4.4.3 Lähteiden kasvot ja yhteyden korostaminen

Toimittaja hyvittelee paitsi kirjoittajan omia myös lähteen positiivisia kasvoja esimerkissä 23, jossa käsitellään poikien break dance -harrastusta. Tämän luokan olen nimennyt lähteen kasvojen suojelemiseksi. Pehmentelyn keinot ovat varauksia ja rajoittimia.

(23) Breikkausta ei tarvi, **eikä ehkä** saakaan ottaa liian vakavasti. (T5)

Esimerkki 23 on Tänään -osaston pääjutusta poimittu lause. Toimittaja välttää yleistämästä break dancen vakavuutta tai sen puutetta pehmentelemällä ilmaisuun ja jättää tanssiharrastuksen vakavuuden pohtimisen jutussa haastateltujen poikien hommaksi.

Koska toimittaja jättää kommentin ikään kuin riippumaan, jätetään tilaa poikien mielipiteelle tanssiharrastuksestaan.

Toimittajan ja lukijan välinen eksplisiittinen yhteys ei kuulu journalismin eettisiin ihanteisiin: kielen tulisi olla neutraalia. Ajatellaan, että toimittajalla ei ole tarvetta vedota yleisön positiivisiin kasvoihin, eikä lukijasuuntautunutta pehmentelyä suuremmalti ole. Lehden lukija on enemmän tapahtujien seuraaja kuin niihin osallistuva kansalainen. Lukijan tehtävä ei ole osallistua keskusteluun, vaan havainnoida niitä seurauksia, joita poliittisten ja hallinnollisten lähteiden päätöksillä on. (Hujanen 2000: 250.) Toimittaja on sisällöstä vastuussa yleisölleen, toisaalta yleisö on laaja, melkeinpä abstrakti käsite. Jopa toimittajat itse näkevät, että journalismi kulkee vallan talutusnuorassa suuren yleisön unohtaen. (Heinonen 1996: 94–98.)

Aineistostani nousi kuitenkin esiin ilmaisia, joissa lehden lukijaan luodaan yhteyttä. Tällaisia ilmaisia on esimerkissä 24.

- (24) Vaikka naisten alusasut ovat edelleenkin **suurimmaksi osaksi** ilmaa ja **vähemmässä määrin** materiaalia, on 1990-luvulla tullut myös miehille suoranaisesti pornahtavia alusvaatteita. (T2)

Toimittajan asenne näkyy tekstissä ja kutsuu siten myös lukijoita arvioimana väittämää. Esimerkki 24 kuuluu hieman poleemiseen Tänään-osaston juttuun, jossa käsitellään miesten alusasumuotia. Pehmennellyillä kommentteilla ikään kuin pyydetään lukijaa toteamaan: niinhän se on.

Popularisoiduissa teksteissä on huomattu ilmiö, joissa kirjoittaja antaa kuvan yleisön aktiivisesta roolista viestinnässä, vaikka asia olisikin toisin. Yleisölle annetaan vaikutelma, että esityksen laatijan tyyli näyttäisi riippuvan yleisön läsnäolosta. (Varttala 2001: 194.) Journalismin viihteellistyminen on tuonut mukaan lukijoiden mielipiteen

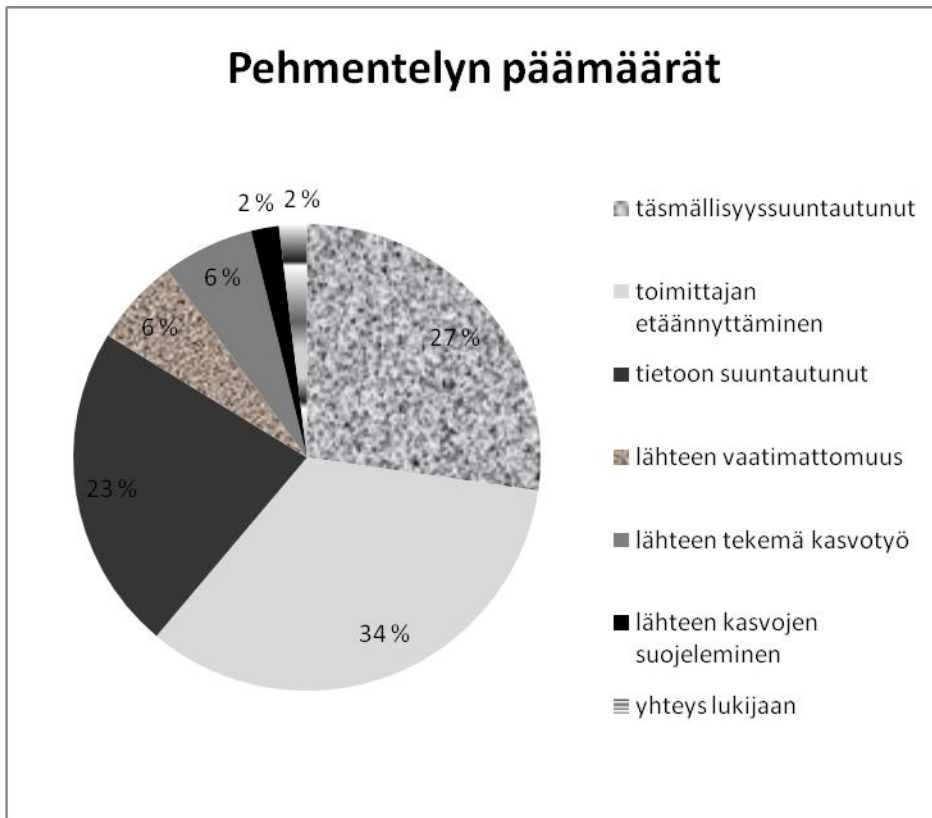
ennakoinnin (Huovila 2001: 20). Katson, että näin pyritään vetoamaan lukijaan ja luomaan välineen ja vastaanottajan suhdetta.

4.5 Pehmentimet lehti uutisgenressä

Tutkimassani aineistossa on yhteensä 324 pehmenneilyä lausetta, eli lauseista 17,5 prosenttia on pehmentelyä. Pehmenneilyjä ilmauksia on yhteensä 363.

Kuviossa 18 pehmentimet on esitetty päämäärittäin. Eniten diskurssissa suojellaan toimittajan kasvoja. Toimittaja etäännyttää itseään tekstissä viittaamalla lähteen lausumaan kolmasosassa tapauksista. Toimittajan etäännyttämiseen on käytetty pehmentimiä 123 kappaletta. Toimittajan täsmällisyysuuntautunutta pehmentelyä on 27 prosenttia, mikä on toiseksi yleisin pehmentelyn tavoite. Pehmentimiä tähän luokkaan kertyy 99 kappaletta.

Kolmanneksi suurimman osuuden kuvioista 18 saa tietoon suuntautunut pehmentely, joka on tekstissä ”laitettu” lähteen suuhun, eli sitaattiin tai referaattiin lähteen sanomasta. Tällaista pehmentelyä on 22 prosenttia eli 82 kappaletta.



Kuvio 18. Pehmentelyn päämäärät suomenkielisessä lehtiutisgenressä¹¹.

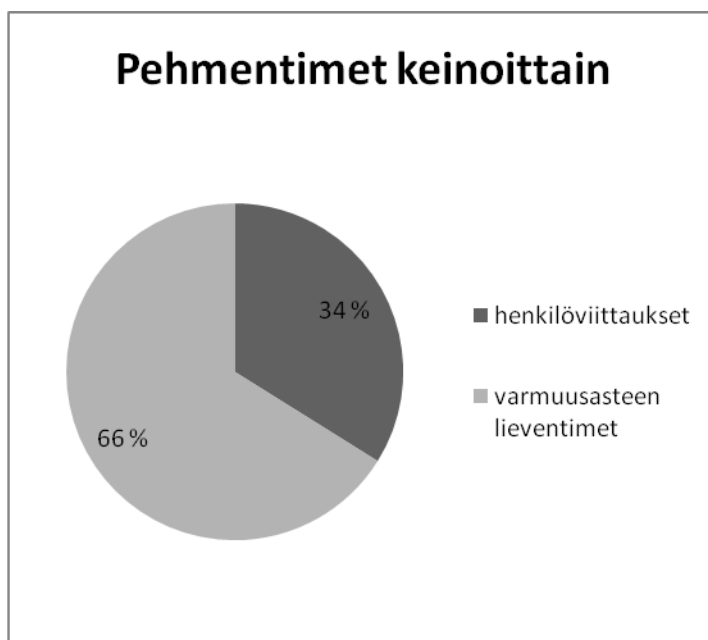
Muut luokat jäävät alle kymmenen prosentin. Lähteen vaatimattomuuteen liittyvää pehmentelyä on 6 prosenttia ilmaisuista, eli 22 pehmentintä. Lähteen kasvotyötä korostavat ilmaiset muodostavat aineiston pehmentimistä 7 prosenttia. Näitä ilmaisia on 23 kappaletta. Kirjoittajan eksplisiittiselle ulospäin suuntautuneelle kasvotyölle jää yhteensä 4 prosenttia. Lähteen kasvoja suojellaan seitsemällä pehmentimellä ja yhteyttä korostetaan niin ikään seitsemällä pehmentimellä.

Luvussa 2.2 olen luetellut pehmentimiksi varmuusasteen lieventämiskeinot, eli varaukset ja rajoittimet sekä henkilöviittaukset. Henkilöviittausten luokkaa edustavat lehtiui-

¹¹ Selitteet alkavat luokasta, jonka prosenttimäärä on 27 ja kiertävät myötäpäivään.

tisgenren diskurssissa toimittajan etäännyttämiseen valjastetut keinot. Niitä ovat turha viittaus, sitaatti-ilmaus, viittauksen pehmentely ja etäännyttävä lähdeviittaus.

Kuviossa 19 olen esittänyt varmuusasteen lieventämiskeinojen ja henkilöviittausten jakaantumisen aineistossa.



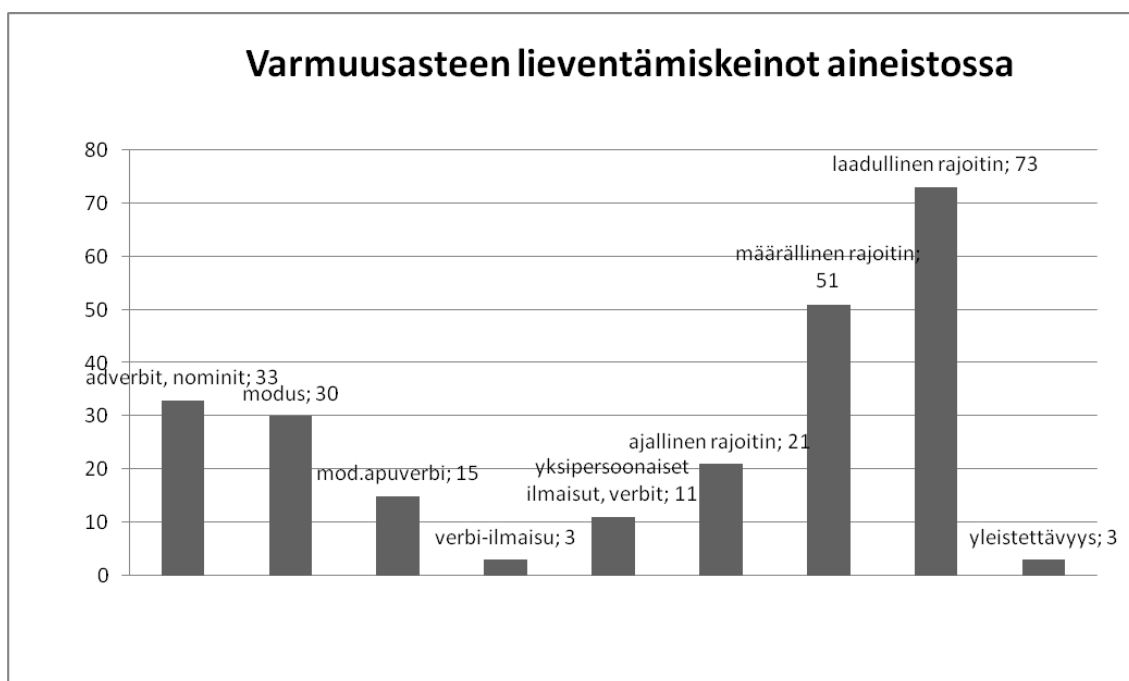
Kuvio 19. Pehmentimet aineistossa keinoittain.

Varmuusasteen lieventämiskeinoja on aineistossa 240, toimittajan etäännyttämiseen liittyviä henkilöviittauksia taas 123. Luvussa 4.3 toin jo esille yleisimpiä tapauksia toimittajan etäännyttämiseen liittyvistä pehmentimistä. Luvuissa 4.5.1 esittelen tarkemmin aineistossa esiintyvät varaukset ja rajoittimet. Lisäksi tarkennan pehmentimien kuvausta päämääräluokittain luvussa 4.5.2.

4.5.1 Varaukset ja rajoittimet aineistossa

Tässä luvussa tarkastelen varmuusasteen lieventimiä tavoiteluokittain. Kuviossa 20 on esitelty varauksien ja rajoittimien jakautuminen aineistossa. Varmuusasteen lieventimistä 148 kappaletta on rajoittimia ja 92 varauksia.

Kuten kuviosta 20 voi havaita, yleisin rajoittimien luokka on yleensä täsmällisyyttä hämärtävä laadulliset rajoittimet. Niitä on aineistossa 73 kappaletta, eli noin puolen 148 rajoittimesta. Laadulliset rajoittimet ovat paitsi määrältään isoin rajoittimien luokka, ne edustavat myös suurinta varmuusasteen lieventämiskeinojen luokkaa aineistossa.



Kuvio 20. Varmuusasteen lieventämiskeinojen jakaantuminen aineistossa.

Laadullisista rajoittamista useimmin käytetyt ilmaisut ovat *noin*, *yli*, *lähes* tai *lähinnä*, *vajaa* ja *vähän* sekä *muun muassa* tai *esimerkiksi*.

- (28) Nyt ennakkoon äänesti **vajaa** 3000 haukiputaalaista. (P6)

Laadullinen rajoitin voi olla myös lukuilmaisuus, kun siinä on epämääräistä aineita.

- (29) Paprikan ystävät saavatkin odotella vielä **nelisen kuukautta**. (K8)

Määrällisiä rajoittimia on 51. Määrällisistä rajoittimista suosituin muoto on *x on osittain y*. Tähän liittyviä ilmaisuja ovat *suurin osa jostakin* tai *osa jostakin*. Lähellä tätä muotoa on *x on pikkusen y*.

- (30) ”**Pikkuisen** on sellainen fiilis, että tavaraa on jo tarpeeksi.” (P2)

Myös *pari* ja *muutama* ovat määrällisissä rajoittimissa yleisiä. Tähän joukkoon kuuluu myös ilmaisu *ei juurikaan*. Rajanveto tämän ilmaisun kuulumisesta määrällisiin rajoittimiin on vaikeaa. Olen luokitellut ilmaisun määrällisiin rajoittimiin, jos sen merkitys on ollut ”paljon”. Muussa tapauksessa olen sijoittanut sen laadullisiin rajoittimiin.

- (31) Stella Vuomaa itseään kiinnostaa käsikirjoituksissa myös pohjoisuuden näkyminen aihevalinnoissa, sitä kun ei nykykirjallisuudessa **liikaa juurikaan** ole näkyvissä. (T10)

Muotoa *tässä tapauksessa x on y* esiintyy aineistoni määrällisissä rajoittimissa vähän. Yleisin tästä alaluokasta oli *moni*-sana tai sen johdannainen.

- (32) ”**Monissa maissa** luovutus hoidetaan Pavlovin menetelmällä, eli koiraa ei rauhoiteta, vaan sille syötetään jatkuvasti namia. (T7)

Samoin muotoa *x on tapaukselle y* on aineistossa harvakseltaan.

- (33) **Useimmalle** kustannuspäätös on kielteinen. (T10)

Ajallisia rajoittimia on 21. Epävarminta ajan ilmaisua *yleensä* esiintyy neljässä tapauksessa, kuten myös hitusen varmempaa *usein*-ilmaisua.

- (34) Poliitiikan tutkija huomauttaa, että ennakkoäänestyksen viimeisenä päivänä on **yleensä** saatu kaikkein korkeimmat luvut. (P2)

Ei aina esiintyy laadullisessa rajoitinryhmässä pari kertaa. Se on ilmaisuista varmin tässä aineistossa. (Ks. Luukka 1992: 110.)

Yleistettävyyttä rajoitetaan kolme kertaa ilmaisulla *jnk:n mielestä* tai *uskon, että*.

- (35) ”Olen ajatellut, että pääministerinä Vanhasta tarvitaan varmasti **ihmisten mielestä** enemmän kuin presidenttinä.” (P8)

Aineistoni 92 varausta jakautuvat viiteen pääluokkaan: adverbit ja nominit, modukset, modaaliset apuverbit, yksipersonaiset ilmaisut sekä mentaaliset verbit. Olen yhdistänyt adverbien, adjektiivien ja substantiivien ryhmän adverbit ja nominit –nimiseksi, koska vain adverbejä on tutkimuksen kannalta merkittävä määrä. Adverbejä on 27 kappaletta, adjektiivivia viisi ja substantiiveja yksi. Yhteensä tässä luokassa on siis 33 pehmenintä. Adverbeistä yleisin on *varmasti*-ilmaisua. Adjektiiveista esille nousevat ilmaisut *todennäköinen* ja *epätodennäköinen*.

- (36) ”Media **ei varmasti** jätä yhtäkään tilattua mittausta julkaisematta. [...]” (P10)

- (37) Matti Niskanen pitää **epätodennäköisenä** sitä, ettei maapallon lisäksi missään maailmankaikkeuden sadoista planeetoista esiintyisi elämää. (T8)

Aineistossani on myös ilmaisuja *tuskin* ja *ehkä*. *Mahdollinen* on aineiston ainoa substantiivi, tosin adverbeissa on samasta kannasta johdetut *mahdollisesti* ja *mahdollista*.

- (38) Se on haus Kempaa, mutta siinä **ei ehkä** opi niin paljon. (T5)
- (39) Tässä vaiheessa voisi olla **mahdollista**, että jouduttaisiin antamaan ko-koontumiskieltoja. (K3)

Modukset jakautuva konditionaaliin ja potentiaaliin. Konditionaalia on 27 ja potentiaalia 3 kappaletta. Konditionaalia esiintyy aineistossa saman verran kuin adverbejä. Sitä käytetään aineistossa hyvin selvästi osoittamaan arviota tai skenaariota asiasta, josta ei voida olla vielä varma.

- (40) Haukipudas jättäytyi pois Oulun seudun kuntien yhteisestä ympäristötoimesta, mikä **olisi mahdollisesti** helpottanut erilaisten ympäristölupien käsittelyä. (K6)

Konditionaalien ympärille kasaantuu helposti useampi pehmennin. Näin oli jopa kymmenessä tapauksessa 27:stä.

Modaalisia apuverbejä on 15 kappaletta. Verbien *voida* ja *saattaa* lisäksi laskin tähän luokkaan ilmaisut *pyrkii* ja *alkaa olla*. Tässä tapauksessa niiden merkitys sama kuin *saattaa*-verbillä.

- (41) "**Ehkä** 30–35 prosentissa kotitalouksissa **alkaa olla** jo ainakin yksi digiboksi." (K7)

Aineistossa on myös 11 yksipersonaista verbi-ilmaisua. Ne ovat tyyppiä *näyttää*, *siltä että* tai *tuntuu siltä, että*. Olen laskenut tähän ryhmään myös ilmaisut *näyttää* ja *tuntuu*.

- (42) "**Näyttää siltä**, että porvarillinen ehdokas ei pysty ikinä yksinään nousemaan presidentiksi, joten tällainen yhteistyö on ainoa mahdollisuus." (P8)

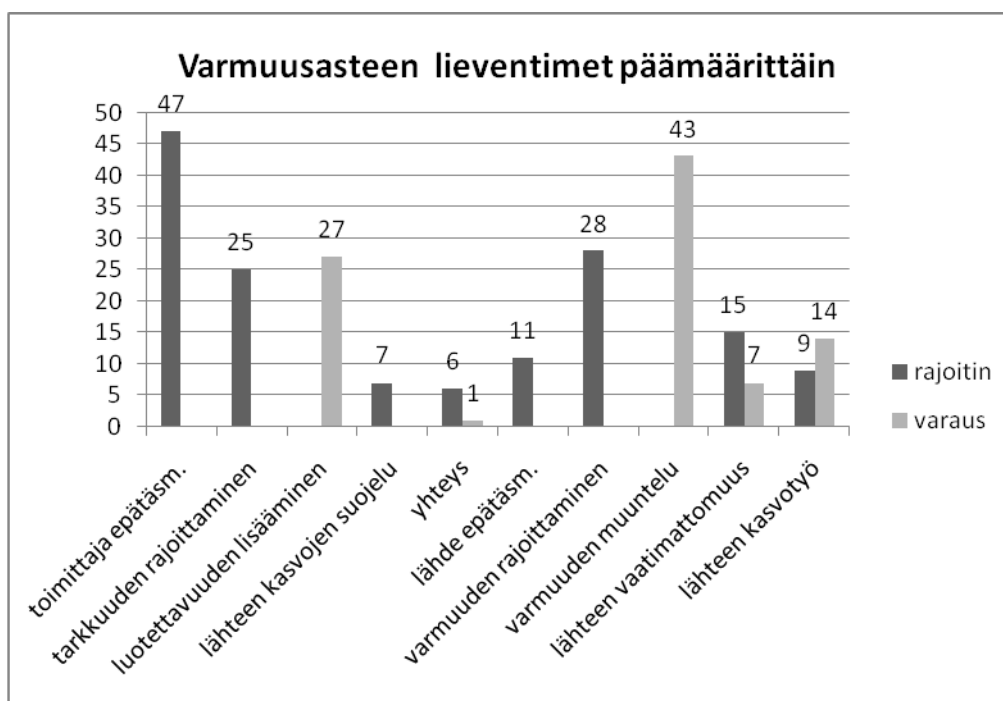
Mentaalisten verbien luokkaan olen sijoittanut selvästi varaukselliset verbit, jotka eivät liity toimittajan eksplisiittiseen etäännyttämiseen.

(43) Lintuinfluenssaepidemian uhkaa **pidetään** vielä olemattomana. (K3)

Yleensä ne ovat passiivissa, mutta eivät häivyttä lähdeä, koska lähde käy ilmi aikaisemmin tai myöhemmin tekstistä.

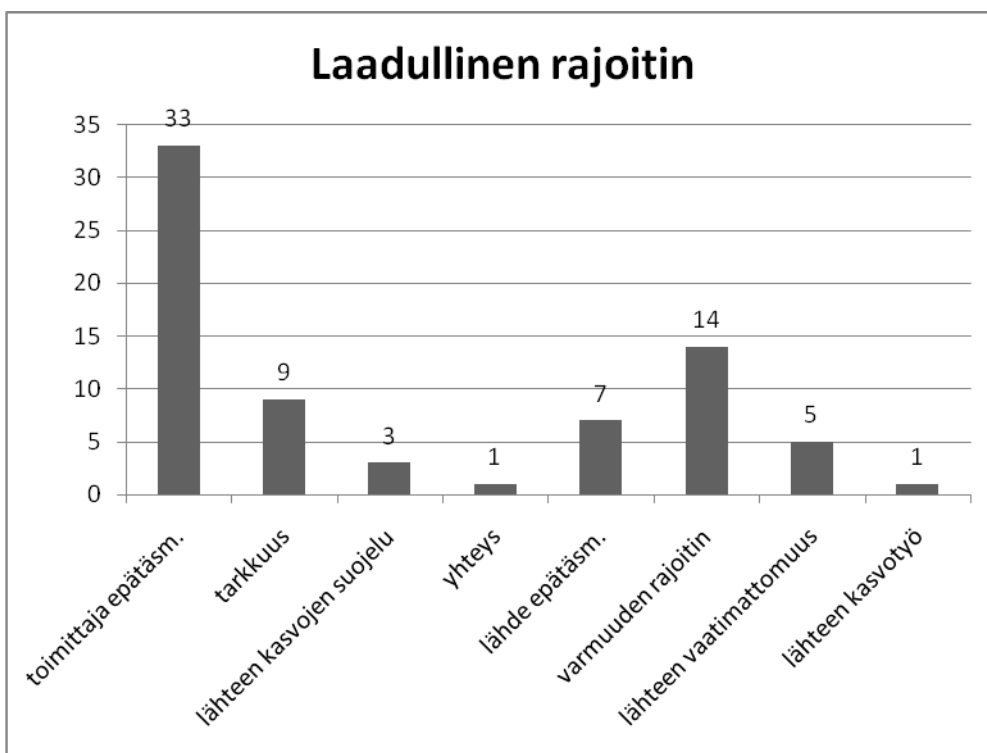
4.5.2 Pehmentimet eri päämäärätyypeissä

Varmuusasteen lieventely jakautuu päämäärittäin karkeasti siten, että rajoittimia käytetään suurimmaksi osaksi kerronnassa, varauksia lähteen lausunnoissa. Tämän voi jo todeta kuviosta 21.



Kuvio 21. Varmuusasteen lieventämiskeinot päämääräluokittain

Kuviossa 22 on esitetty laadullisten rajoittimien jakaantuminen eri tavoiteluokissa. Eniten laadullisia rajoittimia on toimittajan kerrontaan liittyvässä, tarkoituksellisesti epä-täsmällisessä pehmentelyssä. Toiseksi eniten laadullisia rajoittimia on lähteen varmuuden rajoittamiseen liittyvässä luokassa. Laadulliset rajoittimet näyttävätkin pääosin keskittyneen toimittajan täsmällisyysuuntautuneeseen tavoiteluokkaan.



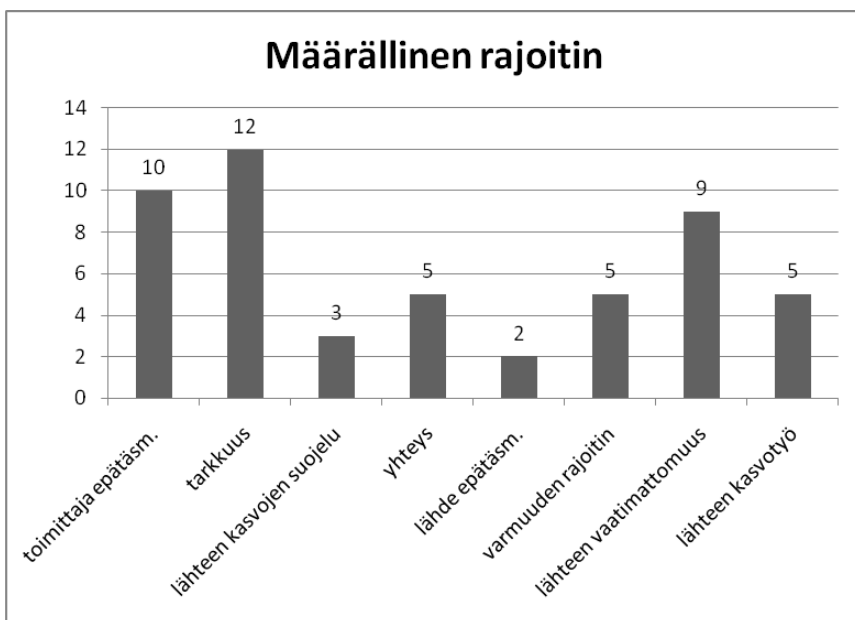
Kuvio 22. Laadulliset rajoittimet päämääräluokittain.

Hyland (1998) on luokitellut neljä eri voimakkuusastetta, joilla rajoittimet (*downtoner*) heikentää lauseen verbin voimaa. Luokkia ovat heikko (*slight effect*), suurehko (*increased lowering effect*), huomattava (*considerable effect*) ja likimääräistävä (*approximation to force*)¹². Ilmaisut, kuten *suunnilleen (approximately)*, *laajasti (broadly)* tai *yleensä (generally)* voivat myös kertoa, millä tasolla väite on yleistettävissä. (Emt. 139.)

¹² Suomennotset HH.

Laadullisten rajoittimien pehmentävä voima näyttäisi Hylandin (1998) luokittelun mukaan olevan heikko tai likimääräistävä. (emt. 139). Luukka (1992) näkee, että laadullisten rajoittimien avulla vältetään ottamasta kantaa ilmauksen varmuusasteeseen. Ilmaisusta jätetään avoimeksi ja vastuu sen tulkinnasta lukijalle (Emt. 108.) Kuviossa 22 voidaan päätellä, että lehti uutisgenressä toimittaja siis pyöristelee lukuja tai jättää ottamatta kantaa ilmaisun varmuusasteeseen selvästi useammin kuin lähde.

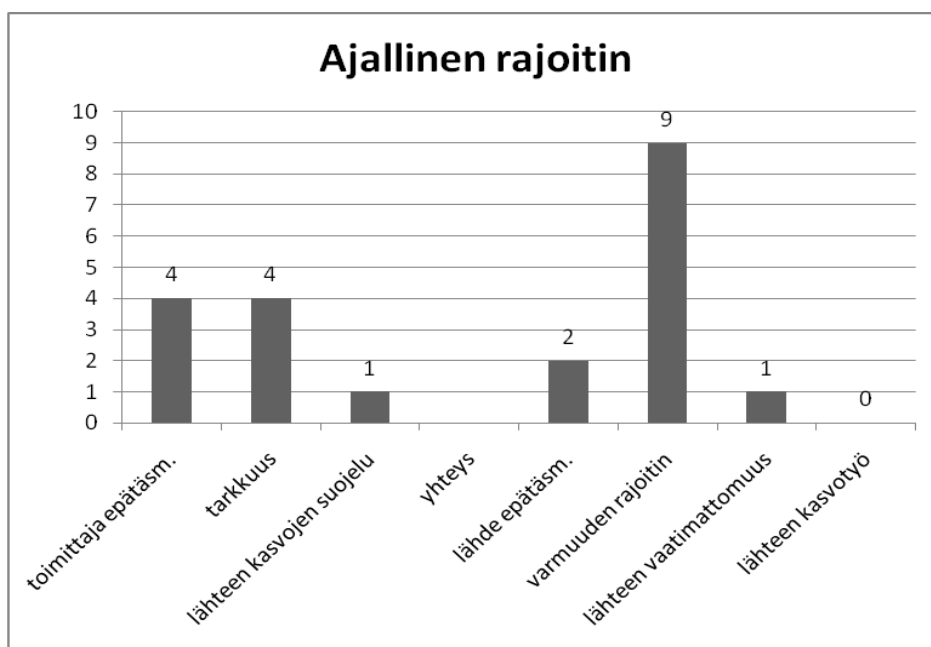
Määrälliset rajoittimet on esitetty taulukossa 23. Niitä on eniten täsmällisyysuuntautuneen pehmentelyn luokassa. Suurin osa määrällisistä rajoittimista sijoittuu joko kerronnan tarkkuuden rajoittamiseen tai tarkoituksellisesti epätasallisten ilmaisujen luokkaan.



Kuvio 23. Määrälliset rajoittimet päämääräluokittain.

Aineistossani esiintyvät määrälliset rajoittimet ovat pyöristävältä vaikutukseltaan lähellä laadullista rajoitinta. Lähteen varmuuden rajoittimissa ilmaisuja on kolmanneksi eniten, yhdeksän. Sen jälkeen tulee tasaisesti kolme luokkaa, joissa on viisi havaintoa kussakin. Nämä ovat lähteen varmuuden rajoittaminen, toimittajan ja lukijan yhteys sekä lähteen kasvotyö kolmatta osapuolta kohtaan. Kuviosta 23 voidaan havaita, että määrällisten rajoittimien hajonta aineistossa on tasaisempi kuin laadullisten rajoittimien kohdalla.

Ajallisia rajoittimia on aineistossa vähän muihin rajoittimiin verrattuna. Kuviossa 24 on esitetty laadullisten rajoittimien jakautuminen päämäärittäin. Niitä on käytetty eniten lähteen varmuuden rajoittamisessa, yhdeksän kappaletta.

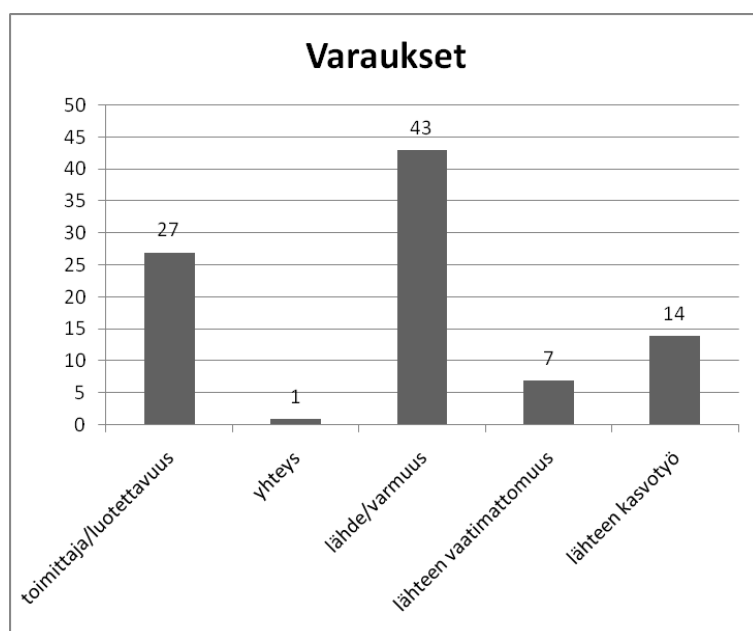


Kuvio 24. Ajalliset rajoittimet päämääriluokittain.

Luukka (1992) näkee, että sekä ajalliset että määrälliset rajoittimet liittyvät frekvenssin, eli jonkin asian esiintymistaajuuden rajoittamiseen. Ajallisilla rajoittimilla voidaan

myös ilmaista tilanteen mahdollista muuttumista tulevaisuudessa (Zuck & Zuck 1985: 174). Ajallisten rajoittimien epävarmentava vaikutus on pienempi kuin määrällisten rajoittimien. (Emt. 108, 118). Hylandin (1998) luokittelussa ajallisia rajoittimia vastaavat ilmaisut kuuluvat verbin voiman heikkoon ja huomattavaan pehmentelyyn (emt. 139). Ajallisilla rajoittimilla on siis erilaisia epävarmuusasteita (ks. Luukka 1992: 110). Määrällisten rajoittimien ilmaisua lieventävä voima on suurehko. (Hyland 1998: 139). Tämä perusteella katson, että määrälliset ja ajalliset rajoittimet ovat voimakkuudeltaan samankaltaisia. Varsinaisia yleistettävyyden rajoittimia on aineistossa vain kolme. Ne sijoittuvat lähteen kasvotyön luokkaan.

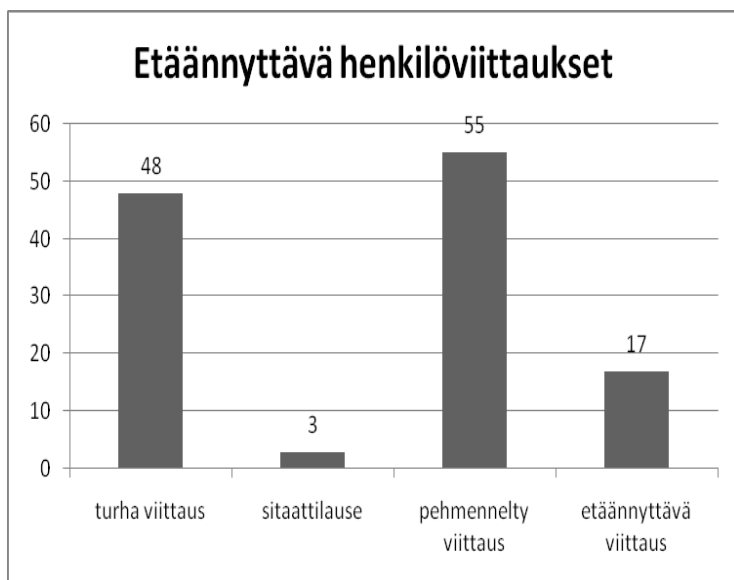
Kuviossa 25 on esitetty varaukset päämääräluokittain.



Kuvio 25. Varaukset aineistossa päämääräluokittain.

Kuviossa 25 varaukset ovat keskittyneet lähteen varmuutta muunteleviin varauksiin eli tietosuuntautuneeseen pehmentelyyn. Tässä päämääräluokassa varauksia on 43 kappaletta. Toimittaja pehmentelee luotettavuutta jopa kolmanneksen vähemmän kuin lähde varmuutta. Täsmällisyysuuntauneita pehmentimiä on aineistossa 23 kappaletta. Varauksia on käytetty myös, kun lähde on tehnyt kasvotyötä muita kohtaan tai tuonut esille vaatimattomuuttaan. Kasvotyöhön on käytetty 14 varausta ja lähteen vaatimattomuuteen 7.

Kuviossa 26 on esitetty ne pehmentimet, jotka toimivat aineistossa toimittajan etäännyttämisen keinoina. Näistä pehmentimistä suosituinta on ollut lähteeseen viittaaminen, jota on käytetty 55 kertaa. Turhaa viittaamista on lähes yhtä paljon, 48 kappaletta. Etäännyttävää viittausta on käytetty harvakseltaan, 17 kertaa. Sitaattilause on käytetty vain kolme kertaa.



Kuvio 26. Toimittajaa etäännyttävä henkilöviittaukset aineistossa.

Kuten jo luvussa 4.3.2 esitin, kuvion 26 toimittajaa etäännyttävät pehmentimet liittyvät aineiston tutkimiseen luodussa mallissa henkilöviittauksiin

4.6 Diskurssikäytännöt pehmentelyssä

Taulukossa 6 on esitetty tämän tutkimuksen malli pehmentelyn rakentumisesta suomenkielisessä lehti uutisgenressä. Siinä on lueteltu ensin pehmentelyn päämääräluokat, sitten niille ominaiset pehmentimet ja viimeisenä pehmentelyyn liittyvät vuorovaikutukselliset päämäärät. Vuorovaikutuksellisten päämäärien toteuttamiseen liittyvät eri pehmentelyn ilmentymät olen kursivoinut taulukosta 6.

Täsmällisyysuuntautuneessa pehmentelyssä käytetään tyypillisesti laadullisia rajoittimia eli *noin*, *yli* ja *lähes* -ilmaisuja. Niitä käytetään varsinkin tarkoituksellisen epätäsmällisyyden ilmaisuun. Tämä kertoo toimittajan ajan ja tilan puutteesta, jolloin lukuja on helppo pyöristää. Määrällisiä rajoittimia esiintyy eniten tarkkuuden rajoittamisen luokassa. Yleisiä ovat *pari* ja *muutama*, jotka ovat pehmentelyteholtaan lähellä epämääräisiä laadullisia rajoittimia. Täten toimittajan kerrontaan liittyvät rajoittimet viittaavat lähettä useammin epätäsmällisyyden ilmaisuun ja näin tietojen paikkaukseen. Toimittajan etäännyttämiseen liittyvissä henkilöviittauksissa on tarkoitus tuoda esille lähteen tiedollinen ja toiminnallinen rooli tekstissä, ja toisaalta taas vähentää toimittajan läsnäoloa. Näin toimittaja suojautuu arvostelulta. (ks. luvut 4.3.2 ja 4.4.)

Ajallisista rajoittimista hienoinen enemmistö esiintyy lähteen lausunnoissa. Aineistossa ajallisten rajoittimien tehtävän onkin suurimmaksi osaksi yleistettävyyden tason kaventaminen (ks. luku 4.5.1). Tätä vahvistaa havainto, että lähteen kasvotyön luokkaan liittyvät aineiston ainoat yleistettävyyden rajoittimet (ks. Luukka 1992: 108). Lähteen tietoon suuntautuvassa pehmentelyssä käytetään myös varauksia enemmän kuin täsmällisyysuuntautuneessa pehmentelyssä. Varausten, etenkin yksipersoonaisien ilmaisujen käyttö on näkyvää myös lähteen vaatimattomuuden luokassa. Luukka (1992: 112) kat-

soo, että varaukset ovat lievennysteholtaan suurempia kuin rajoittimet. Varaukset siis etäännyttävät väitteen esittäjää sanomastaan enemmän kuin rajoittimet.

Taulukko 6. Pehmentely suomenkielisessä lehti uutisgenressä.

PÄÄMÄÄRÄLUOKKA	PEHMENTIMET	VUOROVAIKUTUKSELLINEN PÄÄMÄÄRÄ
1 Täsmällisyysuuntautunut		tarkoituksellinen epätäsmällisyys, tietojen paikkaus, arvostelulta suojautuminen
1.1 tarkoituksellinen epätäsmällisyys	laadullinen ja määrällinen rajoitin	<i>rajallinen tila lehdessä</i>
1.2 tarkkuuden rajoittaminen	määrällinen rajoitin	<i>tarkkuuden lisääminen tai vähentäminen, yleistettävyyden vähentäminen</i>
1.3 varmuuden muuntelu	varaukset	<i>tarkkuuden lisääminen tai vähentäminen, yleistettävyyden vähentäminen, mielipiteen esittäminen</i>
2 Toimittajasuuntautunut		arvostelulta suojautuminen
2.1 toimittajan etäännyttäminen	henkilöviittauksen keinot: turha viittaus, sitaatti-ilmaus, viittauksen pehmentely, etäännyttävä lähdeviittaus	
3 Lähde- ja lukijasuuntautunut		arvostelulta suojautuminen, mielipiteen esittäminen, lähteen miellyttäminen, lukijan miellyttäminen
3.1 pehmentely lähteen lausunnoissa		
3.1.1 tietoon suuntautuva pehmentely		
3.1.1.1 epätäsmällisyys	rajoittimet	<i>tarkempi tieto ei tarpeen</i>
3.1.1.2 varmuuden rajoittaminen	ajalliset rajoittimet	<i>yleistettävyyden vähentäminen, tarkkuuden lisääminen tai vähentäminen</i>
3.1.1.3 varmuuden muuntelu	varaukset	<i>yleistettävyyden vähentäminen, tarkkuuden lisääminen tai vähentäminen, arvioksi tai mielipiteeksi osoittaminen</i>
3.1.2. lähteen vaatimattomuus	yksipersonaiset ilmaisut	<i>lähteen kasvojen suojelu</i>
3.1.3 lähteen kasvotyö	yleistettävyyden rajoittimet	<i>lähteen kasvotyö</i>
3.2 lähteen kasvojen suojelu	rajoittimet	<i>toimittajan kasvotyö</i>
3.3 yhteys	rajoittimet	<i>lukijan miellyttäminen</i>

Voidaan siis ajatella, että lähteen lausunnot ovat epävarmempia ja asenteellisempia kuin toimittajan suora kerronta. Koska lähteen lausunnoissa esittämät ilmaisut ovat epävarmempia kuin toimittajan kerronnassaan esittämät, voidaan myös ajatella, että toimittajalla on mahdollisuus tuoda mielipiteitä esille viittaamalla lähteen puheeseen. Toimittajan harjoittama lähteen kasvojen suojeluun sekä toimittajan ja lukijan yhteyden luontiin käytetään pääasiassa rajoittimia. Niiden pehmentävä vaikutus liittyy lähteen ja lukijan miellyttämiseen.

5 PÄÄTELMÄT

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, millaista pehmentelyä suomenkielisessä lehti uutisgenressä käytetään. Tarkastelin sekä pehmentelyn roolia diskurssiyhteisössä että pehmentelyn päämääriä ja keinoja. Tämän tarkastelun pohjalta loin suomenkielisen lehti uutisgenren pehmentelyyn liittyvän pehmentelyn luokittelun. Oletin, että lehti uutisgenren pehmentely eroaa tieteellisestä pehmentelystä. Täten tieteelliseen pehmentelyyn luotu malli ei sopinut suoraan tämän tutkimuksen tarpeisiin. Koska suomenkielistä lehti uutisgenren diskurssia on tutkittu hyvin vähän, rakensin hypoteesini englanninkielisen lehti uutisgenren diskurssista tehdyn tutkimuksen varaan (Zuck & Zuck 1985: 172–180). Hypoteesini oli, että lehti uutisgenren suomenkielisessä pehmentelyssä päämäärät ovat tarkkuuden vaikutelman lisääminen, väitteen arviovastuun siirtäminen lähteelle ja kirjoittajan häivyttäminen tekstistä.

Tutkin lehti uutisgenren pehmentelyä sanomalehti Kalevan 30 pääjutusta ajalta 10.–19.1.2006. Niistä 10 oli *Kotimaa*-osastolta, 10 *Politiikka*-osastolta ja 10 *Tänään*-osastolta. *Kotimaa*-osaston jutut edustivat kovia uutisia, *Politiikka*-osaston taas erikoisalojen uutisia. *Tänään*-osaston jutut kuuluivat featureartikkeleihin. Koska Kaleva on valtakunnallisestikin tunnettu maakuntalehti, tein tutkimuksessani koko lehti uutisgenreä koskevia yleistyksiä.

Pehmentelyllä näyttäisi olevan keskeinen rooli journalistisessa diskurssiyhteisössä. Tämä perustuu ajatukseen, että diskurssiyhteisössä viestinnällä on merkittävä yhteiskunnallinen asema (Heinonen 1996: 88). Viestintä on tärkeä myös toimittajalle ammattilaisena ja lähteelle tietojen kertojana (Shoemaker & Reese 1996: 105–106, 137). Luukka (1995: 96) näkee, että pehmentelyä käytetään nimenomaan yhteisön eettisten pelisääntöjen ja vuorovaikutuksellisten sääntöjen yhteensovittamiseen. Esimerkiksi tieteellisessä diskurssiyhteisössä kritiikin esittäminen vaatii kohteliaisuutta.

Hypoteeseista tutkimuksessani vahvistuivat tarkkuuden vaikutelman lisääminen ja väitteen arviiovastuun siirtäminen lähteelle. Tämän lisäksi eräs keskeinen päämäärä on mielipiteiden esittäminen. Aineiston jaoin kolmeen päämääräluokkaan ja niiden alaluokkiin. Päämääräluokkia ovat tietojen paikkaamiseen liittyvä täsmällisyssuuntautunut luokka, toimittajan etäännyttämiseen liittyvä toimittajasuuntautunut pehmentely sekä lähde- ja lukijasuuntautunut pehmentely. Ensimmäiseen luokkaan laskin toimittajan keronnassaan käyttämät pehmentelyn keinot. Toisessa luokassa pehmentelyn keinoja ovat toimittajan käyttämät lähdeviittaukset. Lähde- ja lukijasuuntautunut luokka sisälsi ne pehmentelyn lähteen lausunnoissa eli lähteen sitaateissa ja suorissa referaateissa. Tähän luokkaan kuuluivat myös toimittajan keinot suojella lähteen kasvoja ja luoda yhteyttä lukijaan.

Täsmällisyssuuntautunut luokan vuorovaikutuksellisen päämääränä näyttäisi olevan tarkoituksellinen epätäsmällisyys. Luokassa oli pehmentelyä, joka viittasi enemmän kiireeseen ja tilan puutteeseen kuin toimittajan epävarmuuteen. (ks. Zuck & Zuck 1985: 174). Tosin myös tietojen paikkaus ja arvostelulta suojautuminen nousivat esiin tässä luokassa. Journalismin eettisten pelisääntöjen mukaan toimittajan on tarkastettava saamansa tiedot. Koska tietoja ei aina voi aikarajojen vuoksi tarkastaa tai ne jäävät puuttumaan, on käytettävä pehmentelyä. Täsmällisyssuuntautuneessa luokassa on kyse ennen kaikkea tarkkuuden vaikutelman lisäämisestä. (Emt. 172.)

Toimittajasuuntautunut pehmentely liittyy arvostelun välttämiseen. Aineistosta nousi esille sellaisia henkilöviittausten keinoja, joiden voidaan nähdä siirtävän toimittajalta arviiovastuuta lähteelle. Samalla kirjoittaja häivytti itseään tekstistä. Tässä tutkimuksessa ei ole kirjoittajan häivyttämiselle omaa luokkaa Zuckin ja Zuckin (1985: 174–176) tapaan, sillä olen rajannut tutkimuksesta pois henkilön häivyttämiseen viittaavat passivit. Vaikka toimittajasuuntautunut pehmentelyssä tarkoitus on häivyttää kirjoittajaa, tämä tehdään tuomalla vastaanottaja esiin. Täten toimittajasuuntautunut luokka viittaa hypoteeseissa esitettyyn arvovastuun lähteelle siirtämisen päämäärään (emt. 1985: 174).

Lähde- ja lukijasuuntautuneessa luokassa oli useampia pehmentelyn päämääriä. Lähteen lausuntoa pehmentelevisissä luokissa päämäärät liittyivät niin toimittajan että lähteen kasvoihin. Lausunnoissa oleva pehmentely suojaa kumpaakin ryhmää arvostelulta ja antaa mahdollisuuden mielipiteen esittämiseen. Lähteen lausuntoa pehmentelevien luokkien lisäksi aineistosta nousi kaksi toimittajan eksplisiittistä kasvotyötä ilmentävää luokkaa, jossa toimittaja käytti pehmentelyä lähteen ja lukijan miellyttämiseen. Nimesin ne lähteen kasvojen suojelemiseksi sekä toimittajan ja lukijan yhteyden korostamiseksi.

Lähteen lausunnoissa olevalla pehmentely viittaa lähteen haluun välttää liiallista yleis-
tämistä tai mielipiteiden ja arvioiden osoittamiseen. Lähde pehmenteleä myös epävarmuuttaan tarkemman tiedon puuttuessa. Tämän luokan nimesin tietoon suuntautuvaksi pehmentelyksi. Lähde voi pehmentelyllä myös osoittaa vaatimattomuutta tai olla eksplisiittisesti kohtelias kolmatta osapuolta kohtaan. Nämä lähteen lausunnoissa esiintyneet pehmentelyluokat nimesin lähteen vaatimattomuudeksi ja lähteen kasvotyöksi. Tutkimukseni oletuksista lähteen omia kasvoja suojeleva pehmentely liittyy siis tarkkuuden vaikutelman antamiseen. Sillä on myös mielipiteiden esittämiseen tähtäävä päämäärä.

Katsoin, että lähde käyttää tietoisesti pehmentelyä omissa kommentissaan. Toimittaja suojautuu arvostelulta siteeraamalla lähdeä oikein, eli sisällyttäessään lähteen väitteisiin tämän pehmentelyn. Lähteet ovat tarkkoja lausumastaan ja turvautuvat jopa pakko-keinoihin virheen huomattessaan (Luostarinen 1996: 24). Näin sitaateissa käytetty pehmentely liittyy tarkkuuden vaikutelman antamiseen. Lähteen lausunnoissa pehmentettiin enemmän epävarmuutta ja asenteita kuin toimittajan kerrontaan liittyvässä täsmällisyysuuntautuneessa pehmentelyssä. Kun lähteen lausuma on epävarmempaa kuin toimittajan kerronta, voi toimittaja esittää välillisesti asenteitaan valitsemalla lähteen kommentista tekstiinsä sopivimmat. Esimerkiksi Tuchman (1978:90–91) näkee, että sitaattien käyttö on myös yksi keino toimittajan mielipiteiden esittämiseen. Hypoteeseissa mielipiteiden esittämistä ei ole lueteltu.

Pehmentimet luokittelin Luukan (1995: 32–44) mukaan varmuusasteen lieventämiskeinoiksi ja henkilöviittauksiksi. Aineistosta nousseet havainnot tukivat näitä luokkia. Väitteen varmuusastetta lievennetään, kun halutaan olla tarkoituksellisesti epätäsmällisiä tai osoittaa mielipidettä tai tarkkuutta tiedon puutteen vuoksi. Varaukset ja rajoittimet liittyivät myös kirjoittajan tai lähteen tekemään kasvotyöhön. Varmuusasteen lieventämiskeinoja ovat ilmaisun epävarmuuteen liittyvät varaukset ja rajoittimet. Henkilöviittausten alaluokat nimesin uudelleen, jotta ne kuvaisivat paremmin suomenkielistä lehti uutisgenreä. Tässä tutkimuksessa henkilöviittausten luokkaa edustivat turha viittaus, sitaatti-ilmaus, viittauksen pehmentely ja etäännyttävä lähdeviittaus. Ne kaikki liittyvät toimittajan tapaan viitata lähteen lausuntoihin.

Kaiken kaikkiaan lehti uutisgenren diskurssissa suojellaan eniten toimittajan kasvoja. Reilut puolet, 61 prosenttia pehmentimistä sijoittuvat sisältösuuntautuneeseen päämääräluokkaan. Eniten pehmentimiä käytettiin toimittajan etäännyttämiseen ja heti sen jälkeen tuli toimittajan täsmällisyyteen suuntautuvaan pehmentelyyn. Kolmanneksi eniten pehmeneltiin lähteen tietoja, epävarmuutta ja mielipiteitä tietosuuntautuneessa luokassa.

Zuck ja Zuck (1985) näkevät, että lehti uutisgenren pehmentelyssä tärkein päämäärä on juuri toimittajan ja hänen väitteidensä suojaaminen arvostelulta. He pitävät tärkeänä myös lähteen kasvoihin suuntautuvaa kohteliaisuutta. Tosin heidän luokittelussaan ei erotella erikseen lähteen väitteisiin liittyvää pehmentelyä, ainoastaan arviovastuun siirtäminen lähteelle ja lähteen häivyttämiseen liittyvä pehmentely. (Emt. 172–174) Tästä tutkimuksessa taas lähteen häivyttäminen suljettiin pois luokittelusta havaintojen puuttumisen vuoksi.

Menetelmäni koostui neljästä osasta. Pehmentelyn roolin sain selville pohtimalla viestinnän merkitystä diskurssiyhteisössä. Samalla kuvasin niitä eettisiä ja vuorovaikutuk-

sen sääntöjä, jotka journalistisessa diskurssiyhteisössä liittyvät pehmentelyyn. Sen jälkeen loin kuvauksen pehmentelystä suomenkielisessä lehtiutisgenressä kolmen portaan kautta.

Ensimmäisessä portaassa loin lehtiutisgenren pehmentelyn päämäärien ja pehmentimien alustava mallit tieteellistä diskurssia ja englanninkielistä lehtiutisgenreä edustavan teorian pohjalta. Alustavien mallit oli tarkoitettu aineiston luokitteluun. Tutkin aineistoani kylläntymismenetelmän avulla. Se jakautui kahteen 15 jutun osaan, joista toista käytin oman mallin luomiseen ja toista havaintojen vahvistamiseen.

Toisessa portaassa tarkastelin aineistostani pehmentelyn päämääriä ja pehmentimiä ensimmäisen portaan mallien mukaan. Samalla vertasin aineistoani journalistisen diskurssiyhteisön eettisiin ja vuorovaikutuksellisiin sääntöihin. Kolmannessa portaassa vahvistin havainnot aineistoni toisen osan avulla. Lähtökohtani diskurssin tutkimiseen oli funktionaalinen, jolloin käsittelin kielen muotoja sen päämäärästä käsin.

Menetelmässäni on joitakin rajoitteita. Havainnot keskittyvät lähinnä kolmeen luokkaan: täsmällisyysuuntautuneeseen, toimittajasuuntautuneeseen ja lähteen lausuntojen pehmentelyissä tietoon suuntautuvan pehmentelyn luokkaan. Lähteen vaatimattomuus, lähteen kasvotyö, lähteen kasvojen suojelu ja yhteyden korostaminen -luokissa havainnot olivat melko yksittäisiä. Etenkin kahdessa viimeksi mainitussa havaittuja ilmaisuja oli seitsemän kummassakin. Siksi mallini ei ole täydellinen, vaan kaipaisi luokkien yhdistämistä. Luokittelun selkeyttäminen olisikin eräs jatkotutkimuksen aihe.

Pehmentelyä aineistossani oli noin 17,5 prosentissa kaikista ilmaisuista. Luukan vuoden 1995 tutkimuksessa tieteellisen diskurssin ilmaisuista jopa 33 prosenttia oli pehmentetty. Kolme vuotta aikaisemmin tehdyssä tutkimuksessa havaintojen määrä oli 29 prosenttia. Lehtiutisgenressä pehmentelyä on siis vähemmän kuin tieteellisessä diskurssissa. Luomani luokittelu ei ole yhtenäinen tieteellisen diskurssin pehmentelyn tutkimiseen

laadittujen mallien kanssa. Näin tieteellisen diskurssin ja lehtiutisgenren diskurssin vertaaminen on lähinnä suuntaa antavaa.

Tämän tutkimuksen näkökulma on melko subjektiivinen, sillä luomani malli perustuu aikaisemman teorian lisäksi omiin havaintoihini. Hyland (1998), Varttala (2000) ja Luukka (1992; 1995) ovat omissa tutkimuksissaan käyttäneet pehmentelyn tunnistamisessa informantteja. Nämä informantit ovat olleet alansa asiantuntijoita. Tässä tutkimuksessa informantit on jätetty työn laajuuden rajaamiseksi pois. Olenkin vahvistanut journalistisen diskurssiyhteisön kuvauksesta saamiani viestinnällisiä päämääriä aineistoni kautta. Jatkossa voisikin tutkia, kuinka tosielämän journalistit näkevät pehmentelyn roolin lehtiutisgenren diskurssissa ja siihen vaikuttavat tekijät ympäröivässä yhteisössä.

LÄHTEET

- Bell, Allan (1991). *The Language of the News Media*. Oxford & Cambridge: Blackwell.
- Berkenkotter, Carol & Thomas N. Huckin (1993). Rethinking Genre From a Sociocognitive Perspective. *Written Communication* 10: 4, 475–509.
- Bhatia, Vijay K. (2004). *Worlds of Written Discourse. A Genre-based View*. Advances in Applied Linguistics. London etc.: Continuum.
- Biber Douglas & Susan Conrad (2003). Adverbial marking of stance in speech and writing. In: *Evaluation in text. Authorial stance and the construction of discourse*, 56–73. Ed. Hunston, Susan & Geoff Thompson. Oxford etc. Oxford University Press. 2nd fixed edition.
- Brown, Penelope & Stephen Levinson (1994). *Politeness: Some universal language usage*. Cambridge, etc.: Cambridge University Press.
- Bruun, Mikko, Ilkka Koskimies & Ilkka Tervonen (1989). *Uutisoppikirja*. Helsinki: Tammi.
- Bybee Joan, Revere Perkins & William Pagliuca (1994). *The Evolution of Grammar. Tense, aspect and modality in the languages of the world*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Clemen, Gudrun (1997). The Concept of Hedging: Origins, Approaches and Definitions. In: *Hedging and discourse. Approaches to the Analysis of a Pragmatic Phenomenon in Academic Texts*, 235–248. Ed. Markkanen, Raija & Hartmut Schröder. Berlin etc.: Walter de Gruyter.
- Crismore, Avon, Raija Markkanen & Margaret S. Steffensen (1993). Metadiscourse in Persuasive Writing. A Study of Texts Written by American and Finnish University Students. *Written Communication* 10:1, 39–71.
- van Dijk, Teun A. (1988). *News as discourse*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- van Dijk, Teun A (1993). Principles of critical discourse analysis. *Discourse & Society* 4: 2, 249–283.

- Eskola, Jari & Juha Suoranta (1998). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Jyväskylä: Vastapaino.
- Fairclough, Norman (1989). *Language and Power*. London: Longman.
- Fairclough, Norman (2003). *Analysing Discourse. Textual Analysis for Social Research*. London etc.: Routledge.
- Grabe, William & Robert B. Kaplan (1997). On the Writing of Science and the Science of Writing: Hedging in Science Text and Elsewhere. In: *Hedging and discourse. Approaches to the Analysis of a Pragmatic Phenomenon in Academic Texts*, 151 – 167. Ed. Markkanen, Raija & Hartmut Schröder. Berlin etc.: Walter de Gruyter.
- Hakulinen, Auli & Fred Karlsson (1995). *Nykysuomen lauseoppia*. Kolmas muuttamaton painos. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Hakulinen, Auli, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen, Irja Alho (2005). *Suomen iso kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Halliday M.A.K (1978). *Language as social semiotic. The social interpretation of language and meaning*. London: Edward Arnold Publishers.
- Halliday, M.A.K & Ruqiyah Hasan (1989). *Language, context and text: aspects of language in social-semiotic perspective*. Oxford etc.: Oxford University Press.
- Heikkilä Heikki (2001). *Ohut ja vankka journalismi. Kansalaisuus suomalaisen uutisjournalismin käytännöissä 1990-luvulla*. Tampere: Tampereen yliopistopaino.
- Heinonen, Ari (1996). Ihanteet ja arki – journalistinen itsekritiikki. Teoksessa: *Sopulisilppuri. Mediakritiikin näkökulmia*, 87–104. Toim. Heikki Luostarinen, Ulla-maija Kivikuru ja Merja Ukkola. Jyväskylä: Gummerus.
- Hujanen, Jaana (2000). *Journalismin maakunnallisuus. Alueellisuuden rakentuminen maakuntalehtien teksteissä ja tekijöiden puheessa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Huovila, Tapani (2001). *Toimittaja – vastuussa oleellisesta muutoksesta*. 4. uudistettu painos. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

- Hyland, Ken (1998) *Hedging in Scientific Research Articles*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Co.
- Hübler, Axel (1983). *Understatements and Hedges in English*. Amsterdam etc.: John Benjamins Publishing Company.
- Inoa (2007). Lainattu 5.2.2007: <http://www.inoa.fi/hakemisto/Graafinen+ala/Painotaloja/144179/Kaleva+Kustannus+Oy/vastuu/>
- Itkonen Terho & Sari Maamies (2000). *Uusi kieliopas*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Katajamäki, Heli (1998). Sanomalehtien pääkirjoitusten varauksellisuus kohteliaisuuden näkökulmasta. Julkaisematon pro gradu-tutkielma. Vaasan yliopisto. Vaasan tiedekirjasto Tritonia.
- Kauppinen, Anneli & Leena Laurinen (1988). *Tekstioppi. Johdatus ajattelun ja kielen yhteistyöhön*. Vaasa: Kirjayhtymä.
- Korhonen, Riikka & Maria Vilkuna (2005). Sananselityksiä: Ison kieliopin termejä. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 1. Lainattu 26.6.2007: <http://kaino.kotus.fi/cgi-bin/julk1/termit.cgi>.
- Korpela, Jukka (2007). Pienehkö sivistyssanakirja. Lainattu 26.6.2007: <http://www.cs.tut.fi/~jkorpela/siv/index.html>
- Larsson, Sören (1989). *Att skriva i tidning. Textförändringar i den tidiga socialdemokratiska press*. Stocholm: Stocholms universitet.
- Levikintarkastus Oy (2007). Lehtimarkkinoilla valinnan varaa. Lainattu 10.11.2007: <http://www.levikintarkastus.fi/uutisia/Levikkitiedote0407.pdf>
- Lintula, Paavo (2005). Maakuntalehden toimittajan toimintatila teknis-rationaalisessa ajassa. *Jyväskylä studies in business and economics* 45. Lainattu 9.11.2007: <http://dissertations.jyu.fi/studbusi/9513923908.pdf>
- Luostarinen, Heikki (1996). Citizen Kane ja infokratia. Kriitikot, motiivit ja keinot. Teoksessa: *Sopulisilppuri. Mediakritiikin näkökulmia*, 11–40. Toim. Luostarinen, Heikki, Ullamajja Kivikuru & Merja Ukkola. Jyväskylä: Gummerus.

- Luukka, Minna-Riitta (1992). *Akateemista metadiskurssia. Tieteellisten tekstien tekstuaalisia, interpersonaaalisia ja kontekstuaalisia piirteitä*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Luukka, Minna-Riitta (1995). *Puhuttua ja kirjoitettua tiedettä. Funktionaalinen ja yhteisöllinen näkökulma tieteen kielen interpersonaalisiin piirteisiin*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Luukka, Minna-Riitta & Raija Markkanen (1997). Impersonalization as a Form of Hedging. In: *Hedging and discourse. Approaches to the Analysis of a Pragmatic Phenomenon in Academic Texts*, 168–187. Ed. Markkanen, Raija & Hartmut Schröder. Berlin etc.: Walter de Gruyter.
- Markkanen, Raija & Hartmut Schröder (1997). Hedging: A Challenge for Pragmatics and Discourse Analysis. In: *Hedging and discourse. Approaches to the Analysis of a Pragmatic Phenomenon in Academic Texts*, 3 – 18. Ed. Markkanen, Raija & Hartmut Schröder. Berlin etc.: Walter de Gruyter.
- McQuail, Denis (2000). *McQuail's Mass Communication theory*. 4th edition. London etc.: Sage Publications.
- Nikkanen, (2002). Toimittaja ja riippumattomuus. Teoksessa: *Mediaetiikan kipupisteet*, 81–85. Toim. Nordenstreng Kaarle & Ari Heinonen. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja C 35.
- Nystrand, Martin (1982). Rhetoric's Audience and Linguistics' Speech Community: Implications for Understanding Writing, Reading and Text. In: *What writers know. The Language, Process and Structure of Written Discourse*, 1–27. Ed. Martin Nystrand. New York jne: Academic Press.
- Nystrand, Martin (1987). The Role of Context in Written Communication. In: *Comprehending Oral and Written Language*, 197–213. Ed. Horowitz, Rosalind & S. Jay Samuels. San Diego etc. Academic Press.
- Okkonen, Antero (1986). *Toimittajan työ I*. 4. tarkistettu painos. Hämeenlinna: Karisto.
- Rentola, Ilkka (1983). *Normaalijournalismin säännöt. Yhdysvaltalaisen journalismin oppikirjallisuuden esittämän ideaalituypin tarkastelua*. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja sarja A47. Tampere. Tampereen yliopisto.
- Reunanen, Esa (1991). *Merkitysympäristö ja uutisgenren säännöt*. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja sarja A76. Tampere: Tampereen yliopisto.

- Ruohomäki, Katariina (2002). Uutiskirjoittamisen professionaaliset konventiot. Julkaisematon lisensointityö. Vaasan yliopisto. Vaasan tiedekirjasto Tritonia.
- Saukkonen, Pauli (2001). *Maailman hahmottaminen teksteinä. Tekstirakenteen ja tekstilajien teoriaa ja analyysia*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Schröder, Hartmut & Dagmar Zimmer (1997). Hedging Research in Pragmatics: A Bibliographical Research Guide to Hedging. In: *Hedging and discourse. Approaches to the Analysis of a Pragmatic Phenomenon in Academic Texts*, 42–57. Ed. Markkanen, Raija & Hartmut Schröder. Berlin etc.: Walter de Gruyter.
- Shoemaker, Pamela J. & Stephen D. Reese (1996). *Mediating the Message. Theories of Influences on Mass Media Content*. 2nd edition. New York: Longman Publishers.
- Sirkkunen, Esa. Yksi uutinen, monta puntaria. Teoksessa: *Sopulisilppuri. Mediakritiikin näkökulmia*, 61–82. Toim. Heikki Luostarinen, Ullamaija Kivikuru ja Merja Ukkola. Jyväskylä: Gummerus.
- Smith, Frank (1994). *Writing and the Writer*. 2. painos. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Stubbs, Michael (1985). *The Sociolinguistic Analysis of Natural Language*. 2nd edition. Oxford: Basil Blackwell Ltd.
- Suomen Journalistiliitto (2005). Uudet journalistin ohjeet. Lainattu 8.11.2005: <https://www.journalistiliitto.fi/Resource.phx/sivut/sivut-journalistiliitto/pelisaannot/journalistinohteet/uudet.htx>.
- Swales, John M. (1990). *Genre Analysis. English in academic and research settings*. Cambridge jne.: Cambridge University Press.
- Tuchman, Gaye (1978). *Making News. A Study in the Consturction of Reality*. London: Dollier Macmillan Publishers.
- Varttala, Teppo (2001). Hedging in scientifically oriented discourse. Exploring variation according to discipline and intended audience. Lainattu 15.10.2005: <http://acta.uta.fi/teos.phtml/?5718>.
- Williams, Joseph M (1990). *Style. Toward Clarity and Grace*. Chicago: The University of Chicago Press.

Widdowson, H.G (1986). *Explorations in Applied Linguistics 2*. 2nd edition. Hong Kong: Oxford University Press.

Zuck, Joyce Gilmour & Louis V. Zuck (1985). Hedging in Newswriting. *Beads or bracelet? How do we approach LSP? Selected Papers from the 5th European Symposium on LSP*, 172–180. Oxford: Oxford University Press.

Liite 1. Tutkimusaineisto osastoittain

Kotimaa

- K1 Tapio, Tuomo-Juhani (2006). Huhtamäelle luettiin syytteet. *Kaleva* 10.1.2006, 4.
- K2 Rättilä, Markku (2006). Kulkuluvat tulevat pakollisiksi. *Kaleva* 11.1.2006, 4.
- K3 Aitoaho, Silja (2006). Hoitajat ja tilat kävisivät vähiin. *Kaleva* 12.1.2006, 4.
- K4 Pulkkinen, Jonna (2006). Raakamuna poistettiin käytöstä. *Kaleva* 13.1.2006, 4.
- K5 Tuomo-Juhani Tapio (2006). Valtiokonttorin päätös ihmetyttää. *Kaleva* 14.1.2006, 4.
- K6 Ahlholm, Aku (2006). Ympäristönsuojelusta tingitään. *Kaleva* 15.1.2006, 4.
- K7 Myllykoski, Timo (2006). Olympialaiset lisäävät digi-intoa. *Kaleva* 16.1.2006, 9.
- K8 Suvilehto, Pirjo (2006). Tomaattia ostetaan harkiten. *Kaleva* 17.1.2006, 4.
- K9 Tapio, Tuomo-Juhani (2006). Elinkautiset nelinkertaistuneet. *Kaleva* 18.1.2006, 4.
- K10 Tapio, Tuomo-Juhani (2006). Kaksi perhettä karkotetaan. *Kaleva* 19.1.2006, 4.

Politiikka

- P1 Kukko-Liedes, Pirjo (2006). Kampanja testaa kunnon. *Kaleva* 10.1.2006, 9.
- P2 Ranta-Ala-aho, Tarja & Jyri-Jussi Rekinen (2006). Ennakkoäänestys laimeaa. *Kaleva* 11.1.2006, 9.
- P3 Ranta-Ala-aho, Tarja (2006). Sauli Niinistö otti vahvan roolin. *Kaleva* 12.1.2006, 9.
- P4 Ranta-Ala-aho, Tarja (2006). Kaksinkamppailun voitti raadin mielestä Niinistö. *Kaleva* 13.1.2006, 12.
- P5 Murtovaara, Arto (2006). Bjarne Kallis omiensa keskellä. *Kaleva* 14.1.2006, 10.

- P6 Aitoaho, Silja (2006). Haukiputaalla kaikki on valmiina vaaleja varten. *Kaleva* 15.1.2006, 12.
- P7 Kukko-Liedes (2006). Ei tappio, mutta vahinko. *Kaleva* 16.1.2006, 3.
- P8 Ervasti, Antti (2006). Keskusta kelpuuttaa Niinistön. *Kaleva* 17.1.2006, 8.
- P9 Yli-Huttula, Tuomo (2006). Tappio ei horjuta Vanhasen asemaa. *Kaleva* 18.1.2006, 9.
- P10 Yli-Huttula, Tuomo (2006). Mielipidemittauksia ei salata. *Kaleva* 19.1.2006, 9.

Tänään

- T1 Rautamaa, Kimmo (2006). Merikanto raikaa vaaramaisemissa. *Kaleva* 10.1.2006, 26.
- T2 Vuori, Katariina (2006). Kalsarit kaapista ulos. *Kaleva* 11.1.2006, 27.
- T3 Rekinen, Jyri-Jussi (2006). Kukkaistytöt kohti Taitaja-finaalia. *Kaleva* 12.1.2006, 26.
- T4 Mäkinen, Leo (2006). Neiti Liljebäck oli siro morsian. *Kaleva* 13.1.2006, 42.
- T5 Seppälä, Jaakko (2006). Tanssiryhmä BTL kaataa raja-aitoja. *Kaleva* 14.1.2006, 39.
- T6 Oja, Hanna (2006). Maratoonari kunnioittaa kehoaan. *Kaleva* 15.1.2006, 35.
- T7 Vuori, Katariina (2006). Verenluovuttaja ja siksi sankarikoira. *Kaleva* 16.1.2006, 26.
- T8 Rauatmaa, Kimmo (2006). Matti avasi ikkunan ulos universumiin. *Kaleva* 17.1.2006, 26.
- T9 Vuori, Katariina (2006). Nuha on parfymöörille katastrofi. *Kaleva* 18.1.2006, 25.
- T10 Suvilehto, Pirjo (2006). Idols-seulan läpi esikoiskirjailijaksi. *Kaleva* 19.1.2006, 26.